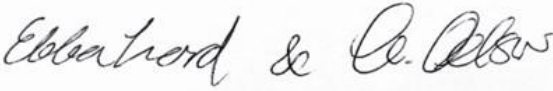

Universitetet
i Stavanger

DET SAMFUNNSVITENSKAPELIGE FAKULTET

MASTEROPPGAVE

Studieprogram: Master i endringsledelse	Vårsemesteret, 2022 Åpen
Forfatter: Ebba Lord & Claudia Oelsner	 ..... (signatur forfattere)
Veileder: Kjell Arne Røvik	
Tittel på masteroppgaven: Hva i all verden er 'living lab'? Hvordan konseptualiseres organisasjonsoppskrifter i en lokal kontekst? En casestudie av living lab-konseptet på Utsira. Engelsk tittel: What on earth is 'living lab'? How are management ideas conceptualized in a local context? A case study on the living lab-concept at Utsira.	
Emneord: living lab, translasjonsteori, kontekstualisering, spredbarhet av organisasjonsoppskrifter, Utsira levende testsenter	Sidetall: 116 + vedlegg/annet: 125 Stavanger, 14.06.2022 ..... dato/år

INNHOLDSFORTEGNELSE

FORORD	4
SAMMENDRAG	5
I. INNLEDNING	6
1.1 Problemstilling	7
1.2 Oppgavens videre oppbygging	8
II. TEORETISK BAKGRUNN - INSTITUSJONALISERTE OPPSKRIFTER PÅ OMREISE	9
2.1 Det moderne-rasjonalistiske perspektiv	10
2.2 Det sosialkonstruktivistiske perspektivet	11
2.3 Det pragmatiske perspektiv	11
2.4 En teori om spredning av institusjonaliserte organisasjonsoppskrifter	12
2.5 Translasjonsteori	18
2.5.1 Dekontekstualisering og kontekstualisering	20
2.5.2 Motivasjon til å adoptere en ny oppskrift	22
2.5.3 Oversettelses- og omformingsregler	24
2.5.4 Translatører	28
III. FORSKNINGSDESIGN OG METODE	30
3.1 Forskningsstrategi	30
3.2 Valg av forskningsdesign	31
3.3 Metodisk fremgangsmåte og analytisk tilnærming	33
3.4 Forskningsetiske refleksjoner	37
3.5 Troverdighet	38
IV. HVORDAN TEMPLATEN BLIR TIL - EMPIRI OG ANALYSE AV LIVING LAB-KONSEPTET	39
4.1 Living lab-konseptet – en introduksjon	39
4.1.1 Living lab – definisjon	41
4.1.2 Ulike typer av living lab	44
4.1.3 The European Network of Living Labs	46
4.2 Faktorer som kan påvirke spredning av living lab-konseptet	50
4.2.1 Sosial autorisering	51
4.2.2 Teorisering	54
4.2.3 Produktivering	55
4.2.4 Tidsmarkering	58
4.2.5 Harmonisering	60
4.2.6 Dramatisering	61
4.2.7 Individualisering	62
4.2.8 Oppsummering og living lab i lys av translasjonsteori	63

V. LIVING LAB I LOKAL KONTEKST - EMPIRI, ANALYSE OG DISKUSJON AV LIVING LAB PÅ UTSIRA	66
5.1 Kontekst	66
5.1.1. Tidskontekst	67
5.1.2 Lokal kontekst	68
5.2 Analyse og diskusjon	72
5.2.1 Utfordringer og motivasjoner	73
5.2.2 Aktører	81
5.2.3 Forståelse av living lab	86
5.2.4 Hva skjer når konseptet spres til et bestemt sted?	95
5.2.5 Global og lokal living lab	103
VI. KONKLUSJON	107
6.1 Svar på oppgavens problemstillinger	108
6.2 Teoretiske refleksjoner, implikasjoner og videre forskning	116
LITTERATURLISTE	118
VEDLEGG	125
Intervjuguide	125

FORORD

Etter to år som mastergradsstudenter i endringsledelse ved UiS markerer denne masteroppgaven slutten på eventyret. Det siste halvåret har vært preget av utallige diskusjoner, biblioteksbesøk, kaffe, skriving av tekst, omskriving av tekst, falafelwraps, masse latter, noen tårer og et fint skriveopphold på Utsira. Det skal bli en glede å ta alt vi har lært med oss ut i arbeidslivet. Arbeidet med denne oppgaven har vært både lærerikt og givende, men også krevende. Vi hadde ikke klart det uten støtte og hjelp på veien.

Først og fremst tusen hjertelig takk til alle informanter fra Utsira kommune og Haugaland Kraft som har stilt opp på intervju og delt uunnværlige refleksjoner og innsikter. Oppgaven hadde ikke blitt den samme uten.

Tusen takk også til vår veileder Kjell Arne Røvik for inspirerende samtaler og tilbakemeldinger.

Takk til våre ‘språkengler’ Lena og Anna for korrekturlesing.

Til sist ønsker vi å takke Martin og Theodor, og våre øvrige familier. Takk for tålmodigheten det siste halvåret, oppmuntring når det var nødvendig og ikke minst takk for den evige støtten – endelig er vi ferdige!

Det har beriket oppgaven, både prosessen og resultatet, at vi skriver den sammen. Vi vet ikke hvor mange ganger vi har sagt det, men; det er godt at vi er to!

Claudia & Ebba

Stavanger, 14. juni 2022

SAMMENDRAG

Denne oppgaven tar utgangspunkt i translasjonsteorien og teorien om institusjonaliserte organisasjonsoppskrifters spredbarhet, slik de er beskrevet av Røvik (1998; 2007). Energiprojektet 'Utsira Living Lab'/'Utsira levende testsenter' som undersøkes, er i en tidlig fase. oppgaven fokuserer på kontekstualiseringsprosessen da oversettelsesprosessen fortsatt pågår. En dokumentanalyse danner grunnlaget for å utdype forståelsen om living lab-konseptets kjennetegn og for en drøfting av faktorer som kan påvirke konseptets potensial for spredning. 11 semistrukturerte intervjuer med informanter fra Haugaland Kraft og Utsira kommune danner utgangspunktet for drøfting av problemstillingen som omhandler hva som skjer når living lab-konseptet spres til konteksten Utsira - hvordan blir konseptet fortolket og mottatt der.

En av hovedkonklusjonene er at living lab-konseptet er komplekst, abstrakt og vidt, samt mindre oversettbart og mer omformbart. Det er en idé som må tilpasses til lokale kontekster. Begrepet og konseptet fremstår som mangefasettert. Living lab kan være en digital eller reell omgivelse der forskjellige aktører fra ulike sektorer arbeider sammen i korte eller langvarige aktiviteter for å skape noe nytt og innovativt i reelle miljø, i stedet for tilrettelagte forskningsomgivelser. Aktiv brukerinvolvering fremheves også som et sentralt trekk. Faktorene sosial autorisering, tidsmarkering, teorisering og harmonisering bidrar til konseptets potensiale til spredning. Faktorene produktivering, dramatisering og individualisering bidrar mindre til konseptets potensial til spredning.

Et annet hovedfunn er at living lab-konseptet får lokale markører og tidsmarkører. Konseptet får også språklige markører i form av flere benevninger på prosjektet, noen på norsk og noen på engelsk. I den lokale konteksten Utsira finnes det flere forståelser av begrepet og begrunnelser for hva konseptet kan hjelpe med. Alle informantene er enig i at living lab-prosjektet på Utsira handler om energiløsninger, de fleste knytter konseptet living lab til energi, selv om flere andre forståelser også inkluderes.

Det kan trekkes linjer fra den lokale living lab-en til det globale living lab-konseptet. Utsira living lab kan karakteriseres som bedriftsdriven (utilizer-driven) living lab ut ifra Leminen, Westerlund og Nyström (2012) sin modell. I den lokale konteksten blir det fremhevet og fratrukket noen elementer fra den globale living lab-strømningen hvilket tyder på at konseptet er modifisert.

I. INNLEDNING

Hva i all verden er ‘living lab’? Living lab er et konsept som har blitt stadig mer populært og omtalt siden begynnelsen av 2000-tallet, noe en kan observere gjennom et økende antall publikasjoner om emnet. Det var en betydelig økning av akademiske publikasjoner i 2015 og de påfølgende tre årene (Hossain, Leminen & Westerlund, 2018, s.978-979). Selv om bruken av og innflytelsen til living lab har økt de siste ti årene, mener Greve, Leminen, De Vita og Westerlund (2020, s.1) at store deler av forskningsfeltet forblir uklart og utforsket. Fragmentering av forskningsfeltet over flere disipliner mener forskergruppen likevel kan åpne for ny banebrytende forskning om konseptet, blant annet ved å undersøke konseptet i lys av nye teoretiske tilnæringer (Greve et al., 2020, s.17).

Living lab er et konsept som ofte har som formål å bidra med innovative løsninger som skaper sosial eller miljømessig verdi. Greve et al. (2020) fremhever nytten av living lab, og at det kan brukes i flere kontekster. Videre uttrykker de at i en foranderlig verden kan living lab ha innflytelse på, og bidra til essensiell økonomisk og sosial utvikling som tar for seg utfordringer i vår samtid (Greve et al. 2020, s.17-18). FNs bærekraftsmål er en felles arbeidsplan som gjelder alle land og har som mål: “[...] å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og stoppe klimaendringene innen 2030” (FN-Sambandet, 2022). Det kjente samarbeidsorganet oppfordrer til handling for bærekraftig økonomisk og sosial utvikling. I en antropocen tidsalder, som noen forskere betegner vår samtid, kreves menneskelig tilpasning, nytenking og samarbeid for å minske den menneskelige påvirkning på jorden og for å skape gode livsvilkår også for generasjonene etter oss (Svensen, Eriksen, & Hessen, 2016). Hvis en antar at living lab kan bidra med innovative løsninger for samfunn og miljø, og for sammensatte utfordringer i vår samtid – mener vi det er betydningsfullt å undersøke og forstå hva som kan kjennetegne konseptet og hvordan konseptet kan fortolkes i en lokal kontekst.

Hensikten med denne oppgaven er å få en større forståelse av living lab som institusjonalisert organisasjonsoppskrift i lys av translasjonsteorien. Gjennom oppgaven undersøker vi hva som kjennetegner konseptet globalt, og hva som kan påvirke konseptets spredbarhet. Videre ønsker vi å forstå hvordan konseptet forstås og tas imot i en lokal kontekst.

Høsten 2021 fikk vi kjennskap til et prosjekt av Haugaland Kraft i samarbeid med Utsira kommune som blant annet ble omtalt som ‘Utsira Living Lab’ og ‘Utsira levende testsenter’. Vi ønsket å forstå hva dette prosjektet handlet om, og om en kunne observere spor av den globale living lab-ideen i den lokale konteksten på Utsira. Casen ‘Utsira Living Lab’ ble

dermed et spennende utgangspunkt for vår masteroppgave. Vi valgte å benytte oss av translasjonsteori da det er en egnet forklaringsmodell på hvordan komplekse kunnskapsoverføringsprosesser arter seg og hvordan en kan forstå og beskrive dem. Denne oppgaven tar utgangspunkt i translasjonsteori og teorien om spredning av organisasjonsoppskrifter beskrevet av Røvik (1998; 2007).

Vi nærmest snublet over begrepet living lab gjennom våre respektive praksisplasser ved Utsira kommune og forskningsprosjektet ‘Releasing the Power of Users’ (UiS) under høstsemesteret 2021 i endringsledelse. Introduksjonen til living lab kom dermed fra to ulike kontekster, den ene fra et prosjekt i energisektoren og den andre fra et forskningsprosjekt på pasientmedvirkning i helsesektoren. En presentasjon med statusrapport ‘Utsira testsenter’ som ble holdt av Haugaland Kraft på Utsira vekket vår interesse for denne casen. I løpet av høsten 2021 fikk energiprojektet ‘Utsira Levende testsenter for grønn energi’ innvilget støttemidler fra Ulla-Førrefondet (Ulla-Førrefondet Rogaland, 2021). Vi ble oppmerksomme på at begrepene ‘living lab’ og ‘levende testsenter’ ble brukt om hverandre. Dette var en spennende observasjon ut ifra translasjonsteorien vi hadde blitt presentert gjennom faget ‘Organisasjonsdesign, kunnskapsoverføring og implementering’ våren 2021. Ut ifra disse premisene begynte vi å diskutere med hverandre hva living lab egentlig er. Det ble raskt tydelig at våre undringer kunne være et spennende utgangspunkt og grunnlag for en masteroppgave.

Det er, så vidt vi vet, ikke gjort casestudier på living lab-konseptet som organisasjonsoppskrift og med et translasjonsteoretisk utgangspunkt. Vi håper derfor å kunne bidra med en liten bit ny forståelse og forskning på det spennende interdisiplinære forskningsfeltet som living lab er.

1.1 Problemstilling

Vi har utledet to overordnede problemstillinger for denne masterstudien:

- Hva kjennetegner ‘living lab’ -konseptet og hva påvirker dets spredbarhet?***
- Hva skjer når konseptet spres til et bestemt sted – i dette tilfelle til Utsira; hvordan blir det fortolket og mottatt der?***

I dette inkluderes og undersøkes forskningsspørsmålene:

- 1. Hva kjennetegner organisasjonsoppskriften living lab?*
- 2. Hva kan forklare living lab-konseptets spredbarhet?*

Om den lokale fortolkningen av konseptet:

1. *Hvilke utfordringer på stedet forsøker man å løse med living lab?*
2. *Hvem er de aktive aktørene i oversettelsesprosessen på Utsira?*
3. *Hvordan forstår ulike aktører "living lab" i tilknytning til energi-prosjektet på Utsira: er oppfatningene og fortolkningene sammenfallende eller forskjellige?*

Vår oppgave er todelt. De to overordnede problemstillingene våre betrakter living lab-konseptet fra to forskjellige synspunkt (globalt og lokalt). Vi har derfor også to ulike fremgangsmåter for å kunne besvare våre problemstillinger. Målet i den første delen av oppgaven er å få en større forståelse for hva som kjennetegner living lab konseptet, og å undersøke om det finnes noen faktorer som kan påvirke konseptets spredbarhet. Derfor gjennomførte vi en kvalitativ dokumentanalyse med utgangspunkt i Røviks (1998) teori om spredning av institusjonaliserte organisasjonsoppskrifter.

I den andre delen av oppgaven er målet å få en fordypet forståelse for hvordan living lab-konseptet kan fortolkes og tas imot i den lokale konteksten Utsira. Derfor gjennomførte vi 11 semistrukturerte intervjuer med informanter fra Haugaland Kraft og Utsira kommune med kunnskap om prosjektet 'Utsira Living Lab'. Translasjonsteorien beskrevet av Røvik (2007) var utgangspunktet for å kunne tolke og forstå den kontekstspesifikke informasjonen vi samlet inn.

1.2 Oppgavens videre oppbygging

I dette delkapittelet beskriver vi oppgavens videre oppbygging. I kapittel 2 gjennomgår vi det teoretiske fundamentet for oppgaven med særlig vekt på translasjonsteori og teori om spredning av institusjonaliserte organisasjonsoppskrifter etter Røvik (1998; 2007). I dette kapittelet beskriver vi også tre organisasjonsteoretiske perspektiv. Deretter, i kapittel 3 presenterer vi valg av forskningsdesign og metodisk fremgangsmåte i oppgaven. Her redegjøres det også for vår forskningsstrategi og for våre forskningsetiske refleksjoner. I kapittel 4 presenterer vi empiri og analyse av living lab-konseptet. Dette utgjør den første av de to empiri- og analysedelene i vår oppgave. Først presenterer vi living lab-konseptet. Med utgangspunkt i vår dokumentanalyse diskuterer vi deretter hvilke av Røviks (1998) syv faktorer fra teorien om spredning av institusjonaliserte organisasjonsoppskrifter som kan påvirke living lab-konseptets potensial til spredning. Vi fremstiller våre funn i slutten av dette kapittelet, og betrakter også living lab i lys av translasjonsteorien. Etter det, i kapittel 5, presenterer vi empiri, analyse og diskusjon av living lab på Utsira. Dette er den andre empiri-

og analysedelen i vår oppgave. Først presenterer vi konteksten for casen på Utsira, både lokasjonen og sentrale aktører, samt plasserer casen i en tidskontekst. Videre analyseres de semistrukturerte intervjuene opp mot de tre perspektivene presentert i teorikapittelet samt opp mot translasjonsteorien. Vi drøfter funnene fra analysen fortløpende, og presenterer en avsluttende diskusjon der vi også trekker noen linjer fra den lokale living lab-en til det globale living lab-konseptet. Kapittel 6 er oppgavens siste kapittel. Her trekker vi hovedkonklusjoner fra begge empiri- og analysedelene (kapittel 4 og 5) og oppsummerer svarene på oppgavens problemstillinger. Til slutt kompletterer litteraturlisten og vedlegg oppgaven.

II. TEORETISK BAKGRUNN - INSTITUSJONALISERTE OPPSKRIFTER PÅ OMREISE

I vår masteroppgave tar vi i hovedsak utgangspunkt i teorien om translasjon slik den beskrives av professor Kjell Arne Røvik i flere av hans verk. Det finnes ulike måter å forstå og tolke organisasjoner, deres oppførsel og verden de opptrer i. Ulike perspektiver legger til grunn hvordan en opplever og oppfatter virkeligheten eller deler av den. For å få en bedre forståelse for translasjonsteorien presenterer vi tre perspektiver fra organisasjonsteorien; det sosialkonstruktivistiske, det moderne-rasjonalistiske og det pragmatiske perspektiv. Det sosialkonstruktivistisk-symbol-perspektivet og det modernistisk-rasjonelle perspektivet utgjør et nøkkelfundament i og av organisasjonsteori (Røvik, 2019, s. 122) dessuten stilles det førstnevnte opp som en motsats til sistnevnte (Røvik, 2007, s. 47). Før vi ser nærmere på disse tre perspektivene mener vi det er hensiktsmessig å presentere en definisjon på organisasjonsoppskrifter. Dessuten er definisjonen grunnleggende i vår oppgave da det kan argumenteres at living lab er en institusjonalisert organisasjonsoppskrift. Røvik definerer en institusjonalisert organisasjonsoppskrift som “[...] *en legitimert oppskrift på hvordan man bør utforme utsnitt eller elementer av en organisasjon. Det er en oppskrift som fenger og som har fått en forbilledlig status for flere organisasjoner*” (Røvik 1992 a; 1992d; 1996, sitert i Røvik, 1998, s.13, kursiv uthevelse av originalforfatter). Det er videre slik at oppskriften eller ideen i en periode gjerne bli sett på som en moderne, god og riktig måte å organisere på (Røvik, 1998, s.13). Det er også viktig å fremheve at en oppskrift som oftes gjelder for en *del* av organisasjonen, som Røvik skriver er insitusjonaliserte oppskrifter “[...] vanligvis ikke *totalløsninger* for hvordan man skal utforme en hel, kompleks organisasjon. Den enkelte oppskriften kan snarere betegnes som institusjonaliserte formelementer, komponenter eller

byggesteiner” (Røvik, 1998, s.14). Med andre ord er en institusjonalisert organisasjonsoppskrift sett på som en god løsning og en tidsriktig måte å organisere deler av en organisasjon - en kan se det som en idé eller oppskrift som er i vinden ‘akkurat nå’.

2.1 Det moderne-rasjonalistiske perspektiv

Det moderne-rasjonalistiske perspektiv, som Røvik også betegner som det rasjonell-instrumentelle eller “verktøyperspektiv”, er et dominerende perspektiv som knytter sammen forskjellige teoretiske strømninger og tradisjoner i organisasjonsvitenskapen (Røvik, 1998, s. 31; 2007, s. 47). En felles og forenklet grunnantakelse er at “Organisasjoner kan [...] oppfattes som *redskaper* eller *instrumenter* rettet mot å oppnå visse mål som blir regnet som viktige i samfunnet [...]” (Christensen, Lægreid, & Røvik, 2021, s. 35). I lys av dette perspektivet er institusjonaliserte organisasjonsoppskrifter evidensbaserte verktøy, utviklet gjennom erfaring og utprøvd i praksis som “[...] ledelsen kan bruke i det kontinuerlige arbeidet med å gjøre organisasjonen mer effektiv” (Røvik, 1998, s. 32). I forlengelse av denne tankegangen er organisasjoners legitimitet og eksistensgrunnlag direkte knyttet til organisasjonens evne til effektivitet (Røvik, 1998). Managementlitteraturen, som ifølge Røvik er sterk dominert av det modernistisk-rasjonalistiske perspektiv, forsøker å skille ut ideene som er “[...] ekte redskaper (‘management tools’), og de ‘uekte’ (‘just fads’)” (Sadler et al., 1997, sitert i Røvik, 2007, s.53). Utover det er målet å finne frem til “beste praksiser” som kan defineres som “[...] en praksis eller metode som beviselig fører til overlegne resultater.” (Larsen, 2000, s.19).

Modernismen i organisasjonsteorien er preget av tre premisser som er; en tydelig fremskritt- og utviklingsoptimisme, en sterk tro på organisering og organisasjoner, samt en konsekvent vitenskaps- og kunnskapsoptimisme (Røvik, 2007, s. 47; 2019, s.122-123). Disse tre premissene bygger på ideen om at organisasjoner er systemer med store likheter (Røvik, 2007, s.49). Selv om det forekommer en del lokal variasjon, antas organisasjoner å bestå av universelle komponenter og å: “[...] fungere i henhold til noen universelt gyldige mekanismer og logikker [...]”(Røvik, 2007, s.47). Den modernistisk-rasjonelle konklusjonen er at organisasjoner dermed møter stort sett like utfordringer som kan håndteres med de samme utprøvede praksiser og løsninger (dvs. institusjonaliserte organisasjonsoppskrifter), som har ført til ønskede resultater hos andre organisasjoner.

2.2 Det sosialkonstruktivistiske perspektivet

Et annet sentralt perspektiv er det såkalte sosialkonstruktivistiske perspektivet, også kalt 'symbolperspektivet' (Røvik, 1998, s.31,35). Det sosialkonstruktivistiske paradigmet fanger opp og vises i flere ulike teoretiske retninger, blant annet institusjonalisme, symbolisme, fenomenologi og management mote-teori. Perspektivet karakteriseres av tre kjennetegn som henger sammen og har flere kontaktpunkter (Røvik, 2019, s.123). Én grunnleggende sosialkonstruktivistiske premisse er at virkeligheten er konstruert. Denne tanken inneholder at omgivelsene rundt organisasjoner ikke er objektive, men sosialt konstruerte og at organisasjoner blir påvirket og påvirker denne konstruksjonen (Eriksson-Zetterquist, Kalling, Styhre, & Woll, 2015, s.248; Røvik, 2007, s.47). Videre er det ifølge sosialkonstruktivismen vanskelig å danne en organisasjonsvitenskap som kan oppdage og skape universelt brukbare prinsipper for organisasjoner, da en mener organisasjoner er kontekstbaserte produkter, noe som kan bli sett som en motsetning til det modernistiske perspektivet (Røvik, 2007, s.47). Det siste kjennetegnet er en skepsis til synet innen modernismen at organisasjoner kun er redskaper eller verktøy for å nå mål, i stedet fokuserer en på at "[...] organisasjoner (også) er arenaer for utvikling og fortolkning av symboler og meninger" (Røvik, 2007, s.48). Dermed er organisasjoners utforming, mål, 'handling' og løsninger kontekstbaserte.

Innenfor det sosialkonstruktivistisk-symboliske perspektivet oppfattes institusjonelle organisasjonsoppskrifter som 'sosialt autoriserte' oppskrifter for moderne organisasjoner, og disse ideene: "[...] symbolize commitment and adherence to broad sets of values, such as rationality, justice, progress, effectiveness, and accountability" (Røvik, 2019, s.124). Institusjonalisering av organisasjonsoppskrifter er de prosesser som gjør at organisasjonsoppskriften tas for gitt som den moderne og naturlige måten å organisere på (Christensen et al., 2021, s.84). Videre avhenger legitimiteten til organisasjoner av hvorvidt de kan absorbere og speile de gjeldende forestillingene i sine omgivelser (Meyer & Rowan, 1977; Røvik, 1998, s.36).

2.3 Det pragmatiske perspektiv

De to tidligere presenterte perspektivene, det modernistiske-rasjonelle og sosialkonstruktivistiske, er to fundamentale paradigmer i organisasjonsteorien (Røvik, 2007, s.53; 2019, s.122). Røvik hevder at de ofte fremstilles i litteraturen som motsatte poler som fungerer etter en utelukkende 'enten-eller' logikk (Røvik, 1998; 2007, s.52-53). Flere forskere mener at: "Western societies and institutions are strongly influenced by modernistic

and rationalistic ideas” (Giddens, 1991; Meyer et al., 1997, sitert i Røvik 2019, s.122). Røvik hevder at det modernistisk-rasjonelle perspektiv har en betydelig høyere aksept blant organisasjonskonsulenter, -ledere, og -forskere og at man derfor kan snakke om et “rasjonalistisk-instrumentelt hegemoni” (Røvik, 1998, s.40). Han underbygger påstanden med at en planlagt endring vanskelig får aksept gjennom en ren begrunnelse i at organisasjonen må fornye seg for å *fremstå* som moderne (en tankegang med tydelige røtter i det sosialkonstruktivistiske perspektiv). Derimot mener han at “[m]an må [...] sørge for å definere omstillingsarbeidet som en utviklingsorientert, problemløsende og dermed tvingende nødvendig rasjonell aktivitet” (Røvik, 1998, s. 41).

De to tidligere nevnte perspektivene gir en grunnleggende orientering i det teoretiske feltet, men de har også sine praktiske begrensninger. I praksis viser det seg ofte at organisasjoner og aktører i dem, tar hensyn til begge paradigmer, og at dette skjer på komplekse, tvetydige og til dels ubevisste måter (Christensen et al., 2021, s.103-104; Røvik, 1998, s.42; 2007, s.53; 2019, s.125). I spenningsfelt mellom det sosialkonstruktivistiske og moderne-rasjonalistiske, ligger et tredje perspektiv som Røvik utvikler i sine publikasjoner og kaller for “pragmatisk institusjonalisme” (Røvik, 2007, s.52).

Den pragmatiske posisjonen gjør det mulig å beskrive og: “[...] å ordne empiriske observasjoner som fremstår som rotete og tvetydige når de ses enten fra det modernistiske paradigmet, preget av reform-, kunnskaps-, og utviklingsoptimisme, eller fra det sosialkonstruktivistiske og adskillig mer kunnskaps- og reformskeptiske paradigmet” (Røvik, 2007, s.55). Enkelt sagt byr det pragmatiske perspektiv på muligheten til å beskrive institusjonaliserte organisasjonsoppskrifter og deres implementeringsprosesser slik at de i motsetning til å være enten sosialkonstruktivistisk eller modernistisk orientert, kan være både: “[...] redskaper som gir instrumentelle effekter, og *samtidig* sosialt konstruerte symboler med meningsskapende, legitimerende effekter” (Røvik, 2007, s.53). En organisasjonsoppskrift kan dermed både være et verktøy og et symbol som gir en legitimerende effekt i en organisasjon.

2.4 En teori om spredning av institusjonaliserte organisasjonsoppskrifter

Vi har presentert to grunnleggende perspektiver på hvordan en kan oppfatte institusjonaliserte organisasjonsoppskrifter, samt et tredje mer pragmatisk perspektiv som både utfordrer og trekker fra de to tidligere perspektivene. Ved å undersøke ulike perspektiv og syn på institusjonelle organisasjonsoppskrifter melder det seg et spørsmål, nemlig hvordan slike institusjonaliserte standarder blir til – hva er det som gjør at et konsept blir så populært at det

trosser landegrensener og sprer seg mellom svært ulike virksomheter? Dette er noe Røvik ser på i sin bok *Moderne organisasjoner* fra 1998. Organisasjonsoppskriftene målstyring, total kvalitetsledelse og medarbeidersamtaler ble sammenlignet for å finne mulige faktorer som kan forklare hvorfor de har fått stor spredning. Videre brukte Røvik (1998) denne studien for å skissere “[...] elementer til en sammenhengende teori om betingelsene for at en organisasjonsoppskrift skal få stor utbredelse og bli til en institusjonalisert standard [...]” (s.43, kursiv uthevelse av originalforfatter). De tre organisasjonsoppskriftene som blir undersøkt i Røviks bok viser seg å ha visse fellestrekk. Felles for ideene var at de var “[...] autorisert, teorisert, produktivert, tidsmarkert, harmonisert, dramatisert og individualisert” (Røvik,1998, s.109). Funnene fra sammenligningen mener Røvik bør legges til grunn for å utvikle en mer generell teori om *hva* som påvirker ‘spredbareheten’ til organisasjonsoppskrifter. Videre bør syv antakelser bli tatt hensyn til i teorien (Røvik, 1998, s.109).

Den første handler om **sosial autorisering** og antakelsen om at en oppskrift har større sjanse for stor utbredelse hvis den på ulike måter assosieres positivt med instanser som oppleves å være autoritative sentra for store grupper av organisasjoner. Autoritative sentra kan være enkeltpersoner, institusjoner eller organisasjoner som er velkjente, suksessrike eller har en forbilledlig status (Christensen et al., 2021, s.94-95; Røvik, 1998, s.72). Røvik mener at oppskriftens spredbarhet økes blant annet dersom konseptet blir oppdaget, utviklet, formidlet, eller tatt i bruk av disse autoritative sentraene (Røvik, 1998, s.72, 109). Han uttrykker at konseptlitteraturen er en viktig kilde som bidrar til spredning av oppskrifter, gjennom fortelling, fortolking og formiddling av informasjon og historier om konseptene til potensielle brukere (Røvik, 1998, s.73). Oppskrifter med stor utbredelse kan se ut til å bli sosialt autorisert gjennom at de knyttes til *flere* og kraftige autoritative sentra (Røvik, 1998, s. 72). Et annet poeng som Røvik nevner er at ‘vitenskapeliggjøring’ bidrar til økt autorisasjon og dermed også legitimasjon og spredning av ledelses- og organisasjonsideer. Vitenskapeliggjøring kan eksempelvis skje: “[...] ved at det i publikasjonene legges vekt på å signalisere en eller annen form for tilknytning til vitenskap, f.eks. gjennom henvisning til akademiske titler og universiteter der de [konseptentreprenørene] har fått sin skolering” (Røvik, 1998, s.75) Konseptentreprenørene, som i litteraturen fremstilles som utviklere av konseptene, er gjerne personer som kombinerer flere autoritetsroller. Det betyr at de for eksempel er akademikere, og/eller praktikere, og/eller ledere av anerkjente bedrifter (Røvik, 1998, s.75). Dessuten kan konsepter autoriseres: “[...] av tunge politiske ledere og av

overordnede politiske myndigheter.” (Røvik, 1998, s.80). Det kan finnes alternative og motstridende historier om hvem, hvor og når konseptet opprinnelig ble utviklet. At det finnes flere opphavskilder kan igjen bidra til konseptenes spredbarhet, siden de dermed knyttes til flere autoritative sentra (Røvik, 1998, s.78). I tillegg til fortellinger om konseptets opphav og de tilhørende konseptentreprenørene, kan konseptlitteraturen også inneholde fortellinger om (suksess-)historier av tidligere renommerte brukere av konseptene (Christensen et al., 2021, s.95). Det kan bidra til økt spredning av konseptet hvis bedriftene som tar, eller har tatt, konseptet i bruk også er organisasjoner med stor sosial autorisasjon. Røvik mener at det gjerne henvises i konseptlitteraturen til suksessrike, internasjonale (amerikanske eller japanske) selskaper (Røvik, 1998, s.79-80). Sosial autorisasjon har ikke en evigvarende effekt. Organisasjoners og personers rennømmé kan være regressiv. For å opprettholde en høy sosial autorisasjon av konseptene, må de jevnlig knyttes til nye autoritative sentra og personer som anses som moderne (Røvik, 1998, s.81). I sin teori om konseptets spredningsevne oppsummerer Røvik at sosial autorisasjon av oppskrifter: “[...] uten tvil [er] viktig ‘drivstoff’ som bidrar til å øke dens spredningsevne” (Røvik, 1998, s.81).

Den andre antakelsen handler om at en idé antakeligvis får større utbredelse om den *teoriseres*, det vil si at den fremstilles som et slags universalmiddel, som kan gi positive resultat i alle typer organisasjoner relativt uavhengig av lokalisering, formål, organisasjonsstørrelse, antall ansatte, kulturell kontekst og ulike sektorer (Christensen et al, 2021, s.95; Røvik, 1998, s.109). En forutsetning for denne antakelsen er tanken om ‘organisasjon’ som felles identitet for egentlig ulike virksomheter - en oppfatter dermed ulike virksomheter som *like* på en eller annen måte, de oppfattes å ha noe til felles. (Christensen, 2021, s.95; Strang & Meyer, 1993, s.491; Røvik, 1998, s.84). Teorisering innebærer forenkling og generalisering, Røvik skriver blant annet at begrepet ‘formell organisasjon’ er en effektiv abstraksjon der store faktiske forskjeller mellom organisasjoner tones ned, og likhet fremheves. Videre fører teorisering til en avmaterialisering der ulike virksomheter får en felles idémessig representasjon gjennom begrepet formell organisasjon. Det kan også bety en av-lokalisering da begrepet ‘formell organisasjon’ er abstrakt og ikke tilknyttet en spesifikk lokasjon (Røvik, 1998, s.85). For å oppfattes som universalmiddel må konseptene selv teoriseres og universaliseres, de må derfor være såpass generelle at de kan betraktes å passe inn som element i det abstrakte begrepet ‘formell organisasjon’ og dermed passe inn i mange organisasjoner. Videre presenteres konseptene i litteraturen som generelle verktøy og ikke kulturspesifikke verktøy, avhengig av en spesifikk kontekst (Røvik, 1998, s.85-86). En

forsøker også fremstille oppskriftene som universal middel ved å blant annet hevde at de er baserte på allmenngyldige kausalsammenhenger i organisasjoner. Implementeringen av en oppskrift vil dermed gi stort sett de samme positive virkningene uavhengig av type, form eller størrelse på organisasjonen – “ [...] forutsatt at man har fulgt de anviste stegene for selve iverksettingen” (Christensen, 2021, s.95). I teorisering fremstiller man dermed konseptene som generelle verktøy med mer eller mindre ubegrenset arbeidsfelt (Røvik, 1998, s.87).

Produktiviering er den tredje antakelsen og handler om å omforme en organisasjonsoppskrift fra en generell idé til et produkt som “[...] i konkurranse med andre fanger oppmerksomhet og blir etterspurt” (Røvik, 1998, s.88). Det betyr blant annet at informasjon om oppskriften må være lett tilgjengelig, at den presenteres som lett å bruke og at brukere må kunne se nytten av å ta i bruk oppskriften. Den må også “[...] være formulert som et lett kommuniserbart budskap” (Røvik, 1998, s.110). Denne antakelsen bygger på teorier om markedsføring og produktutvikling. Det argumenteres for at det finnes typiske markedsroller som produsenter, formidlere og kjøpere og at det foreligger et marked der oppskrifter tilbys og kjøpes som produkter eller varer. Produktiverte konsepter blir hovedsakelig presentert til sine potensielle kunder gjennom konferanser, konsulenter og konseptlitteraturen (Røvik, 1998 s.90). I konkurransen om kundenes oppmerksomhet øker konsepters spredbarhet dersom de fanger potensielle kunders oppmerksomhet (Christensen et al., 2021, s.96) gjennom å ha et forståelig, kortfattet budskap og en ‘overskrift’ som gjør en nysgjerrig på innholdet. Her henviser Røvik til den spesielle stillingen som akronymer (forkortelser) har, dels fordi de lett kan spres over språkgrensene, og dels fordi forkortelsene vekker interesse og kan minne om kjemiske forbindelser og virker å ha et vitenskapelig innslag (Røvik, 1998, s.89; 2007, s. 227).

Et annet kjennetegn ved et sterk produktivert konsept er at det er brukervennlig, altså lett og raskt å ta i bruk. Derfor leveres gjerne produktet med en klar ‘bruksanvisning’ i form av standardiserte sjekklister, prinsipper og beskrivelser av hvordan konseptet stegvis bør implementeres (Røvik, 1998, s.91). For å bli motivert til å kjøpe et produkt er det også viktig å overbevise kundene om at produktets nytteeffekt veier tyngre enn mulige anstrengelser og kostnader som kan være knyttet til dens anskaffelse (Røvik, 1998, s.92-93). Røvik mener: “[...] at mye tyder på at produktivering er en av flere viktige forutsetninger for at en organisasjonsoppskrift skal utstyres med stor spredningsevne” (Røvik, 1998, s.93).

Den fjerde antakelsen, om at en organisasjonsoppskrift skal få større spredbarhet, er om den **tidsmarkerer** riktig. Som Christensen et al. (2021) skriver, er en relativt vanlig forestilling at organisasjonsoppskrifter må treffe den rette tidsrytmen for å bli populære. Videre forstås det ut ifra et rasjonelt perspektiv som at en organisasjonsoppskrift må utvikles, eller lanseres, i det tidsrommet den presenterer den beste løsningen på problemer som mange organisasjoner opplever da. Ut ifra et symbolperspektiv derimot handler det mer om at en idé må presenteres og defineres som en tidsriktig, og dermed moderne løsning (Christensen et al., 2021, s.96). Tidsmarkering handler dermed om defineringsprosesser der det tidsriktige ved oppskriften blir belyst. Da settes oppskriften inn i en tids- og utviklingssammenheng slik at den blir sett som noe nytt, moderne og fremtidsrettet (Røvik, 1998, s.94). Ifølge Røvik finnes de tre forholdsvis tydelige fellesnevnerne for tidsmarkering og det er ‘forestillingen om omgivelsesdrevne prosesser’, ‘decenniumisme’ og ‘orientering mot det nye’. Videre handler omgivelsesdrevne endringsprosesser om at en “[...] beskriver og tolker tunge tidsrytmer og utviklingstrender i omgivelsene som påstås å skape endrete handlingsbetingelser for organisasjoner som man må og kan tilpasse seg [...]” (Røvik, 1998, s.94) og at adopteringen av organisasjonsoppskriften kan hjelpe med denne tilpassingen (Røvik, 1998, s.94). Innen tidsmarkering handler decenniumisme om at konseptlitteraturen ofte har relativt korte tidshorisonter. Utviklingen blir nevnt ofte i den nære fortid (10-20 år) og fremtiden er som oftest ikke lenger bort enn 10 år. Videre har Røvik sett at konseptlitteraturen ofte grupperer og systematiserer utviklingstrender og løsninger i tiårsperioder, og at en grunnleggende forestilling er at tiårene er hverandres motsatser (Røvik, 1998, s.96) Til slutt beskrives ‘orientering mot det nye’ av Røvik som en viktig del av tidsmarkering. Det er at et konsept blir fremstilt som noe nytt og som *annerledes* fra tidligere løsninger. Det kan kontrasteres mot tidligere løsninger, der en fremhever forskjeller mellom det aktuelle konseptet og tidligere konsepter. Denne kontrasteringen kan være både radikal og moderat. Et annet grep er å kontekstualisere konseptet. Da argumenterer en for at det finnes nære bånd mellom den spesifikke organisasjonsoppskriften og andre konsepter som er, eller er i ferd med å bli, populære (Røvik, 1998, s.99).

Den femte antakelsen som Røvik nevner er **harmonisering**. Oppskriftens utbredelse øker sannsynligvis hvis: “[...] den utformes slik at den oppfattes å verken favorisere eller støte an mot bestemte organisasjonsinterne gruppeinteresser” (Røvik, 1998, s.102). Organisasjoner blir av flere forskere beskrevet som en plass for maktutøvelse, alliansebygging, konflikt og forhandling. Videre blir konfliktene ofte beskrevet mellom grupper i og utenfor

organisasjoner (for eksempel mellom ulike kjønn, ledere og ansatte, yrkesgrupper, profesjoner osv.) (Christensen et al., 2021, s.96). Røvik beskriver at konsepter ofte fremstilles i litteraturen som designet for organisasjonen som helhet og ikke for kun bestemte organisasjonsinterne undergrupper (Røvik, 1998, s. 101). Videre beskriver Røvik at konsepter ofte er utformet såpass abstrakt og tvetydig slik at ulike grupper, også med kontrasterende interesser, støtter ideen (Røvik, 1998, s. 101).

Den sjette antakelsen handler om *dramatisering*, det innebærer at sannsynligheten for spredning av oppskriftsoppskrifter øker dersom fortellingene om dem, deres opprinnelse, utvikling og popularitet, formidles som historier med dramatiske innslag (Røvik, 1998, s.110). Dramatiske virkemidler som kan observeres i litteraturen er for eksempel at konseptentreprenørene blir omtalt som sterke personligheter som møter motstand og hindringer og må kjempe for å få anerkjennelse for deres innovative ideer (Christensen et al., 2021, s.97). Formidling av konseptenes opphav og spredning kan da minnes om spennende historier med kontraster, konflikter og vendepunkter. Selv om det også nevnes at denne antakelsen sannsynligvis ikke er en av de mest betydningsfulle faktorene kan den fortsatt påvirke oppskriftens spredbarhet. Antakelsen er at dramatiske budskap spres lettere da de er mer spennende å formidle, huske og vie sin oppmerksomhet til (Christensen et al., 2021, s. 97; Røvik, 1998, s.104).

Den siste og syvende antakelsen handler om *individualisering* av oppskrifter, “[...] dvs. at den utformes slik at den fremstår som et tilbud om utvikling, vekst, og karriere for det enkelte organisasjonsmedlem” (Røvik, 1998, s.107). Hvis konseptene og budskapet retter seg direkte til hvert enkelt individ, og ikke bare mot organisasjonen som system, eller mot persongrupper (f.eks. ledere), antas det at oppskriftens spredningsevne øker (Christensen et al., 2021, s.98; Røvik, 1998, s.105, 107). Den grunnleggende tanken om individets verdi i den vestlige delen av verden kan muligens spille inn her. Den individualistiske orienteringen som idéstrømning, observeres også av andre forskere (Meyer, 1996, s.251). Det innebærer at konsepter er rettet mot den enkelte ansatte/medlem og at konseptet fremheves som et tilbud til personlig videreutvikling. I sammenheng med individualisering bemerker Røvik også at: “[k]onsepters spredningsevne avhenger av hvorvidt de korresponderer med grunnleggende normer og verdier i samfunnet.” (Røvik, 1998, s.107). Oppskriften vil sannsynligvis få større utbredelse hvis den er blitt individualisert.

Røvik nevner at en rimelig antakelse er at de syv faktorene synergerer, altså at spredningsevnen øker proporsjonalt med antallet 'krav' eller antakelser som oppfylles i teorien, og likeledes at spredningsevnen minker når oppskrifter oppfyller få krav (Røvik, 1998, s.110). Disse syv antakelsene danner et teoretisk grunnlag og gir en mulig begrunnelse på hvorfor noen institusjonaliserte organisasjonsoppskrifter spres raskt og langt. Vi skal i kapittel IV ta utgangspunkt i teorien om spredning av institusjonaliserte organisasjonsoppskrifter og undersøke om noen av de syv antakelsene beskrevet ovenfor kan gjenfinnes i beskrivelsen av living lab-konseptet – et konsept som har spredt seg langt.

2.5 Translasjonsteori

Translasjonsteori, eller oversettelsesteori er et studiefelt som betrakter hvordan: “[...] ideer om endring reiser, kommer tilbake, materialiseres og tilpasses til lokal bruk” (Eriksson-Zetterquist et al., 2015, s.259). Czarniawska og Sevón (1996) beskrev at begrepet 'diffusjon' av ideer, som til da var det sentrale begrepet for å beskrive overføring av innovasjon, ledet assosiasjoner til en fysisk prosess som påvirkes av fysiske lover. Forfatterene tar utgangspunkt i filosofen og antropologen Bruno Latours forslag å bruke begrepet 'oversettelse', fordi det kan vekke flere og rikere assosiasjoner. 'Oversettelse' vekker assosiasjoner til både transformasjon og bevegelse, noe som inkluderer både språklige og materielle objekt. Czarniawska og Sevón beskriver i boken *Translating Organizational Change* at 'oversettelse' er et nøkkelbegrep for å forstå organisasjonsendringer (1996, s.6-7).

I denne oppgaven benytter vi oss av translasjonsteorien slik den er beskrevet av Røvik (2007). Dette utgangspunktet gjør det mulig: “[...] å se at og hvordan ideer kan overføres mellom organisasjoner og over tid materialiseres, dvs. nedfelles i praksisplanet i [en] adopterende organisasjon” (Røvik, 2007, s.249). Translasjonsteori er ifølge Røvik en mer helhetlig pragmatisk teori om kunnskapsoverføring, som fokuserer på hvordan organisasjoner og aktører i møtet med organisasjonsoppskrifter kan påvirke oppskriftene. Kunnskapsoverføringsprosesser handler om omvandling av praksiser til idémessige representasjoner (dekontekstualisering) og omvendt, av ideer til praksis (kontekstualisering), og dens overføring til og mottakelse inn i en annen lokalitet og omgivelse. For å kunne beskrive slike komplekse prosesser nærmere, er det essensielt å definere de to grunnleggende begrepene *idé* og *praksis*.

En *praksis* kan bestå av én spesiell sekvens eller av en rekke sammenhengende manuelle og/eller intellektuelle arbeidsoppgave(r). Praksiser kan nedfelle seg i strukturer og systemer,

men også i form av fysiske objekter og/eller teknologier (Røvik, 2007, s.26, Jacobsen, 2004). I motsetning til objekter med en konkret sansbar, fysisk form, er *ideer* fysisk formløse, det vil si immaterielle tankekonstrukter (Røvik, 1998; Jacobsen, 2004). Det har blant annet to implikasjoner. På bakgrunn av ideers immaterialiserte form kan de transporteres betydelig raskere og lengre. Samtidig medfører denne formløsheten også at ideer er grunnleggende tilbøyelig for omforming, tolkning og endring (Røvik, 2007, s.249).

Røvik mener det er brukbart å analysere overføring som translasjon (oversettelse) da overføring av ideer mellom organisasjoner kan sammenlignes med oversettelse av språk. I tillegg er det slik at den moderne translasjonsteorien, foruten den tradisjonelle delen om oversettelse av tekster, også inkluderer oversettelse av kulturuttrykk (herunder også ideer og konsepter) (Røvik, 2007, s.249-254). En beskrivende forklaring av hva fenomenet translasjon er står Røvik for i hans bok *Trender og translasjoner* fra 2007:

Kunnskapsoverføring forstått som translasjon åpner for en pragmatisk fortolkning: det er mulig å overføre kunnskap mellom organisasjoner, dvs. at kunnskap “avgis” fra noen som ideer og oppskrifter og tas inn i andre. Men samtidig tas det høyde for at det som overføres, ikke er objekter, eller ting, men idémessige representasjoner. Overføring er derfor noe langt mer enn transport; det er også translasjon og dermed transformasjon, dvs. at noe forsøkes kopiert, noe legges til, mens annet trekkes fra og tilpasses og blandes. (Røvik, 2007, s.56)

Gjennom dette utsagnet blir det også tydelig at translasjonsteorien kan plasseres i det pragmatiske perspektivet, som ifølge Røvik utfordrer såvel det modernistiske og det sosialkonstruktivistiske perspektivets forståelser av idéoverføring (Røvik, 2007, s.249) som beskrevet ovenfor.

Selv om translasjon av idéer og oversettelse av språk har noen fellestrekk, har denne tankegangen/betraktningmåten sine begrensninger. I motsetning til oversettelser av tekster, som ofte foregår som en sammenhengende prosess der “[...] *en* person – oversetteren – arbeider med både kildepråket og målpråket samtidig [...]” (Røvik, 2007, s.260), foregår oversettelse av organisasjonsideer sjeldent på samme måte. “Snarere sirkulerer ideene ut av noen kontekster og inn i andre i svært vanskelig predikerbare retninger, med ulik hastighet og med ulike og skiftende aktørgrupper involvert” (Røvik, 2007, s.260).

Selv om Røvik i stor grad beskriver oversettelsen som en prosess fra en vertsorganisasjon til en mottakerorganisasjon, er det også brukbart å se på oversettelsen fra en kontekst til en annen. En slik kontekst kan være ‘mellom-organisasjoner’ som Tennås Holmen definerer som: “[...] to eller flere organisasjoner etablerer en organisasjon mellom seg som skal løse en

felles oppgave” (Tennås Holmen, 2021, s.169). Selve initiativet kan komme fra en part, men alle parter ser en verdi av å delta i mellom-organisasjonen. Til forskjell fra en komplett organisasjon kan medlemmene trekke seg fra mellom-organisasjonen til enhver tid. Videre mener Tennås Holmen at denne måten å organisere er basert på prinsipper for samstyring. En slik samstyrt orden “ [...] preges av at medlemmene deltar av fri vilje, er likeverdige og gjensidig avhengig av hverandre, og hvor ingen har instruksjonsmyndighet overfor hverandre.” (Tennås Holmen, 2021, s.170). Likevel kan maktfordeling i mellom-organisasjonen påvirkes av ulik ressursstyrke og posisjon til de ulike partene (Tennås Holmen, 2021, s.170).

2.5.1 Dekontekstualisering og kontekstualisering

Tranlasjonsteorien omfatter det Røvik kaller for ‘dekontekstualisering’ og ‘kontekstualisering’ (Røvik, 2007, s.56). Dekontekstualisering handler om å identifisere en idé, praksis eller annet og ‘ta den ut’ av en sammenheng. Når en abstrakt idé så settes inn i, eller tas i bruk i en ny kontekst, betegnes denne prosessen som kontekstualisering. (Røvik, 2007, s.247). Selv om vi i vår oppgave i hovedsak undersøker kontekstualiseringsprosessen i en lokal kontekst (Utsira) er det også nødvendig å kort forklare noen forhold i dekontekstualiseringsprosessen som kan påvirke en praksis eller idé sin oversettbarhet, altså hvor tydelig en kan lage en idémessig representasjon av en idé eller praksis.

Dekontekstualisering

Dekontekstualisering handler om å omforme en idé eller praksis til en mer abstrakt idemessig representasjon. Å skape en god idemessig representasjon henger også sammen med hvor *oversettbar* en praksis er. Det finnes tre sider ved en praksis som kan påvirke dens oversettbarhet og muligheten til å omarbeide den til en dekkende idémessig representasjon. Praksisens *eksplisitet* handler om hvor synlig, språkliggjort og hvor tydelig kommuniserbar en praksis er. En praksis som er tydelig, synlig og kommuniserbar vil lettere kunne oversettes. Derimot er det ikke alle elementer i en praksis som lett kan uttrykkes og gjøres synlig, deler av praksisen kan også være taus kunnskap (Røvik, 2007, s.263). Praksisens *kompleksitet* påvirker også dens oversettbarhet og handler blant annet om relasjonen mellom mennesker og teknologi i organisasjonen, samt hvor tydelig relasjonen mellom årsak og virkning for praksisens suksess er. En praksis blir mer kompleks jo flere personer som er involvert, jo mer kompleks teknologi som er nødvendig og jo flere faktorer som må samvirke for praksisens suksess (Røvik, 2007, s.264). Til sist påvirker også praksisens *innvevdhet* dens oversettbarhet,

altså hvor innarbeidet og forankret praksisen er i sin kontekst. Dette gjelder både inni selve ‘vertorganisasjonen’ og konteksten utenfor. Røvik skriver at jo mer innvevd en praksis er i sin organisatoriske eller utenomorganisatoriske kontekst, jo mindre oversettbar er den (Røvik, 2007, s.264). En generell hovedregel for oversettbarhet er;

[...] *jo mer eksplisitt* en praksis er [...], *jo mindre innvevd* [...], og *jo mindre kompleks* den er [...], desto lettere er det å lage en dekkende, dvs. godt konfigurerte idémessig representasjon av praksisen, og følgelig: desto mer oversettbar er den. (Røvik, 2007, s.309-310)

Et annet trekk ved en idé eller et konsept er dens omformbarhet. Jo mindre fysisk-materielle elementer en praksis har, jo mindre dens utførelse er beskrevet i form av detaljerte prosedyrer, og jo mer konseptet har karakteren av en abstrakt idé, desto mer omformbar er konseptet (Røvik, 2007, s.310, 317). Hvor oversettbar og omformbar en idé er kan påvirke kontekstualiseringsprosessens utforming og gir implikasjoner for hvilke oversettelsesmoduser og omformingsregler velges eller brukes i oversettelsesprosessen. En organisasjonsoppskrift med mange frihetsgrader til omforming, kan i praksis føre til flere lokale variasjoner av den opprinnelige ideen (Christensen et al., 2021, s.89). Ulike omformingsregler presenteres i delkapittel 2.5.3.

Kontekstualisering

Når ideer eller praksiser møter og reiser inn i organisasjoner, skjer ikke dette i et tomrom. Organisasjoner utgjør kontekster med karakteristiske strukturer og kulturer med aktører som har ulike interesser (Røvik, 2016, s.295; Wedlin & Sahlin, 2017, s.103). Muligheten for en mer ‘suksessfull’ implementering av en idé kan øke når den forsøkes skrives inn i den lokale konteksten og blir gjenkjent der. Det handler om hvordan generelle idérepresentasjoner blir lokalisert og tidsmarkert for å få et mer lokalt og håndfast preg (Røvik, 2007, s.301). Da lokalisering og tidsmarkering ofte henger sammen i praksis, er skillet på dem først og fremst teoretisk (Røvik, 2007, s.304). Lokalisering av en generell organisasjonsidé handler om å putte den i en lokal organisasjonskontekst. Over tid kan det skapes flere referanser og koblinger til lokale omgivelser og hendelser, som kan føre til at konsepter lettere finner lokalt fotfeste. Samtidig kan det føre til at ideen får mer avstand og mindre koblinger til den globale (opprinnelige) idéstrømningen. Røvik nevner at referanser til en lokal kontekst kan ha ulike former og blant annet være “[...] til lokale aktører, lokale myndigheter, lokale problemoppfatninger, tidligere løsninger og erfaringer med disse innenfor feltet eller organisasjonen, lokale ‘episoder’, for eksempel knyttet til fiaskoer og suksesser, lokale interessedimensjoner, konflikter og emosjoner, og ikke minst lokale steder [...]” (Røvik,

2007, s.302). Videre skjer lokalisering ofte relativt uplanlagt og spontant, men det kan også være planmessig ved noen aktørers ønske om å utvikle en spesifikk versjon av en idéstrøm (Røvik, 2007, s.302). Tidsmarkering handler om å skrive inn ideen i en lokal tid, både ved å gi den en lokal historie om hvorfor ideen ble implementert, en lokal samtid, og en lokal fremtid, der den kan inkluderes som et virkemiddel i langsiktige planer for en organisasjon eller et felt (Røvik, 2007, s.303-304). Røvik skriver om at når en idé tidsmarkeres i en lokal tid, skjer ofte det at referansene til ideens globale historie blir færre. Dessuten er en måte å ta vekk fokus fra ideens kobling til en stor global idé, å gi den et lokalt navn (Røvik, 2007, s.304).

I tillegg til den mer generelle oversettelsen og tilpassingen av idé til lokal kontekst beskrevet ovenfor, finnes det også noen mer spesifikke 'regler' for oversettelse og omforming av ideer. Hva og hvem som kan påvirke innholdet i abstrakte ideer og praksiser når de reiser inn i en lokal kontekst blir utdypet lengre ned i oppgaven. Vi tar også opp hva som kan påvirke en organisasjons ønske om å ta inn en ny praksis eller idé da den lokale forståelsen av dette kan påvirke og henge sammen med lokaliseringen og tidsmarkeringen av praksiser eller ideer.

2.5.2 Motivasjon til å adoptere en ny oppskrift

Oppskrifters reise inn i en organisasjon kan kalles for adopsjon eller implementering (Christensen et al., 2021, s.98). Organisasjoner kan motiveres til å ta inn, eller adoptere, nye organisasjonsoppskrifter i sin organisasjon. Denne motiveringsfasen kan ses som den første delen av oppskriftens reise fra utsiden til innsiden av organisasjonen. Man kan også si at motiveringsfasen er over når en anerkjent bestemmelse om at en oppskrift skal innføres i organisasjonen blir tatt (Røvik, 1998, s.118). Ifølge Røvik finnes det tre hovedforklaringer som kan begrunne at organisasjoner ønsker å adoptere organisasjonsoppskrifter (Røvik, 1998, s.118).

Den første hovedforklaringen preges av det rasjonalistiske perspektivet og forutsetningen om at organisasjoner kan ha objektive problemer, og der organisasjonsoppskrifter er utprøvde løsninger for disse problemene. Utfordringen som organisasjonen opplever som et problem oppstår *først*, og *så* begynner deres søk etter en løsning (Røvik, 1998, s.119). Tre tilstander kan påvirke ønsket om å finne nye oppskrifter eller løsninger, nemlig at løsninger som benyttes i organisasjonen per dags dato ikke fungerer som tenkt, at det finnes kunnskap om nye løsninger en tror skal fungere bedre enn gamle i organisasjonen, eller at det er skjedd vitale endringer i premissene til organisasjonen som krever helt nye løsninger (dette kan

gjærne vre endringer grunnet i organisasjonens omgivelser) (Røvik, 1998, s.119-120). Ifølge Røvik står denne forklaringen for adoptering av nye organisasjonsoppskrifter sterkt, både fordi aktører i prosessen i ettertid opplever at den enkle årsak-virkning-modellen gjenspeiler virkeligheten på korrekt måte, og fordi logikken og språkføringen i det rasjonelle verktøyperspektivet gir en stor mulighet til å legitimere begrunnelsen for å bruke ressurser på endring og fornying (Røvik, 1998, s. 120). Til tider er det slik at flere organisasjoner under en periode adopterer de samme organisasjonsoppskriftene. n mulig forklaring på dette i verktøyperspektivet er at ulike internt oppdagede problemer kan få en organisasjon til å søke etter nye løsninger, men at tiden de gjør dette er avgjørende for hvilke organisasjonsoppskrifter de ‘finder’. Ideene kan være mer eller mindre populære i perioder:

[...] organisasjonsinterne og gjærne grunnleggende problemer kan være avgjørende for *at* og *nr* en organisasjon drives ut på leting etter nye løsninger. Men det er *perioden* som søkingen foregår innenfor, og ikke typen av problemer, som er avgjørende for hvilke løsninger eller oppskrifter som vil bli fanget opp. (Røvik, 1998, s.123, kursiv uthevelse av originalforfatter).

Den andre hovedforklaringen Røvik presenterer tar utgangspunkt i det sosialkonstruktivistiske perspektivet, eller symbolperspektivet, og utfordrer tankegangen om at det er organisasjonsinterne objektive problemer som motiverer organisasjoner til adoptering. I stedet mener en at de institusjonelle omgivelsene til organisasjoner presenterer tidstypiske problembeskrivelser samtidig med løsningen i form av organisasjonsoppskrifter. Om dette oppleves av organisasjonene som en dekkende beskrivelse av sin egen situasjon, motiverer dette til å ta i bruk presenterte organisasjonsoppskrifter. Organisasjoner blir dermed presentert eksternt dannede problembeskrivelser gjennom blant annet institusjonaliserte organisasjonsoppskrifter (Røvik,1998, s.123-124). At organisasjonsoppskrifter rommer både problem og løsning samtidig for organisasjoner, utfordrer den kausale forståelsen som presenteres i verktøyperspektivet (Røvik, 1998, s.125). For at organisasjoner skal adoptere eksterne organisasjonsoppskrifter må de akseptere de eksterne problemdefinisjonene som sine egne (Røvik, 1998, s.126).

Den tredje og siste hovedforklaringen på at organisasjoner motiveres til å adoptere nye organisasjonsoppskrifter handler om at de forsøker å forvalte sin egen identitet. Organisasjoner kan motiveres til å adoptere konsepter når deres egen identitet oppleves som problematisk eller at den på en eller annen måte utfordres (Røvik, 1998, s, 132). Institusjonelle organisasjonsoppskrifter som representerer den riktige måten å organisere blir “[...] betraktet som meningsbærende symboler og identitetsmerker, i den forstand at de kan

påvirke aktørenes oppfatning av seg selv og sin organisasjon [...]” (Røvik, 1998, s.132). Dette signaliserer også utad hvem en ønsker eller identifiserer seg med, samt hva en ikke vil ligne på og vil markere avstand fra (Røvik, 1998, s.133). Organisasjoners motivasjon for å adoptere organisasjonsoppskrifter kan grunnes i at en sammenligner seg med andre, noe som i seg selv kan føre til at det lokalt dannes problemdefinisjoner. Videre dannes denne problemdefinisjonen ved at man har meninger om hvem og hva man ønsker å assosieres med, eller ikke (Røvik, 1998, s.138). Røvik mener det er to problemkonstruksjoner som gjør at en motiveres til å adoptere en ny idé. Det ene er at en opplever at man er for forskjellig den man identifiserer og assosierer seg med. Den andre er at organisasjonen oppfatter seg å være for lik, noen som en ikke ønsker å identifisere eller assosiere seg med. Videre gir dette organisasjoner to lignende men ulike strategier for identitetsforvaltning, det Røvik kaller imitering og differensiering (Røvik, 1998, s.138-139).

En kan se på denne beskrivelsen av organisasjoners identitetsforvaltning som en del av den nyinstitusjonelle tankegangen, presentert gjennom Meyer og Rowan (1977), der organisasjoner implementerer nye ideer for å fremstå som moderne og tillitsvekkende. Men Røvik argumenterer for at organisasjoners forvaltning av sin identitet ofte er uttrykk for en autentisk identitetsutvikling. Dette perspektivet kan bli sett på som en kritikk og videreutvikling til sentrale aspekter i nyinstitusjonell teori (Røvik, 1998, s.142).

Som Røvik skriver er alle de tre hovedforklaringene problembetinget - sentrale aktører i organisasjoner opplever at organisasjonen har et problem og dette motiverer til å adoptere nye løsninger. Derimot beskrives det også at det er ulike forklaringer for hvordan problemdefinisjoner dannes og fester seg i organisasjonene (Røvik, 1998, s.143). Det er interessant å se om de ulike aktørene på Utsira har gjort seg opp noen tanker om hvorfor de ønsker å adoptere konseptet living lab, og i så fall om en av de tre hovedforklaringene kan ha størst forklaringskraft i denne casen.

2.5.3 Oversettelses- og omformingsregler

Hittil har vi belyst at kunnskapsoverføring kan skilles i to faser – dekontekstualisering (å lage idemessige representasjoner av praksiser) og kontekstualisering (en idé tas imot og tilpasses til en ny lokal kontekst). Videre har vi konkretisert hvorfor organisasjoner kan bli motivert for, og interessert i å ta imot nye ideer. I dette delkapittelet blir det beskrevet på hvilken måte og i hvilken grad ideene som forsøkes overført, omdannes og hvorfor det kan oppstå lokale variasjoner av ideer i løpet av slike kunnskapsoverføringsprosesser.

Røvik foreslår en kategorisering av tre omformingsmoduser: den reproduserende, den modifierende og den radikale modusen. Disse tre moduser kan plasseres i et kontinuum fra ingen eller svak omforming (reproduserende modus), til betydelig omforming (radikal modus) av kunnskapen som ønskes overført. I midten mellom disse poler ligger den tredje, moderate formen, den modifierende modusen. (Røvik, 2007, s 308-318; 2016, s. 296-298)

Hver modus brukes under visse betingelser og i forbindelse med spesifikke oversettelsesregler. Her forstås oversettelsesregler som: “[...] more or less explicit guidelines for the appropriate translation of knowledge. These guidelines may be explicitly expressed, but they are more often informal and implicit and come to expression in practice, i.e. how actors conduct translations de facto” (Røvik, 2016, s.296). Reglene er med andre ord ofte lettest å observere i hvordan oversettelsen har foregått (Wedlin & Sahlin, 2017, s.109).

Som nevnt henger hver modus sammen med et sett oversettelsesregler, disse kalles: kopiering, addering, fratrekking og omvandling. Figuren under visualiserer sammenheng mellom oversettelsesregler og -moduser slik Røvik beskriver det (Røvik, 2007, s.305-318).

Modus	Reproduserend	Modifierend		Radikal
Omformingsgrad av 'original' idé/praksis	Ingen/ svak omforming	←————→		betydelig omforming
Oversettelsesregel	Kopiering	Addering	Fratrekking	Omvandling

Tabell 1: Visualisering av sammenheng mellom oversettelsesregler og -moduser. Egen tabell etter Røvik, 2007, s.305-308 og Eget arbeid, 2021.

Det er stort sett tre spørsmål som avgjør hvilken modus og regel som er passende for oversettelsesprosessen:

- Hvor stor frihet *har* oversetteren til å omforme det som oversettes?
- Hvor mange frihetsgrader *tar* oversetteren seg?
- Og hva er *hensikten* med oversettelsen?

Disse spørsmålene tar vi videre i den korte beskrivelsen av de til sammen fire oversettelsesregler etter Røvik (2007, s.306).

Kopiering som oversettelsesregel til den reproduserende modusen

Når hensikten med oversettelsen er å “[...] gjengi og gjenskape så nøyaktig som mulig” (Røvik, 2007, s.308), impliserer dette at en praksis ønskes reprodusert med ingen eller kun minimale endringer, oversettelsesregelen betegnes i dette tilfelle som kopiering (Røvik, 2007,

s.308). Sannsynligheten for å lykkes med en kopiering av en praksis øker jo mer oversettbar og jo mindre omformbar praksisen er (Røvik 2016, s.301). Dette er knyttet til premisset at det er blitt laget en dekkende og nøyaktig (språklig) representasjon av praksisen, som inkluderer alle relevante elementer ved praksisen som ønskes reproduisert. Videre øker sjansen for å gjenskape en praksis, når den avgivende og mottakende organisasjonen er mer like med tanke på interne trekk (f.eks. type organisasjon, struktur, kultur og funksjon) og organisatoriske kontekster (Røvik, 2007, s.308-311; 2016, s.301).

Frihetsgradene oversetteren kan ta seg, når hen anvender kopiering som oversettelsesregel, er innskrenket fordi hensikten er å skape en nøyaktig reproduksjon etter et bestemt forbilde. Røvik understreker imidlertid at det finnes detaljerte prosedyrer som f.eks. kan være lovfestet, forankret i forskrifter, samt at deres (korrekte) utførelse kan bli kontrollert av eksterne myndigheter. Dette er tilfeller der oversetterne har svært lite frihetsgrader til omforming, eller som Røvik formulerer: “[...] snarere tvinges inn i en reproduserende modus, altså tvinges til å kopiere” (Røvik, 2007, s.310).

Addering og fratrekking som oversettelsesregler til den modifierende modus

Den modifierende modusen er anvendelig i tilfeller der hensikten med oversettelsen er: “[...] to balance pragmatically concerns regarding inclusion of the essentials of the source practice with concerns about making the translated version work in the recipient context” (Røvik, 2016, s.301). Anvendelse av denne modusen fører til en tilpasset variant av en praksis. Dette innebærer både bevisste endringer (intenderte), så vel som ubevisste (uintenderte) omforminger (Christensen et al., 2021, s. 101-102).

Adopterende organisasjoner har blant annet en individuell reformhistorie, et særegent nettverk av interne og eksterne aktører og allerede (vel- eller mindre velfungerende) etablerte strukturer, prosedyrer osv. – det betyr at ideer og praksiser som introduseres i og overføres til andre organisasjoner ikke havner i et tomt rom (Røvik, 2007, s.328; Wedlin & Sahlin, 2017, s.103). Når modifiering av en praksis er intendert, skjer dette ofte på grunnlag av pragmatiske avveininger av translatøren (Christensen et al., 2021, s.101; Røvik, 2007, s.313-314). Eksempelvis kan motivasjonen til en moderat omforming av en praksis være at: elementer ved en praksis kan provosere frem konflikter og/eller motstand (Jacobsen, 2004, s.138; Røvik, 2007, s.332), det er kun behov for visse elementer av ideen/praksisen i den mottakende organisasjonen (Christensen et al., 2021, s.101, Røvik, 2007, s.314) og/eller

innføring av hele praksisen ville vært for ressurskrevende og belastende for den mottakende organisasjonen (Røvik, 1998, s. 152; 2007, s.313).

At en idé modifiseres, betyr at translatøren både *har* og *tar* seg visse frihetsgrader til endring av den opprinnelige ideen (Røvik, 2016, s.302). Modifikasjon av ideer skjer under anvendelse av to oversettelsesregler: addering og fratrekking. Addering betyr å lage kombinasjoner av (vellykkede) allerede etablerte praksiser med elementer fra en nyinnført praksis (Røvik, 2016, s.302). I begrepet addering inkluderer Røvik også fenomenet “eksplisittering”. Det er tilfeller der visse (eventuelt tause eller implisitte) elementer fra den opprinnelige praksisen språkliggjøres og fremheves tydeligere i den oversatte varianten enn i den opprinnelige. Tilfeller der oversetterne nedtoner, fratrekker eller til og med utelater visse deler av praksiser, samler Røvik under begrepet “fratrekking” (Røvik, 2007, s.311-314, 331-332).

Omvandling som oversettelsesregel til den radikale modus

Kunnskapsoverføringer som resulterer i vesentlige endringer av den opprinnelige formen og/eller innholdet av den originale ideen, betegner Røvik som “omvandling” eller “radikal oversettelse” (Røvik, 2007, s.315, 316). Røvik utpeker forskjellige forhold som legger til rette for radikal omvandling av ideer. Han hevder at det kan være et bevisst og rasjonelt valg av oversetteren å benytte seg av originalen som inspirasjonskilde med hensikten til å utvikle sin egen versjon (Røvik, 2007, s.316). Derimot kan en radikal omforming også være et utilsiktet resultat av uintenderte endringer av originalideen i løpet av oversettelsesprosessen eksempelvis fordi: “[...] man ikke makter å etablere en dekkende idémessig representasjon av den komplekse, lite språksatte og innvevde praksis som man ønsker å reprodusere” (Røvik, 2007, s. 317).

Det underliggende resonnementet er at jo mindre oversettbar altså: “jo mindre eksplisitt, jo mer kompleks og jo mer innvevd praksisen er i sin lokale kontekst [...] desto vanskeligere er det å få til en dekkende idémessig representasjon [...]” (Røvik, 2007, s.317) og følgelig: “[...] desto større er sannsynligheten for at den kan bli gjenstand for omfattende refortolkning og omvandling når den skal overføres til andre” (Røvik, 2007, s.317).

I tillegg til en mindre grad av oversettbarhet, bidrar en stor grad av omformbarhet av praksisen til å øke sannsynligheten for å lage radikale oversettelser. Premisset for at omvandling kan anvendes som oversettelsesregel, er at oversetteren ikke bare *tar* seg, men også *har* store frihetsgrader. Det er derfor utelukket å gjennomføre radikale endringer på

oppskrifter som foreskriver nøyaktige prosedyrer, er lovfestet, blir gransket eller kontrollert av eksterne myndigheter (Røvik, 2007, s.316, 318).

I likhet med de to andre oversettelsesreglene finnes det også situasjoner der det kan være hensiktsmessig at translatører benytter seg av den radikale modusen med omvandling som oversettelsesregel. Her henviser Røvik (2007) til situasjoner der organisasjoner ønsker å adoptere en populær organisasjonsoppskrift og forklarer:

Slike oppskrifter er gjerne myntet på organisasjoner allment, og utformet med sikte på at de skulle kunne anvendes overalt og av alle. Men derfor er de også så pass diffuse og generelt utformet at det krever radikal omvandling og tilpasning før de eventuelt kan tas i bruk i enkeltvis organisasjoner. (Røvik, 2007, s.332)

Oversettelsesprosesser er meget komplekse prosesser som kan påvirkes bevisst med intendert anvendelse av oversettelsesregler (Røvik, 2007, s.331). Det er flere betingelser som avgjør hvilken oversettelsesregel eller -modus som virker hensiktsmessig. Blant annet gir forskjellige trekk ved ideen (for eksempel dens omformbarhet og oversettbarhet samt hvor omfattende, konkrete og dekkende de er beskrevet) muligheter eller begrensninger til anvendelser av de beskrevne regler og moduser (Jacobsen, 2004, s.151-154; Røvik, 1998, s. 16; 2007, s.305-318).

2.5.4 Translatører

Som allerede utdypet tidligere i oppgaven kan vi slå fast at ideer i motsetning til fysiske objekter er langt mer omformbare og at overføring av kunnskap og ideer foregår som komplekse prosesser som påvirkes av mange faktorer (Røvik, 2007, s.249). En idé kan endre sin form flere ganger gjennom intenderte og uintenterte prosesser, det kan resultere i at en opprinnelig idé kan være utgangspunkt for flere lokale varianter (Christensen et al., 2021, s.101). Translatører, eller oversettere, innehar en sentral rolle i kunnskapsoverføringsprosesser siden de, blant annet med en bevisst anvendelse av oversettelsesregler, kan sørge for samsvar mellom ideen, dens intensjon og ønsket resultat av overføringen. Siden disse prosessene er såpass komplekse kan det også oppstå uintenterte endringer som videre kan resultere i utilsiktede effekter og resultater i løpet av overføringer av ideer mellom organisasjoner (Jacobsen, 2004). Utover at det alltid kan forekomme uforutsigbarheter i komplekse prosesser, så øker også sannsynligheten for uintenterte endringer jo flere aktører og/eller translatører som er involverte i prosessen (Røvik, 2016, s.294).

Et sentralt argument i Røviks translasjonsteori er at: “[...] sannsynligheten for å lykkes med overføring av organisasjonsideer mellom ulike kontekster øker dersom man i organisasjoner blir *bedre oversettere* og dermed i stand til å lage *bedre oversettelser*” (Røvik, 2007, s.319). Oversettere blir sett som aktive aktører som antas å påvirke oversettelsesprosesser (Røvik, 2007, s.320; 2016, s.291-299, 304). Translatører har potensialet til å forme og å tilpasse oversettelsen av ideen slik at den fungerer i den nye lokale konteksten, bl.a. på basis av deres translatørkompetanse. Røvik definerer begrepet som følger: “‘Translation competence’ refers to the ability of translators to translate practices and ideas between organizational contexts in ways that increase the probability of achieving organizational ends” (Røvik sitert i Røvik 2016, s.299). Kompetente translatører skiller seg ut ved at det har forskjellige kompetanse og kunnskap om nøkkelementer av kunnskapsoverføring og oversettelse av ideer mellom organisasjoner. Ifølge Røvik mener at translatører blant annet trenger grundig kunnskap om konseptet og konteksten der ideen oversettes *fra*, samt kunnskap om konteksten det skal oversettes *til*. Denne kunnskapen gjør det mulig at translatøren kan tilpasse konseptet bevisst til en lokal kontekst og dermed velge den hensiktsmessige oversettelsesmodus og -regelen i det spesielle tilfelle (Røvik, 2007, s.326-327; 2016, s.300). I tillegg til å ha kunnskap trenger oversetterne også myndighet. Myndigheten kan komme gjennom at translatøren i organisasjonen fremviser stor kompetanse, men det kan også være et for lite maktgrunnlag for å få ideer implementert slik at de har styrende virkninger. Derfor må translatører samarbeide med individer som innehar formelle maktposisjoner i organisasjonen (Røvik, 2007, s.337). I tillegg skriver Christensen et al. at: “[I]edere, men også andre ansatte i staber (særlig de som arbeider med personal- og organisasjonsspørsmål) er blant de hyppigst involverte som oversetterne” (2021, s.102).

For å avrunde kapitlet om translasjonsteori, for å vise sammenheng mellom de forskjellige belyste aspekter ved kunnskapsoverføringsprosesser og for å understreke betydningen av translatører som aktive aktører i slike prosesser, følger et lengre sitat fra Kjell Arne Røvik:

Det finnes stadig flere ideer som blir profilert som organisasjonsoppskrifter, og der en underliggende forestilling er at de skal kunne anvendes av alle typer virksomheter som deler den universelle identiteten som en “organisasjon”. Men nettopp fordi de er tenkt å skulle kunne brukes av “alle” organisasjoner, består mange av disse ideene og oppskriftene av relativt abstrakte og generelle ideer og prinsipper. Det betyr bl.a. at samtidens populære organisasjonsideer i betydelig grad må oversettes og konkretiseres hvis og når de skal tas inn og tas i bruk i enkeltvise organisasjoner. Uttrykt med en metafor; de er som “halvfabrikater” som nødvendigvis må “pakkes

ut” og “ferdigstilles” lokalt. Dette er et forhold som klart bidrar til økt behov for lokale oversettelser og dermed for translatørkompetanse. (Røvik, 2007, s.324-325)

Som vist og drøftet er oversettelsesprosessen en kompleks prosess med flere komponenter og aktører. Translasjonsteorien kan forklare hvordan ideer organisasjonsoppskrifter ‘flyter rundt’ og spres, hvorfor organisasjoner motiveres til å ta imot nye ideer og hvordan ideers form kan endres gjennom denne overføringsprosessen.

De 3 ulike perspektivene, teorien om spredning av organisasjonsoppskrifter og translasjonsteorien, beskrevet i dette kapittelet, er vårt teoretiske utgangspunkt i oppgaven der vi forsøker å få en større forståelse for hva som kan påvirke spredbarheten til living lab-konseptet og hvordan konseptet blir mottatt og forstått i den lokale konteksten Utsira.

III. FORSKNINGSDESIGN OG METODE

Denne studien av living lab-konseptet er todelt. Basert på en dokumentanalyse undersøker vi kjennetegn på living lab-konseptet globalt. Videre undersøker vi en case der vi gjennom 11 semistrukturerte intervjuer med ansatte i Utsira kommune og i Haugaland Kraft belyser forståelsen av living lab-konseptet i en avgrenset kontekst – Utsira. I dette kapittelet presenterer vi først vår overordnede forskningsstrategi, deretter presenterer vi undersøkelsens design, for å så redegjøre for metodene som er grunnlag for å svare på oppgavens problemstillinger med tilhørende forskningsspørsmål. Avslutningsvis presenterer vi forskningsetiske vurderinger og reflekterer rundt oppgavens troverdighet.

3.1 Forskningsstrategi

Vi kan plassere vår tilnærming i denne oppgaven under den kunnskapsteoretiske oppfattelsen kritisk realisme. Slik som Jacobsen (2015) nevner finnes det da en antakelse om at en kan finne empiri som sier noe om virkeligheten utenfor oss selv som forskere, men at det er vanskelig å påstå at en alltid kan finne en objektiv sannhet (2015, s.34). Metodologisk har vi en pragmatisk tilnærming. Jacobsen (2015) beskriver den abduktive tilnærmingen som en pragmatisk fremgangsmåte som grunnes i at all vitenskapelig tenking starter med observasjoner. Videre forklarer han at i en abduktiv tilnærming leter en etter sannsynlige forklaringer og at det er en kontinuerlig vekselvirkning mellom teori og empiri (Jacobsen, 2015, s.34-35). Som nevnt i innledningen observerte vi først living lab-begrepet under våre praksisperioder. Dette gjorde at vi leste mer om fenomenet, samtidig som flere spørsmål dukket opp, blant annet *hva* det faktisk er (kjennetegn) og *hvordan* det kan se ut i en spesifikk

kontekst. Vi har hatt en relativt åpen tilnærming i datainnsamlingen da vi har hatt åpne forskningsspørsmål for å få en dypere forståelse om temaet. Undersøkelsen har vært eksplorerende, noe som innebærer at en på forhånd ikke trenger å begrense datainnsamlingen i samme grad som ved en lukket tilnærming (Jacobsen, 2015, s.36). For oss viste det seg å være fordelaktig å ha en pragmatisk tilnærming i studien med en relativt åpen datainnsamling for å kunne få mer kunnskap om begrepet living lab og casen på Utsira. Selv om vår studie er en kvalitativ studie der vi først og fremst forsøker å få en større forståelse gjennom tolkning og analyse av tekst (verbal og skriftlig) har vi også noen kvantitative innslag av tolkning av tall. Dette gjelder fremst analysen av intervjuene der vi noen ganger forsøker vise den kompleks virkeligheten av 11 individer gjennom mer komprimerte data i tellbare tall. Som Jacobsen (2015) skriver er det slik at den pragmatiske metodologiske tilnærmingen tar utgangspunkt i at selv om det finnes en objektiv virkelighet betyr det ikke at denne virkeligheten kan analyseres og forstås på en rent objektiv måte. En må derfor reflektere over egne brister eller blindsoner og reflektere over spørsmål tilknyttet personlig refleksivitet (hvordan vi som personer kan påvirke forskningen) og epistemologisk refleksivitet (hvordan valgt metode og problemstilling kan påvirke forskningens innhold) (Jacobsen, 2015, s.39-40). Dette har vi gjort underveis i semesteret og oppgavens gang, og er noe vi diskuterer i analyse- og diskusjonskapittelet. Det er også noe som presenteres lengre ned i kapittelet.

3.2 Valg av forskningsdesign

Som nevnt er vår studie todelt og vi har benyttet oss av en dokumentanalyse og kvalitative intervjuer å kunne svare på forskningsspørsmålene våre. I den første delen benytter vi oss av sekundærdata. For å forstå hva som kjennetegner living lab, og hva som kan påvirke konseptets spredbarhet har vi valgt å gjennomføre en dokumentanalyse. Som Grønmo (2004) skriver handler det om å gjennomgå innholdet i dokumenter systematisk for å finne relevant informasjon om fenomenet en studerer. En kvalitativ innholdsanalyse kan benyttes for alle typer dokument, og som Grønmo (2004) nevner kan datainnsamling foregå til dels parallellt med dataanalysen eller under datainnsamlingen. Jo flere tekster som studeres, desto bedre belyst blir problemstillingen og en får økt forståelse for hvilke andre tekster som kan være relevante for analysen. Dermed kan datainnsamlingsprosessen være lite forutsigbar (Grønmo, 2004, s.187). En svakhet ved metoden kvalitativ dokumentanalyse er at ens perspektiv kan påvirke tolkning og utvelgning av tekster. En kan gå glipp av interessante poeng da et snevert perspektiv kan føre til skjevt utvalg og ensidig tolkning (Grønmo, 2004, s.192). For å

minimere denne risikoen har vi forsøkt å ta inn forskjellige type tekster samt ha inngående diskusjoner med hverandre om hvordan en bør tolke informasjonen.

Vi ønsket å undersøke hva som kjennetegner living lab og hva som kan påvirke konseptets spredbarhet gjennom akademiske tekster og gjennom sentra som har stor autoritet. Derfor har vi har gjennomgått akademiske artikler, samt publikasjoner om og fra the European Network of Living Labs (ENoLL). Dette valget er tatt fordi vi antar at akademiske tekster er mer nøytrale og skrives på vitenskapelige grunnlag med data som er troverdige. En annen grunn er at vi antar at det er en samfunnsgruppe som kan gjenspeile et konsepts popularitet og anerkjennelse. Vi ønsket diskusjon av begrepet living lab fra denne mer 'nøytrale' gruppen, i stedet for f.eks. konsultentselskap, da forventningen var å finne ut av begrepets historie og definisjon fra uavhengige kilder. Videre er det interessant å se på publikasjoner fra ENoLL, et nettverk som fremstår som et av de største autorative sentra som promoterer living lab i Europa. Vi antar derfor at de har en viss makt når det kommer til defineringen, forståelsen og spredning av living lab.

Den andre delen av oppgaven er en casestudie der vi spør oss hva som skjer når living lab-konseptet kommer til en bestemt kontekst, hvordan blir det mottatt og forstått? For å kunne svare på våre forskningsspørsmålene valgte vi å fordype oss i enkelt-casestudien 'Utsira Living Lab'. Bell og Waters beskriver at en casestudie kan være et alternativ for forskere som arbeider for seg selv, ved at en på dypet kan studere et aspekt av et fenomen under en begrenset tidsperiode (Bell & Waters, 2016, s.23-26). Casen vår er avgrenset i tid og rom. Vi undersøker et energiprojekt på Utsira, med blant annet navnene 'Utsira Living Lab' eller 'Utsira levende testsenter'. Undersøkelsen er avgrenset i tid da vi gjør dette som en del av masteroppgaven vår og dermed er tidsperioden på et akademisk semester. Rommet avgrenses av at prosjektet vi undersøker er på øya Utsira. Ønsket var å få en økt forståelse for hvordan living lab-konseptet kan bli tatt imot og forstått i en lokal kontekst. Derfor analyserte vi data fra 11 semistrukturerte intervjuer som vi holdt våren 2022. Vi genererte dermed primærdata i denne delen av studiet.

En kritikk til casestudier eller 'fallstudier' er at det kan være vanskelig å kontrollere informasjonen og at en dermed finnes risiko for å få skjeve resultat. En annen svakhet er at det kan være vanskelig å generalisere resultatene, og dermed er de mindre overførbare. Dette kan derimot være avhengig av hvor store likheter det er mellom den studerte casen og en potensielt annen situasjon (Bell & Waters, 2016, s.24). Kunnskapen vi søker i casestudien er ikke universelle sannheter, men heller en dypere forståelse for konseptet living lab og hva

som kan skje med konseptet i møte med den lokale konteksten Utsira. Funnene gjelder denne casen, selv om det kan være mulig for andre å ta utgangspunkt i våre resultat for andre lignende caser. Vi er åpne om svakheter ved å ikke få med all informasjon da vi må begrense antall intervjudeltakere. Dette gjør vi for å være transparente om vår egen forskning og for å opprettholde oppgavens troverdighet.

3.3 Metodisk fremgangsmåte og analytisk tilnærming

Vi har tidligere forklart begrunnelsen for utvelgelsen av dokumentene til dokumentanalysen. I dette delkapittelet forklarer vi vår metodiske fremgangsmåte og analytiske tilnærming i arbeidet. Med tanke på at vi ønsket større forståelse for fenomenet living lab sin form og historie, samt at vi hadde en relativt åpen tilnærming i datainnsamlingen startet vi med å analysere literary reviews. Disse ga oss blant annet en oversikt over living lab-litteraturen, dens historie og en oversikt over forskningsområdet. Ut ifra dette gikk vi i dybden med artikler av forfattere som ble nevnt i flere artikler. Vi forsøkte også å inkludere ulike artikler som fokuserte på ulike områder, samt definisjoner fra ulike forskere og institusjoner. Nettverket ENoLL ble nevnt i flere artikler og fremsto som viktig for forståelsen av living lab. Vi startet dermed innsamlingen og analysen av dokument på et punkt og så spredte det seg utover med tiden vi oppdaget nye tekster. Videre forsøkte vi å ta inn forskjellig informasjon og å se tekstene i lys av vår problemstilling ‘Hva kjennetegner living lab-konseptet og hva påvirker dets spredbarhet?’ samt teorien om organisasjonsoppskrifters spredningsevne. Vi tilbrakte mye tid på å diskutere og reflektere rundt tekstene for å på en dekkende måte kunne diskutere hva som kjennetegner konseptet living lab i de valgte dokumentene. Det var også en fremgangsmåte for å minske feilkilder og skjevheter i analysearbeidet. Under dette arbeidet opplevde vi det som en styrke å være to personer som gikk gjennom og tolket materialet. Selv om risikoen for feiltolkning fortsatt er tilstede var det positivt å diskutere sin forståelse med en annen. Videre brukte vi teorien om spredningsevne til institusjoneller organisasjonsoppskrifter for å kunne analysere hva som kan påvirke living lab-konseptets spredbarhet på grunnlag av tekstmaterialet.

I den andre delen av oppgaven ønsket vi å svare på hvordan living lab mottas og fortolkes på det spesifikke stedet Utsira. Vi mente en kvalitativ fremgangsmåte var passende da vi ønsket å få respondentenes forståelser og perspektiver frem. Mellom mars og april gjennomførte vi 11 semistrukturerte intervjuer. Av disse arbeidet 6 intervjuobjekter i Utsira kommune og 5 i Haugaland Kraft AS (både i Haugaland Kraft Energi og Fagne). Vi valgte å avgrense

datainnsamlingen til informanter fra disse to organisasjonene da energiprojektet er initiert av Haugaland Kraft og fordi lokasjonen av prosjektet på Utsira fører til en direkte involvering av Utsira kommune. I stor grad er intervjudeltakerne vi har intervjuet sjefer eller ledere. Vi mener dette var hensiktsmessig da ledere med formell makt, eller individer med faglig kunnskap, ofte er sentrale i oversettelsesprosesser (Christensen et al., 2021, s.102). (jf. kap. 2.5.4). Utsira kommune er en organisasjon med fagavdelinger som kan bestå av én person. Utvalget av våre intervjuobjekter ble dermed også påvirket av dette. I Haugaland Kraft fikk vi kontakt med ledere for ulike deler av prosjektet, men også to personer som enten har fagansvar for ulike deler av energiprojektet eller planlegger det mer praktiske. Hadde vi intervjuet andre ansatte uten lederansvar i Haugaland Kraft eller innbyggere på Utsira kunne vi nok fått andre svar og dermed muligens en rikere forståelse for hvordan living lab blir mottatt og forstått på Utsira.

Metoden for utvelgelse av informanter i denne oppgaven kan påminne om en kombinasjon av snøballmetoden og utvelgelsen Jacobsen (2015) kaller 'informasjon'. Å velge ut respondenter ut ifra at en antar de kan gi god informasjon og har kunnskap om forskningstemaet, er et utvelgelseskriterie Jacobsen (2015) kaller for 'informasjon'. Utvelgelseskriteriet 'snøballmetoden' går ut på at man starter med en informant og gjennom denne kan en få tips om andre som kan være interessante å kontakte (Jacobsen, 2015, s. 181-182). Før intervjuene hadde vi to kontaktpersoner fra respektive Utsira kommune og Haugaland Kraft som vi visste hadde stor kjennskap om, og tilknytning til, living lab-prosjektet. Vi ønsket derfor å intervju dem og kontaktet dem først. Utvalget ble dermed gjort delvis fordi vi anså dem som viktige for mottakelsen for living lab-konseptet på Utsira, og delvis ut ifra informasjon om at informantene hadde kunnskap om prosjektet på Utsira og at de var villige å dele informasjon om dette. I Utsira kommune hadde vi større kjennskap til andre potensielle intervjukandidater på grunn av tidligere praksisopphold der for en av oss. De to første informantene i Utsira kommune og Haugaland Kraft tipset oss om andre i sine respektive organisasjoner som det kunne vært interessant å snakke med. Vi kontaktet disse personene, og begrenset ikke utvalget etter blant annet hvor lenge informanter hadde jobbet i sine respektive organisasjoner, selv om noen intervjudeltakere var nyere i sine organisasjoner. Dette gjorde vi fordi vi ønsket en mer dekkende forståelse fra organisasjonene som alle intervjudeltakerne, nye og etablerte, er en del av. Fra begynnelsen av og deretter også i intervjuene ble vi tipset av flere individer om å snakke med en potensiell intervjukandidat, som vi etter en stund også fikk tak i. Dette intervjuet ble holdt etter de andre var transkribert og kodet.

Vi utarbeidet en intervjuguide for de semistrukturerte intervjuene og kontaktet alle intervjuobjektene via e-post der vi forklarte hvem vi var og hva masteroppgaven handlet om. Hvis de kunne tenke seg å stille til intervju, kunne vi sende dem mer informasjon. Dette gjorde vi for at de potensielle intervjuobjektene skulle få tid for å bestemme om de ønsket å delta. De som takket ja sendte vi et informasjon- og samtykkeskjema samt avtalte dato for intervju. Da vi ønsket at intervjudeltakerne skulle være i et naturlig og trygt miljø under intervjuene, dro vi til Haugesund og Utsira for å avholde intervjuene på intervjudeltakernes arbeidsplasser. Likevel ønsket vi å være fleksible, så da det skjedde noen endringer i planene endte vi med å holde 4 av de 11 intervjuene via videosamtaleprogrammet 'Teams'. For å lagre opptakene kryptert tok vi opp alle intervjuene gjennom programmet 'Nettskjema diktafon-app', uavhengig om intervjuene ble avholdt fysisk eller på 'Teams'. Vi tok også notater under intervjuet. Vi spurte om tillatelse for opptak på forhånd, gjennom samtykkeskrivet og igjen direkte før intervjuet startet, slik at de skulle kunne avgjøre om det var greit å ta opptak.

Før møtet med intervjudeltakerne holdt vi et pilotintervju med den første informanten fra Utsira kommune slik at vi kunne øve oss på intervjusituasjonen og etterspørre tilbakemelding om intervjuet fra intervjuobjektet. Intervjuene som ble holdt varte mellom 30-60 minutt, slik vi hadde estimert. Under intervjuene forsøkte vi innta en lyttende posisjon og åpne sinn. Vi startet intervjuene med en rask oversikt over vårt prosjekt. For å ikke avbryte intervjuobjektet unødvendig var det kun én av oss som stilte spørsmålene fra intervjuguiden, mens den andre stilte oppfølgende og oppsummerende spørsmål på slutten av intervjuet. I retrospekt kunne vi nok ha spurt flere oppfølgings spørsmål underveis, men ønsket var som sagt å la intervjuobjektet snakke fritt, uten forstyrrelsen fra to intervjuere. Vi så det dermed som den beste løsningen for oss å stille de fleste oppfølgings spørsmålene på slutten.

Vi merket noen forskjeller mellom intervjuene som ble holdt fysisk og de som ble holdt via videolink. Vi opplevde noen tekniske utfordringer underveis i video-intervjuene der samtalen 'frøs' eller andre tekniske utfordringer avbrøt samtalen noen ganger. Disse avbrytelsene og at lydopptaket ble tatt fra datahøytalere, og ikke 'direkte' fra personene, gjorde lydopptaket fra videointervjuene mer utfordrende å transkribere. Gjennom mer diskusjon og tid brukt på lytting gikk likevel transkriberingen greit. Selv om den initierende samtalen falt mer naturlig i de fysiske møtene, da man ikke trenger å vente på 'tur' i samme grad som ved samtaler via videoprogram, fløt samtalen som vanlig etter litt tid også i intervjuene på 'Teams'. Slik som

Deakin & Wakefield (2014) indikerer i sin artikkel lener vi mot oppfattelsen at intervju som videosamtale ikke ser ut til å ha en betydelig påvirkning på kvaliteten av samtalen (2014).

Etter intervjuene var avholdt ble de transkribert. Vi transkriberte halvparten av intervjuene hver, for å så lytte og lese på hverandres transkriberinger. Ved uenigheter diskuterte vi hva vi hørte, hvis vi fortsatt ikke var enige hørte vi på lydopptakene sammen. Det var en fordel å være to slik at vi kunne kvalitetssjekke hverandres arbeid og spørre hverandre om hjelp når noe var vanskelig å høre. Vi forsøkte å gjengi intervjuene ordrett for å vise den muntlige samtalen vi hadde holdt og for å få frem nyanser som kan fremkomme med å 'se' tankerekken til intervjuobjekt. Likevel har vi ikke transkribert dialekt, men til bokmål. Dette gjorde vi for å øke anonymiteten til intervjuobjektene, samt at vi ikke anså dialekt nødvendig for å svare på oppgavens problemstillinger på en tilfredsstillende måte. Etter transkriberingen kodet vi intervjuene for så å diskutere hva og hvordan intervjuene svarer på våre forskningsspørsmål. I selve analysen er det en mer flytende overgang mellom beskrivelse, analyse og tolkning av data, noe som ikke er uvanlig når en bruker kvalitative data (Furseth & Everett, 2020, s.167). Vi ønsket å presentere våre refleksjoner sammen med de dataene de tilhører, da vi opplever at det gjør tolkningen mer tydelig. Det er likevel viktig for oss å respektere alle 11 intervjudeltakere og la deres ord og meninger få komme frem på deres premisser. Vi har gjort et tydelig skriftlig skille på hva som er sitater fra intervjuer og hva som er våre egne tanker.

For å være transparente om vår forskning fikk hver enkel intervjudeltaker mulighet til å få innsyn i både sitt transkriberte intervjuet og sin sitater vi bruker i analysen. For disse sitatene fikk de mulighet å gi tilbakemeldinger hvis det var noen faktiske feil de ønsket å rette eller mindre justeringer. Vi ordnet presiseringer som ikke endret på originale utsagn fra de intervjuobjektene som svarte på disse henvisningene fra oss. Vi valgte å gjøre dette av flere grunner; vi ønsket at intervjuobjektene skulle stole på oss, føle seg ivaretatte, og ha innsyn i prosessen. Videre ble intervjuobjektene intervjuet i sine profesjonelle arbeidsroller, da kan ordlegging av ulike hendelser, episoder, historier være viktig og vi ønsket å ta hensyn til dette.

Gjennom innsamlingen av dataene i den kvalitative casen samt under analysen var det igjen en styrke å være to, der vi kunne diskutere og reflektere rundt svarene avgitt i intervjuene og hvordan de kunne forstås i lyset av vår problemstilling. Vi mener risikoen for feiltolkning eller skjevtolkning da kan være mindre. Likevel er dette en risiko som ikke lar seg utelukke. Under oppgavens gang har vi diskutert andre svakheter som er viktige å ta opp. Prosjektet på Utsira er et energiprojekt, som blant annet kalles 'Utsira Living Lab' av aktører i Haugaland

Kraft og Utsira kommune. Vi undersøker living lab-konseptet på Utsira i sammenheng med energiprojektet. Det er mulig at intervjudeltakere i større grad kobler living lab til energi og strøm enn om vi hadde intervjuet dem med en annen kontekst. Vi mener likevel at det var hensiktsmessig å spørre om living lab i sammenheng med energiprojektet, da det er konteksten for casen. Det er likevel noe vi er observante på i våre tolkninger av intervjuobjektene forklaringer. Under oppgaven og i intervjuene har vi benyttet oss av begrepet 'living lab' da vi er interesserte i den potensielle oversettelsesprosessen av et globalt konsept til en lokal kontekst. Vi må stille oss spørsmålet om vi kan ha påvirket hvordan de 11 intervjudeltakerne kan ha snakket om begrepet og projektet. Det er mulig at de ikke hadde snakket like mye om 'living lab' hvis vi ikke hadde spurt dem om det begrepet, men heller brukt begrepet 'levende testsenter'. Dette er en interessant refleksjon å ta med seg videre, da projektet på Utsira er på et tidlig stadium – flere delprosjekter er enda under utvikling, og ikke gjennomført og etablert i fysiske former. Likevel mener vi det var viktig å spørre om begrepet living lab, da var det selve oversettelsesprosessen av konseptet, og særlig den lokale kontekstualiseringen, vi var interessert i.

3.4 Forskningsetiske refleksjoner

En bør reflektere over forskningsetiske aspekt i all forskning. Siden vår forskning inkluderer datainnsamling fra personer er det viktig å tenke over etiske aspekt, og sikre etisk bruk av data i forskningsoppgaven.

Intervjudeltakernes trygghet i projektet har stått sentralt for oss gjennom undersøkelsens gang, og er noe vi har reflektert over gjennom hele oppgaven. Siden vi behandler personopplysninger i oppgaven har vi meldeplikt til NSD (Norsk senter for forskningsdata). Vi fikk klarsignal om at oppgaven er i samsvar med personvernlovgivningen og kunne starte behandling av personopplysninger. Opptak og materiale som kan lede til identifisering av enkeltpersoner blir slettet etter at oppgaven er sendt inn til sensur. Identiteten til informanten blir anonymisert i oppgaven, selv om deres arbeidsstilling og arbeidsplass kan bli nevnt, noe intervjudeltakerne fikk informasjon om gjennom informasjon- og samtykkeskjemaet vi sendte til dem. Det har vært viktig for oss å presentere for intervjudeltakerne formålet med vår forskning, og understreke omfanget av forskningen - en masteravhandling. Videre har vi samlet inn skriftlig samtykke fra intervjudeltakerne om å delta i intervju. Dette gjorde vi slik at informantene kunne lese om undersøkelsen vår og bruke litt tid på å bestemme om de ønsket å delta. Vi spurte igjen om samtykke til å ta opptak før vi startet selve

intervjusituasjonen. Utsendelse av informasjons- og samtykkeskjema, samt å forsikre oss om at det var greit å ta opp lyd gjorde vi for at samtykket til intervjuobjektene skulle være informert. Det er viktig at samtykket er fritt og frivillig og intervjuobjektene skal forstå hva det innebærer å delta. Vi understreket også at det ikke ville lede til noen negative konsekvenser ved å trekke nei til å delta, eller ved et senere punkt å trekke sitt samtykke.

Vi har også etterstrebet stor transparens overfor 'våre' intervjudeltakere. Som nevnt ovenfor fikk intervjudeltakerne innsyn i transkripsjonen, og mulighet til å rette faktiske feil og mindre justeringer om de ønsket det. Med tanke på at vi transkriberte alt ordrett (på bokmål) kunne det være rart å lese den muntlige samtalen skriftlig. Vi kunne gjøre noen tilpasninger, som å ta vekk mange fyllord som 'liksom', 'altså', 'ehm', eller korrigere slik at ord blir skrevet med rett artikkel foran, så lenge det ikke endret betydelsen i utsagnene. Vi valgte at intervjudeltakerne skulle få denne muligheten slik at de føler seg ivaretatt av oss, samt har et innblikk i prosessen der deres utsagn spiller en viktig rolle. Vi mente vi hadde mulighet til å gjøre dette uten å minske integriteten i oppgaven. Hver endring ble først gjort etter diskusjon og enighet av oss begge.

3.5 Troverdighet

Noen forsker mener at validitet og reliabilitet ikke betraktes separat i kvalitativ forskning. I stedet for benyttes begrep som omfatter både validitet og reliabilitet, slik som begrepet troverdighet (Golafshani, 2003, s.600). Vi etterstreber transparens overfor våre intervjuobjekt og omkring forskningsprosessen. Vi diskuterer også mulige svakheter i studien og analysen. Videre har vi undersøkt living lab-konseptet både som et globalt fenomen (gjennom dokumentanalyse) og som et lokalt fenomen (gjennom kvalitative intervju). Dette har vi gjort for å skape et omfangsrikt bilde av forståelsen av konseptet. Under intervjuene brukte vi flere etablerte fremgangsmåter for å sikre mest mulig pålitelige og troverdige resultater. Denne fremgangsmåten kalles triangulering (Golafshani, 2003, s.603-604). Dette inkluderer blant annet en utarbeidet intervjuguide, lydopptak av intervju, transkribering av intervju, samt kodingsskjema for analysing av intervju. Bruken av flere typer datamateriale, samt systematisk bruk av flere fremgangsmåter for å sikre at vi undersøker faktiske forhold er med på å styrke vår oppgaves troverdighet. At vi er to studentforskere som arbeider sammen utgjør en kvalitetssjekk for arbeidet. Til sist er det en kvalitetssjekk å ha en veileder som gir konkrete tilbakemeldinger under oppgavens gang.

Oppgavens kvalitative art gjør at den er vanskelig etterprøvable da: “[...] Undersøkelsesopplegget og datainnsamling vil være avhengig av *når* studien gjennomføres, og *hvem* som gjennomfører studien” (Grønmo, 2004, s.228). Dette er en kjent begrensning for kvalitative undersøkelsesopplegg. I utvelgelsen av dokument for dokumentanalysen og intervjuobjekt for casestudien betyr det at det finnes informasjon som ikke er blitt tatt med og analysert. Det er mulig at vi ville fått andre svar om vi hadde intervjuet andre ansatte i Utsira kommune og Haugaland Kraft. Det er også mulig at vi hadde fått andre resultater om vi hadde undersøkt dokument fra konsulenter, eller inkludert enda flere akademiske tekster i dokumentanalysen.

IV. HVORDAN TEMPLATEN BLIR TIL - EMPIRI OG ANALYSE AV LIVING LAB-KONSEPTET

For å kunne undersøke hva som kan påvirke spredbarheten til living lab som institusjonalisert organisasjonsoppskrift, samt å kunne forstå og reflektere rundt hvordan living lab blir tolket og oversatt i den lokale konteksten på Utsira, skal vi i dette kapittelet presentere living lab-fenomenet ut ifra en dokumentanalyse. Først introduserer vi living lab, derunder betrakter konseptets popularitet, grunnlegger og historie. Videre fordyper vi oss i delkapittel 4.1.1 om ulike definisjoner av, og elementer i living lab-konseptet. I delkapittel 4.1.2 forklarer vi modellen om fire ulike typer av living lab etter Leminen, Westerlund og Nyström (2012). Videre presenterer vi et autorativt sentra for living lab-konseptet, the European Network of Living Labs (ENoLL), i delkapittel 4.1.3. For å svare på problemstillingen “Hva kjennetegner ‘living lab’-konseptet og hva påvirker dets spredbarhet”, analyserer vi i kapittel 4.2 hva som kan påvirke living lab-konseptets spredbarhet ut ifra Røviks (1998) teori om spredning av institusjonaliserte organisasjonsoppskrifter. Vi reflekterer videre rundt hva som kjennetegner living lab, også i lys av translasjonsteorien.

4.1 Living lab-konseptet – en introduksjon

Living lab er et relativt nytt begrep, men er et konsept som i økende grad dukker opp og snakkes om i starten av det 21. århundre. Gjennom et meget enkelt søk den 12 april 2022, på ‘Google Scholar’, en søkemotor for akademisk litteratur, på søkeordet “living lab” dukket det opp ca. 2250 resultat som hadde søkeordet i sin tittel (tillot en at søkeordet kunne stå hvor som helst i artikkelen fantes det ca. 31700 resultater). Et slikt enkelt og generelt søk kan selvfølgelig inneholde akademiske tekster som ikke er relevante for dette living

lab-konseptet, men som rett og slett deler samme navn med det. Likevel kan antallet artikler vitne om en betydelig skriveglede og interesse for fenomenet innen akademien. Judy Huang og Elisa Thomas undersøker i sin artikkel utviklingen av living lab- forskningen over tid. I den bibliometriske analyse-delen av artikkelen ble 535 publikasjoner mellom januar 1991 og januar 2021 undersøkt og 80% av publikasjonene publisert var fra og med 2015; “which reflects the recently rapid growth of living lab research” (Huang & Thomas, 2021, s.93). Selv om antall publikasjoner har økt, fant forfatterne relativt få publiseringskanaler, noe de mener kan gjenspeile tidligere funn om at selve formidlingsgruppen om living lab-konseptet er relativt liten (Huang & Thomas, 2021 s.93; Greve et al., 2020, s.20). I artikkelen nevner Huang og Thomas (2021) at tidligere studier i større grad omhandlet hva living lab er, mens senere verk omhandler mer praktiske tilnærminger på hvordan en former og styrer living lab. Living lab rommer et flertall av fremgangsmåter, aktiviteter og kommunikasjonskanaler, noe som kan gjøre det vanskelig å sammenligne living labs (Huang & Thomas, 2021, s.90; Mulder, 2012, s.42). Det kan ha hindret kunnskapsutbytte mellom ulike living lab og grupper (Huang & Thomas, 2021, s.90).

Living lab er et mangefasettert begrep som vanskelig lar seg beskrive med én enhetlig definisjon. Det er et konsept som kan strekke seg i mange retninger og benyttes i mange situasjoner. Professor i innovasjon og entreprenørskap ved Universitetet i Sørøst-Norge Seppo Leminen har skrevet flere tekster om living lab og tok opp konseptets utfordring i en Q&A-artikkel i 2015:

The term ‘living lab’ is at risk of becoming a buzzword in the innovation domain because it lacks a consistent or commonly accepted definition. Indeed, a wide variety of activities are carried out under the umbrella of living labs, and they feature many different methodologies and research perspectives. (Leminen, 2015, s. 29)

En utfordring ved å ikke ha én godkjent og enhetlig definisjon er altså at living lab kan stå i fare for å bli et moteord eller motekonsept – det iboende negative her er at konseptet da også kan gå av moten, og gjerne ikke får et dypere fotfeste i en mottakende organisasjon. Når det derimot forstås som en institusjonalisert organisasjonsoppskrift, kan en argumentere for at konseptet har fått, eller får, forbilledlig status og blir sett på som nettopp en av de moderne og riktige måtene å organisere på – selv om konseptet i seg selv ikke er så tydelig utformet.

Living lab er ikke et varemerke (TM) og generelt blir det påpekt av flere forfattere at begrepet living lab handler om testing og utvikling i ekte omgivelser (Schuurman, 2015, s.143; Leminen et al., 2012, s.7; ENoLL, u.å.-h). Bajgier, Maragah, Saccucci, Verzilli &

Prybutok (1991) blir trukket frem som tidlige brukere av termen 'living lab' (Leminen et al., 2012, s.7; Schuurman, 2015, s.143). I begynnelsen av 1990-tallet beskrev Bajgier et al. (1991) et studiekurs for studenter ved Drexel University, der studentene fikk arbeide med ekte utfordringer i et nabolag og foreslå løsninger på ekte problemer og komplekse problemer (Bajgier et al, 1991). Andre beskriver William Mitchell, professoren ved Massachusetts Institute of Technology (MIT), som den første til å bruke begrepet og konseptet som en brukersentrert metode (Leminen, et al., 2012, s.7). Schuurman (2015) påpeker at det meste av living lab-litteraturen henviser til William Mitchell som grunnleggeren av living lab-konseptet. Mitchell brukte begrepet om hjem-lignende, konstruerte miljø, der frivillige kunne bo, og der forskerne kunne analysere og observere aktivitetene til dem – med hensikten å forske på teknologier til fremtidens hjem (Schuurman, 2015, s.143). Nettverket 'European Network of Living Labs' (ENoLL), som er en viktig aktør for living lab refererer også til professor Mitchell som faren av begrepet living lab (ENoLL, u.å.-d). Også på Wikipedia, den encyklopedien som er tilgjengelig for folk flest, blir Mitchell nevnt som en av tre MIT-professorer som først utforsket konseptet living lab ("Living lab", 2021).

Starten for konseptet kan altså sies å være i USA og blir kalt for amerikansk living lab, der fokuset var på selve laboratoriet - utformet som et hjem. Som Schuurman (2015) beskriver var den 'amerikanske living labben' et forskningsområde med en kobling til innovasjon. Fokuset var i denne typen living lab på miljøet som menneskene ble studert i, og at det skulle ligne virkeligheten. Videre er brukerne i denne prosessen sett som sentrale, men deres rolle er fortsatt passiv (Schuurman, 2015, s.145). I løpet av 2000-tallet utviklet det seg en versjon av living lab i Europa. Schuurman (2015) påpeker at en av de største forskjellene på den 'europeiske living labben' i forhold til den amerikanske originalen er: "[...] that the user is now studied in his or her everyday habitat instead of recreating a natural context in a laboratory setting" (s.146). I løpet av noen tiår har living lab med andre ord både utviklet seg og fått litt ulike fokusområder. I tillegg har konseptet spredt seg over store deler av kloden.

4.1.1 Living lab – definisjon

Siden living lab kan ha ulik bruk og utforming, finnes det også flere forsøk på å definere hva living lab er. De ulike definisjonene har likevel en del sammenfallende punkter, blant annet fokuset på innovasjon eller nyvinning og fokuset på hvem som blir sett som deltakere i en living lab, og hvilken rolle de har. Tidligere definisjoner av living lab forsøker få frem både miljøet og den aktive rollen til brukere "An experimentation environment in which

technology is given shape in real life context and in which (end) users are considered ‘co-producers’” (Ballon, Pierson & Delaere, 2005, s.3). Det europeiske nettverket ENoLL, som det ofte blir henvist til, definerer living lab som “[...] user-centred, open innovation ecosystems based on a systematic user co-creation approach integrating research and innovation processes in real life communities and settings” (ENoLL, u.å.-d). Sentrale kjennetegn ved konseptet i denne definisjonen er brukere, innovasjon og samskaping i ‘et virkelig miljø’. Westerlund og Leminen har skrevet en dekkende, og ofte sitert, definisjon med en tydeliggjøring av rollene til aktørene som regnes som aktive i utviklingsprosessen.

[...] they [living labs] are physical regions or virtual realities where stakeholders form public-private-people partnerships (4Ps) of firms, public agencies, universities, institutes, and users all collaborating for creation, prototyping, validating, and testing of new technologies, services, products and systems in real-life contexts. (Westerlund & Leminen, 2011, s.19).

Denne definisjonen kan også illustrere living lab-konseptets omformbarhet. Som Ballon og Schuurman enkelt uttrykker det, handler living lab ofte om samskaping og brukeres tilegnelse av innovasjon i en digital eller tradisjonell samfunnssetting der business-aktører og -interessenter også er inkludert (Ballon & Schuurman, 2015, s.1-2). Dermed brukes living lab av selve samfunnet og for å drive innovasjon (Leminen, 2015, s.29). Selv om samskaping er et kjerneelement i living lab-konseptet, konkluderer noen studier med at mange brukere i realiteten ikke har nådd det påståtte nivået av samskaping i living labs, de er ofte mer passive enn antatt (Greve, Martinez, & Neely, 2017, s.8; Huang & Thomas, 2021, s.90).

Joëlle Mastelic sin definisjon i hennes doktorgradsavhandling tydeliggjør også et mulig formål med living lab:

A Living Lab is an innovation intermediary, which orchestrates an ecosystem of actors in a specific region. Its goal is to co-design product and services, on an iterative way, with key stakeholders in a public private people partnership and in a real-life setting. One of the outcomes of this co-design process is the co-creation of social value (benefit). To achieve its objectives, the Living Lab mobilises existing innovation tools or develops new innovation tools. (Mastelic, 2019, s.58, kursiv uthevelse av originalforfatter)

Resultatene til living lab skal med andre ord komme samfunnet og menneskene som bor i det til nytte, og skape sosial verdi og fordeler for samfunnet. Her fremheves også Living Lab som bindeledd som koordinerer samskappingsprosesser mellom flere aktører. Siden living lab skal komme samfunnet til nytte, kan det muligens bli assosiert med bærekraftige løsninger som også kommer framtidige generasjoner til gode. Som Hossain et al. (2018) skriver, er bærekraftig utvikling et emne som blir viktigere og viktigere, men at flere living lab ikke

uttrykkelig fokuserer på dette temaet. Derimot skriver forfatterne at “Sustainable innovation and living labs are closely related to each other, and development and sustainability are implicitly embedded in many scholarly studies into living labs” (Hossain et al., 2018, s.984). Ståhlbröst (2012) mener at bærekraft er en av fem nøkkelprinsipper som burde gjennomsyre alle living lab-aktiviteter. Hun mener bærekraft henviser både til at living lab burde operere bærekraftig og at living lab kan bidra med utvikling av bærekraftige løsninger for samfunnet generelt. Videre uttrykker Ståhlbröst (2012) at bærekraft er det minst utviklede, men kanskje det viktigste prinsippet for living lab-aktiviteter som potensielt kan ha stor nytteverdi for samfunnet nå og i fremtiden (s.4-5).

Ut ifra de diskuterte definisjonene kan begrepet living lab oppleves som ganske åpent. Det fremkommer i alle fall tydelig at living lab handler om møteplasser (reelle og imaginære) der noe nytt og nyttig skapes, og der mennesker - eller brukere - er med tidlig i utviklingsprosessen og blir oppfattet som samskapere av et produkt, en tjeneste, en teknologi, et system eller lignende. Living lab henger derfor ofte tett sammen med et annet konsept: ‘åpen innovasjon’. Åpen innovasjon er et begrep innen innovasjonsfaget og blir definert av *The Oxford Review Encyclopaedia of Terms* som “[...] a situation where an organisation doesn’t just rely on their own internal knowledge, sources and resources [...] for innovation [...] but also uses multiple external sources [...] to drive innovation.” (“Open innovation”, u.å.). Inkludering av flere aktører, samt det å se på brukere som samskapere i innovasjonsprosesser, kan bidra til at living lab-konseptet kan sees som en del av åpen innovasjon. Living lab kan også bli nevnt i sammenheng med ‘testbed’, og noen ganger brukes begrepene om hverandre. Likevel er living lab og testbed ikke det samme da testbed er en mer kontrollert testing av ny teknologi i et mer beskyttet miljø eller laboratoriemiljø (Westerlund & Leminen, 2011, s.19; Ballon et.al, 2005, s.3).

Omformbarhet

Det som ble tydelig under vår undersøkelse er living labs tilsynelatende fleksibilitet. Begrepet blir ofte brukt sammen med de populære begrepene åpen innovasjon, samskaping og smarte løsninger som skal gi forbedringer til samfunnet. Utenom dette ser det ut til at living lab kan brukes og utforskes i mange områder og sektorer i samfunnet. For eksempel kan en finne living lab i byer eller smarte byer, eksempelvis i et prosjekt og samarbeid mellom ulike byer innen Nordisk Innovasjon underlagt nordisk samarbeid 2018-2020 (Nordic Innovation, u.å.). Et enda nærmere eksempel kan være Stavanger kommune som holder på å etablere en living lab (Stavanger kommune, u.å.). Living lab kan benyttes i rurale områder for å finne løsninger

som passer til deres styrker og svakheter og for å kunne bli et referansepunkt for bærekraftig rural utvikling (ENoLL, u.å.-e). På hjemmesiden til ENoLL henvises det til forskjellige aktivitetsområder, både for nettverkets eget virke, men også for living lab generelt. Her knyttes living lab-konseptet til forskjellige bransjer og områder som 'Energy'. 'Smart Cities & Regions', 'Social Innovation', 'Health & Wellbeing', 'Culture & Creativity', 'Education, Mobility', 'Social Inclusion' og 'Government' (ENoLL, u.å.-g).

Living lab er med andre ord et konsept som er såpass omformbart og brukbart at det kan passe inn i flere kontekster. At living lab kan oppfattes som relativt vidt begrep er dermed kanskje ikke så overraskende. I litteraturen finnes det flere ulike måter å oppfatte begrepet living lab. Det kan blant annet oppfattes som et regionalt system, et innovasjonssystem, et økosystem, et nettverk, en kombinert tilnærming, et miljø med integrerte teknologier og brukere, en kontekst eller metode, en forbedring eller implementering av offentlig- eller brukerinvolvering, et utviklingsprosjekt, en bedriftsaktivitet og operasjonsmodus, og til slutt et innovasjonsledelsesverktøy (Westerlund & Leminen, sitert i Leminen, 2015, s.29). Med et slikt utgangspunkt kan det synes ganske selvklart at ulike living lab kan ha ulik utforming og mål. Det kan også muligens gjøre at living lab kan oppfattes å være 'løsningen' på en rad ulike utfordringer.

4.1.2 Ulike typer av living lab

Ifølge Leminen et al. (2012) i sin artikkel *Living Labs as Open-Innovation Networks*, er vellykket innovasjon i dag avhengig av å forstå eksisterende og fremvoksende brukerbehov. Derigjennom kan business-muligheter utvikle seg. Videre har bruken av living lab vokst frem som en ny måte å skape kunnskap og skaffe seg et konkurransefortrinn. I tillegg trekker forfatterne frem at living lab er et *nettverk* som inkluderer både brukersentrert forskning og åpen innovasjon (Leminen et al., 2012, s.6). Med fokuset på living lab som et åpent innovasjonsnettverk beskriver de fire ulike typer av living lab basert på hvilken sentral aktør sine interesser som mest påvirker nettverkets aktivitet (Leminen et.al, 2012, s.6). De fire forskjellige typene av living lab blir kategorisert som 'utilizer-driven', 'enabler-driven', 'provider-driven' og 'user-driven', og de er ulike fra hverandre når det kommer til formål, organisering, aktiviteter, koordinering og utfall. Selv om hver type av lab har forskjellige aktører som innehar den mest aktive rollen i startfasen eller som senere er den som fremmer innovasjonaktivitetene, så har ikke den mest aktive aktøren overlegen makt over de andre aktørene- noe som forfatterne skriver er typisk i åpne innovasjonsnettverk (Leminen et.al.

2012, s.8). Under presenteres en tabell, ut i fra Leminen et al. (2012) sin modell med en oversikt over deres karakterisering av fire ulike typer living labs:

Type av living lab	Bedriftsdreven (utilizer-driven)	Fasilitatordreven (enabler-driven)	Utviklerdreven (provider-driven)	Brukerdreven (user-driven)
Formål og fremgangsmåte	-Strategisk utvikling av virksomhet -Tydelig målsetning -Samle data fra brukere som anvender produkt eller tjeneste	-Omfattende strategisk utviklingsarbeid -Skape samfunnsmessig og regional forbedring -Informasjon innhentes og deles i nettverket	-Fremme forskning, generere kunnskap -Løsninger på spesifikt problem -Ny kunnskap er basert på informasjon fra de andre i nettverket	-Brukerfellesskap løser problemer i tråd med deres verdier og interesser -Nytte fremst for brukermiljøet- andre kan benyttes resultat senere -Organisert etter bottom-up-prinsipp
Nettverket organiseres rundt	Bedrifter	Aktører i offentlig sektor, regioner (byer, kommuner), NGO's	Utvikler-organisasjoner, (utdanningsinstitutter, universiteter, konsulenter)	Brukere
Resultat	Utvide datagrunnlag og kunnskap for utvikling av produkter og tjenester	-Strategiendringer i ønsket retning -Styrket (regionalt) samarbeid mellom involverte aktører	Ny kunnskap som støtter utvikling av drift.	Løsning på hverdagsproblemer for brukere
Varighet	Kort	Kort, medium eller lang	Kort, medium eller lang	Lang
Utfordring	Ofte prosjektbasert og kortvarig	Generelt lavere deltakelse av bedrifter.	-Kan være kortvarig -Kan være vanskelig å attrahere bedrifter og fasilitatorer (aktører i offentlig sektor, NGO's)	Kan være vanskelig å administrere (informell organisasjon)

Tabell 2. Typer av living labs. Egen tabell etter Leminen et al. 2012, s. 8-10.

Utilizer-driven living lab er living lab som blir grunnlagt av bedrifter for å utvikle deres virksomhet. Fokuset er dermed å teste og utvikle deres produkter og tjenester, og living laben er dermed av stor verdi for bedriftene. Videre er da living laben et strategisk verktøy for å samle data om brukere som bruker firmaets produkt eller tjenester. Siden bedrifter ofte vil ha raske resultater er disse type living lab ganske kortlevde (Leminen et.al. 2012. s.8-9). Derfor foreslår vi å oversette denne typen living lab til *bedriftsdreven* living lab. Den andre typen, Enabler- driven living lab oversetter vi til *fasilitatordreven* living lab. Det er offentlig sektor, NGOs eller finansierer som byer og kommuner. Living lab startet av slike aktører er ofte prosjekter for å skape sosial forbedring. Videre fokuserer aktivitetene i slike living lab på omfattende mål som for eksempel utvikling av rurale områder (Leminen et.al 2012, s.9).

Leminen et. al. (2012) skriver at deltakelse av bedrifter i slike living labs generelt har vært lav, noe de mener kan vise at bedrifter ikke ser potensielle businessmuligheter av slike living lab (Leminen et.al, 2012, s.9). Den tredje typen living lab er ‘provider-driven’, som vi har oversatt til *utviklerdreven* living lab. Leminen et.al (2012) trekker frem at de fleste living lab er enten bedriftsdreven eller utviklerdreven som begge understreker effektivitet og virksomheters investeringer. Videre er det slik at utviklerdrevne living labs er “[...] launched as a result of actions by various developer organizations such as educational institutes, universities, or consultants” (Leminen et al., 2012, s.9). En slik living lab er sentrert rundt disse institusjonene, målene er å fremme forskning, øke kunnskapsskaping, og finne løsninger på spesifikke problemer. Videre er fokuset i slike living lab å forbedre brukerens hverdag på en måte som gjør at alle aktørene i nettverket drar fordel av resultatene fra innovasjonen (Leminen et al., 2012, s.9). Den fjerde og siste typen living lab kalles user-driven living lab, som vi oversetter til *brukerdreven* living lab. Slike living lab blir dannet av brukerfellesskap og fokuset er på å løse hverdagslige problemer. Målet er videre å løse disse spesifikke problemene på en slik måte at de er i tråd med verdiene og kravene til brukerne og deres miljø (Leminen et al., 2012, s.9). Disse typene living lab er organisert etter bottom-up prinsippet, og verdien som blir skapt er først og fremst for brukermiljøet, men bedrifter og samfunnet drar også nytte av disse living lab-ene indirekte. Videre er det slik at andre aktører i nettverket først og fremst har en støttende rolle for brukerne. Avslutningsvis varer slike brukerdrevne living lab i lang tid da de er konstruert rundt brukerne, men de er til nå ganske sjeldne kreasjoner (Leminen et al., 2012, s.9-10).

Under vår analyse av living lab-konseptets innreise til Utsira kan det være interessant å undersøke hvilken aktør som trolig er den mest aktive, eller den drivende for living lab-begrepet, og se om vi muligens kan plassere denne living laben i en av kategoriene til Leminen et al. (2012) presentert ovenfor. Det kan også være interessant å se om mulige translatører beskrevet i translasjonsteorien sammenfaller - eller ikke - med kategoriseringen av living lab-en på Utsira ut ifra den mest aktive aktøren.

4.1.3 The European Network of Living Labs

Når vi undersøkte utviklingen (og spredningen) av living lab-konseptet, ble det tydelig at vi også måtte rette oppmerksomheten til ‘the European Network of Living Labs’ (ENoLL). I dette delkapittelet presenterer vi først ENoLL som nettverk og dets formål. Videre kommer vi til å beskrive ENoLLs opprettelse og forbindelsen til ulike EU-programmer. Vi kommer også

belyse noen synergier mellom ENoLL og fremtredende forskere inne living lab. Til slutt trekker vi frem søknadsprosessen for å bli en sertifisert ENoLL-living lab, og belyser diskusjonen hvordan ENoLL kan påvirke utbredelsen av living lab.

ENoLL er en paraplyorganisasjon for living labs i Europa, som i dag også inkluderer living labs fra 5 andre kontinenter (Hossain et al., 2018, s. 977; Alonso-Raposo et al., 2021, s. 59; Taylor, 2021, s.1902). I en brosjyre forklarer organisasjonen at: “The European Network of Living Labs (ENoLL) is a global network of open innovation ecosystems (Living Labs) that places people at the centre of product and service development and innovation” (Robles, Hirvikoski, Schuurman, & Stokes, 2015, s.13). Også for nettverket blir innovasjon og brukersentrert utvikling presentert som sentrale element i living lab-konseptet.

Ved opprettelsen i 2006 bestod ENoLL av 19 living labs fordelt på 15 europeiske land (European Commission, 2009, s.14; Helsinki Manifesto, 2006, s.4; Schuurman, 2015, s.155). Per i dag er det 155 aktive, betalende og av ENoLL evaluerte, medlemsorganisasjoner fordelt på 18 europeiske land. 31 av de 155 living lab-ene ligger utenfor den europeiske unionen. Våren 2022 lister ENoLL selv at mer enn 480 organisasjoner har fått godkjenningen som ‘ENoLL living labs’ siden grunnleggelsen av nettverket (ENoLL, u.å.-d). ENoLL beskriver nettverkets formål på sin nettside og i informasjonsbrosjyrer slik: “[...] ENoLL [...] is a horizontal organisation, whose mission has been to support the evolution and the wide uptake of the living lab paradigm throughout Europe and worldwide” (ENoLL, u.å.-d; Robles et al., 2015, s.120). Videre uttrykker nettverket: “[ENoLLs] aim is to promote the Living Labs concept in order to influence EU policies, enhance Living Labs and enable their implementation at a global level” (ENoLL, u.å.-h). Deres uttalte formål er dermed å spre living lab-konseptet og nettverket uttrykker også et ønske om å kunne påvirke EU-policier for å spre konseptet. Slik spredning kan blant annet skje gjennom forskjellige prosjekter, konferanser og events der en snakker om, og potensielt sprer konseptet (Røvik, 2007, s.295-296). I løpet av av masteroppgaven deltok vi på et åpent webinar den 01.03.22 om “SCORE-prosjektet” og “The Coastal Cities Living Lab Framework”. Her ble living lab-konseptet presentert, samt hvordan kystbyer og -områder kan bruke living lab-konseptet og metodologien (Vervoort & De Los Rios White, 2022).

ENoLL og EU

I 2006 finansierte og opprettet EU-Kommisjonen prosjektene ‘CoreLabs’ og ‘Clocks’. Disse prosjektene hadde blant annet som mål å henholdsvis koordinere aktiviteter for living lab som

en brukersentrert og utviklingsmetode, samt å koordinere aktiviteter for å etablere living lab som grunnlag for en felles europeisk struktur for innovasjonssystem (European Commission, 2009, s.12, 14, 25-30). Dette la en grunnstein for opprettelsen av ENoLL samme år (Dutilleul, Birrer & Mensink, 2010, s.62-63; Robles et al., 2015, s.23; Schuurman & Leminen, 2021, s.1). I en informasjonsbrosjyre fra den Europeiske kommisjonen (2009) med tittelen ‘Living Labs for user-driven open innovation’ ble forskjellige EU-finansierte prosjekter beskrevet. De hadde som hovedformål: “[...] to apply, promote, pilot and demonstrate the methodology of Living Labs in domains of particular importance for Europe.” (European Commission, 2009, s.12). I den samme brosjyren ble opprettelsen av et europeisk nettverk av living labs fremhevet som et viktig skritt for å sikre, og fornye det europeiske innovasjonssystemet: “Growing political interest on the subject demonstrates the strategic importance of the Living Labs concept as a powerful mechanism to strengthen European ‘innovativeness’” (European Commission, 2009, s.5). I ‘The Helsinki Manifesto’ fra 2006 beskrives formålet ved opprettelsen av et felles europeisk living lab-nettverk, som da allerede hadde fått navnet ‘ENoLL’, slik: “This systematic and organized approach will ensure that common methodologies and tools are developed across Europe that support, stimulate and accelerate the innovation process” (Helsinki Manifesto, 2006, s. 5).

Satsingen på living lab-konseptet og utviklingen av ENoLL som europeisk paraplyorganisasjon i 2006, har dermed en forankring i europeisk politikk, og det gjenspeilet seg i for eksempel finansieringsmuligheter for living lab-prosjekter (European Commission, 2009, s. 25-30; Greve et al., 2020, s.3; Vorre Hansen et al., 2021, s.49). I dag er living lab som begrep og konsept fortsatt synlig i EU-programmer som for eksempel ‘Horizon 2020’ eller ‘The new European Urban Mobility Framework’ (European Commission, 2021, s. 14-15; Alonso Raposo et al., 2021, s.7; Robles et al., 2015, s.27).

I April 2021 undertegnet ENoLL og Europakommisjonens vitenskaps- og forskningsorganisasjon (Joint Research Centre - JRC) en ‘Memorandum of Understanding’¹ (ENoLL, u.å.-c). I en uttalelse om memorandumet på ENoLLs nettside beskriver de JRC som en strategisk partner og siterer blant annet generaldirektøren for JRC, Stephen Quest, som uttrykker at JRC er: “[...] keen to foster the connection between the Living Lab community and EU policy making” og at samarbeidet kommer til å støtte fremtidig utvikling av living lab (ENoLL, u.å.-c). Den europeiske kommisjonen var dermed ikke bare en drivkraft for

---

¹ En Memorandum of Understanding understreker intensjonen til samarbeid mellom to eller flere parter og har politisk og moralsk tyngde, men er ikke juridisk bindende (Memorandum of understanding, 2009, s. 374).

opprettelsen av ‘The European Network of Living Labs’, men er tilsynelatende fortsatt en viktig institusjon for ENoLLs virke og framtidig utvikling og spredning av living lab-konseptet.

ENoLL og akademia

Under gjennomgangen av litteraturen har det vist seg at det er forbindelser mellom ENoLL og akademia. I ENoLLs informasjonsbrosjyre fra 2015 var deres kontor på campus ved Vrije Universiteit i Brussel og vertskapet var ‘iMinds Living Lab’ (i dag ‘Imec Living Lab’). Imec Living Lab er en del av ENoLLs living lab-nettverk (Robles et al., 2015, s.122). Noen forskere som publiserer jevnlig om living lab-konseptet har hatt, eller har, tilknytning til ENoLL. Noen av disse forskere er også blant de hyppigst siterte i living lab-litteraturen (Greve et al., 2020, s.16-17). Et eksempel er Dr. Dimtiri Schuurman som fremheves som aktiv i ENoLL som ‘living labs specialist’ (Schuurman, Herregodts, Georges & Rits, 2019, s.71; Schuurman & Protic, 2018, s.15). Han hadde også rollen som ‘Chair of the review panel of the Living Lab days 2021’ (ENoLL, 2021, s.4). Et annet eksempel er Pieter Ballon som var ‘the International Secretary of the European Network of Living Labs’ og dermed en del av ‘the ENoLL Council’ i 2015 (Robles et al., 2015, s.121; Schuurman, De Marez & Ballon, 2016, s.14). Han regnes også som en av grunnleggerne til ENoLL (“Pieter Ballon”, u.å). Også andre forskere som Seppo Leminen og Prof. Dr Joëlle Mastelic nevnes i sammenheng med ENoLL som f.eks var del av ‘the review panel of the Living Lab days 2021’ (ENoLL, 2021, s.4). Disse forbindelsene mellom akademia og ENoLL kan muligens forstås som en slags sosial autoriserende vekselvirkning, der living lab-konseptets legitimitet kan bli forsterket av virket til disse aktørene.

Å bli en ENoLL -living lab

Avslutningsvis tar vi kort opp hvordan en blir en ENoLL-sertifisert living lab. Fra og med 2010 er ENoLL en “international, non-profit, independent association of benchmarked Living Labs” (ENoLL, u.å.-h). For at organisasjoner skal kunne bli medlem i nettverket, må de sende inn en søknad der de oppfordres til å beskrive blant annet deres organisasjonsmodell, businessplan og ressursene som de har til rådighet, samt deres innstilling og arbeidsmåte i henhold til kategoriene ‘users & reality’, ‘openness’ og hva slags verdi deres living lab skal bidra til. Søknaden evalueres så etter 15 kriterier av en gruppe av 3 utvalgte eksperter ut fra ENoLL-medlemmene (ENoLL, u.å.-f; Robles et al., 2015, s.37). Kriterier for evalueringen er blant annet: “Experience in Living Lab operations, Users & people engagement approach, An

iterative living lab process & real life settings, Quality of methods & tools, Access & availability of equipment & infrastructure, Openness of innovation processes and partnerships” (ENoLL, u.å.-a, s.6). Det understrekes i retningslinjer for å bli medlem at: “As such, ENoLL living labs undergo a structural and methodological quality assessment on their maturity as an innovation ecosystem. This seal of quality makes ENoLL living labs the global standard on user-driven innovation” (ENoLL, u.å.-a, s.4). ENoLL presenterer dermed kriterier for å bli en kvalitetssikret living lab, selv om kriteriene som presenteres oppleves som relativt overordnede. I skrivende stund uttrykker ENoLL et ønske om tilbakemeldinger gjennom en spørreundersøkelse på deres nettside, for en mulig revisjon av prosessen for å bli medlem (ENoLL, u.å.-b).

Nettverket ENoLL opererer som en viktig katalysator (Schuurman, 2015, s.52) og kan blant annet gjennom deres søknadsprosess og formål ses som et autoritativt senter for utviklingen og spredningen av living lab-konseptet. Veeckman, Schuurman, Leminen og Westerlund (2013) omtaler ENoLL som: “[...] the most influential initiative covering living labs from all over the world” (2013, s. 7). Noen forskere mener at den økende oppmerksomheten, i tillegg til den mulige finansielle støtten av living lab-prosjekter, har bidratt til den store mengden av prosjekter og forskning som benytter seg av begrepet living lab, men bare har en løs kobling til fenomenet (Veeckman et al., 2013, s.7). Videre er ENoLLs definisjon av living lab en av de mest brukte definisjonene (Alonso Raposo et al., 2021, s.12).

Nettverkets forståelse av living lab-fenomenet, i tillegg til deres funksjon som paraplyorganisasjon, kan dermed ha en mulig autoriserende kraft – og kan påvirke utbredelsen av living lab-begrepet både i Europa og internasjonalt.

4.2 Faktorer som kan påvirke spredning av living lab-konseptet

Ovenfor har vi presentert living lab-konseptet, i dette kapitlet skal vi se på de syv faktorene beskrevet av Røvik (1998) som virker inn på institusjonaliserte organisasjonsoppskrifters spredbarhet - og om living lab oppfyller noen av disse faktorene. Denne diskusjonen er blitt gjort ut ifra en kvalitativ dokumentanalyse. Analysen er gjort i lys av teorien om institusjonaliserte organisasjonsoppskrifters spredbarhet som vi har presentert i teorikapitlet, samt vår problemstilling ‘Hva kjennetegner living lab-konseptet og hva påvirker dets spredbarhet?’. Det er mulig at vi gjennom utvalget av tekster har gått glipp av interessante poeng og at det finnes viktig informasjon som vi ikke har fått med oss. Vi opplever likevel at

vi gjennom den gjennomgåtte dataen har fått et relativt dekkende bilde om fortellingen og oppfattelsen av living lab.

4.2.1 Sosial autorisering

Som beskrevet i kapittel 2.4, mener Røvik (1998) at konsepters spredningskraft styrkes når de på en eller annen måte assosieres med organisasjoner eller institusjoner med høy anseelse og renommé, som gjerne oppfattes som moderne og forbilledlig i en eller annen forstand. Slike (ofte internasjonale og store) organisasjoner har en viss sosial autoritativ kraft og kan derfor kalles for autoritative sentra. Hvis konsepter settes i forbindelse med en eller flere slike organisasjoner, for eksempel gjennom at de ble utviklet innenfor, formidles av, eller finner anvendelse i slike organisasjoner som anses som autoritative sentra, kan det ha en forsterkende effekt på konseptets spredning (Røvik, 1998, s.72-73, 80-81, 109). En mulig motivasjon for å adoptere en idé som har blitt sosial autorisert er at det tas for gitt at konsept(e) må være effektive og gi de fremviste og ønskede resultatene. Dette prinsippet kalles 'normativ hegemoni' (Røvik, 1998, s.73). Enkelt sagt kan det virke som det er et kvalitetsstempel for konseptet når organisasjoner som fremstår som særdeles suksessfullt har valgt å følge oppskriften.

I gjennomgangen av konsept- og forskningslitteraturen om living lab-fenomenet mener vi å kunne observere tilknytning til flere autoritative sentra. Eksempelvis fremhever Leminen og Westerlund (2019) at autoritative sentra og personer har bidratt til spredning av living lab-konseptet:

The living labs movement began to spread through visionary people in companies and universities, as well as national and European finance organizations supporting R&D activities [...], projects, and EU research and development initiatives. (Leminen og Westerlund, 2019, s.259)

Historien om konseptets opphav, som utdypet tidligere (jf. kap. 4.1), blir nærmest utelukkende knyttet til William Mitchell og hans daværende professorat på Massachusetts Institute of Technology (MIT). Fra 2012 til 2022 ble MIT rangert som verdens beste universitetet, med blant annet fullt poeng på kriteriene 'Academic Reputation' og 'Employer Reputation', av *QS World University Rankings* (QS Quacquarelli Symonds, u.å.). Ikke bare internasjonalt, men også nasjonalt har MIT høy anseelse. Store norske leksikon hevder at: "MIT er en av verdens mest betydningsfulle tekniske undervisnings- og forskningsinstitusjoner [...]" ("Massachusetts Institute of Technology", 2021). Også i living lab-litteraturen fremheves den sterke innflytelsen av MIT professor Mitchells arbeid og den

påvirkende kraften på living lab-konseptets utvikling og spredning til Europa. Han skal ha vært den personen som overførte ideen fra MIT til Nokia konsernet som er lokalisert i Finland (Leminen & Westerlund, 2019, s.259). Nokia blir omtalt som en av de første tidlige brukere av living lab-ideen i deres organisasjon. Samme året som ENoLLs opprettelse i 2006, ble Nokia omtalt som “verdens største produsent av mobiltelefoner” (Aasebø, 2020). Det må antas at en slik suksessfull organisasjon hadde en stor sosial autoriserende virkning. Her synliggjøres to poeng som Røvik nevner i sin teori om spredning av organisasjonsoppskrifter. For det første mener han at de fleste nye idéer om organisasjon og ledelse som får stor oppmerksomhet og utbredelse i dette århundret følger en lignende ‘reiserute’: fra USA til resten av verden (Røvik, 1998, s.81). For det andre mener Røvik, som nevnt i kapittel 2.4, at sosial autoritet ikke har en evigvarende effekt, den må fornyes og jevnlig knyttes til nye forbilledlige og moderne organisasjoner, når f.eks. organisasjonens suksess blir oppfattet som regressiv (Røvik, 1998, s.81). Begge påstander kan vi observere i sammenheng med living lab konseptet som blir omtalt å ha hatt sitt opphav i USA, der knyttes det amerikanske living lab modellen (‘home lab’) mot MIT. Konseptet ‘reiser inn’ i Europa via Nokia, et internasjonalt konsern med godt renommé på denne tiden.

Som allerede nevnt gjenspeiler living lab-konseptet seg i forskjellige satsningsområder, policyer og EU-programmer. Ikke minst må det antas at utsikten til å få finansiering for living lab-prosjekter gjennom EU-midler er et virkemiddel som øker interessen for konseptet og dermed bidrar til spredning av konseptet i Europa. Dette kan sees som et uttrykk for at EU-kommisjonen er et annet sterkt autoritativt sentra for spredning av living lab-konseptet.

Røvik hevder at de fleste organisasjonsoppskrifter forsøkes autorisert med internasjonale private selskaper, men at de også kan autoriseres av overordnede politiske myndigheter (Røvik, 1998, s.80-81). Vi mener å observere en politisk autorisering av living lab-konseptet ikke bare gjennom EU-kommisjonens på europeisk nivå, men også gjennom regjeringen på nasjonalt nivå. Selv om vi ikke anser regjeringen som en like sterk formidler av konseptet som EU-kommisjonen, bruker de selve begrepet eksempelvis i en nyhet om Norges deltakelse i EU-programmet ‘Horizon Europe’. Der formuleres som konkret mål å: “[...] opprette 100 Living Labs og fyrtårn mot overgangen til bedre jordhelse innen 2030” (Kunnskapsdepartementet, 2022).

Et autoritativt sentra som selv uttrykker at de har som mål å formidle og styrke videreutviklingen av living lab-konseptet er det ovenfor omtalte European Network of Living Labs. Som nevnt i kapittel 4.1.3 omtales nettverket i litteraturen som en viktig katalysator

(Schoorman, 2015, s.152) og beskrives å være den mest innflytelsesrike internasjonale organisasjonen som samler living lab-initiativer over hele verden (Veeckman et al., 2013, s.7). Generelt viser gjennomgangen av konseptlitteraturen, at hvis artikler nevner opphav og utvikling av living lab-begrepet, så blir ENoLL også nevnt, i det minste som en viktig paraplyorganisasjon for konseptet. ENoLL har også selv bidratt til å styrke sin rolle som autoritativt sentra gjennom deres akkrediteringsprosess, der living labs undergår en selvutviklet evalueringsprosess av organisasjonsinterne eksperter fra ENoLL for så å bli en 'ENoLL Living Lab'. Gjennom denne prosessen har de skapt og fått en posisjon med stor innflytelse på utviklingen og spredningen av living lab konseptet. Blant annet har organisasjonen en påvirkningskraft på hvilke kriterier som kvalifiserer for å bli living lab. Dermed kan ENoLL forskyve oppfatningen av hva som faller under paraplyen living lab og hva som ligger utenfor konseptdefinisjonen. ENoLL preger dermed den internasjonale og vitenskapelige forståelsen av living lab-fenomenet. I tillegg uttrykker organisasjonen tydelig at dens formål er å styrke kjennskap rundt, og utbredelsen av, living lab-konseptet både i Europa og internasjonalt. Det må antas at nettverket dermed har en mulig sterk autoriserende kraft.

Vi mener også å kunne delvis bekrefte et annet poeng som Røvik formulerer i sin teori om organisasjonsideers spredning. Han mener at det ofte kan finnes flere forskjellige, til og med sterk motstridende narrativ og informasjoner over hvem, hvor og når konseptene har sitt opphav. Det at konseptene knyttes til flere kilder, kan gi spredningen av ideen en forsterkende effekt (Røvik, 1998, s.77-78). Som vist tidligere i teksten, hersker det grunnleggende enighet om at Michell har preget begrepet, men det finnes flere mulige forklaringer på hvem som brukte living lab som begrep først. Vi opplever ikke disse fortellinger som særlig motstridende, men at living lab knyttes til flere steder, organisasjoner og individer.

Når vi ser nærmere på individer som har fremtredende roller som formidlere av living lab-konseptet, så er det iøynefallende at det ofte er personer som kjennetegnes ved at de kombinerer flere autoritetsroller. De er for eksempel akademikere, samtidig som de er praktikere (i form av at de er ansatte i et living lab eller knyttet til living lab-prosjekter) og/eller medlem i ENoLL. Noen eksempler på det har vi henvist til i kapittelet 4.1.3. Utover det kan vi observere en slags sammenveving mellom forskjellige autoritative organisasjoner som f.eks. ENoLL og universiteter, ENoLL og JRC og ENoLL og EU-kommisjonen. Disse forbindelsene kan antas å ha en styrkende autoriserende kraft og dermed bidra til konseptets spredningskraft.

Konkluderende mener vi at living lab-konseptet er en sterk sosialt autorisert organisasjonsoppskrift. Konseptet knyttes til flere autoritative sentra (f.eks. MIT, Nokia, EU-kommisjonen og JRC), sosialt autoriserte personer (William Mitchell) og persongrupper (forskere, praktikere) og styrkes ytterligere gjennom at ENoLLs selv har blitt til et autoritativt senter for living lab-konseptet.

4.2.2 Teorisering

Som nevnt tidligere i kapittel 2.4 øker sannsynligheten for at en institusjonalisert organisasjonsoppskrift spres hvis den blir teorisert. Ideen blir da presentert som et universalmiddel som gir positive resultater overalt og i alle organisasjoner og så lenge den er installert 'rett' vil stort sett de samme positive effektene oppstå uavhengig av plass-spesifikke elementer som organisasjonsstørrelse, type teknologi, produkt og lokalisering. Videre er teorisering ofte gjort ved abstraksjon – enten at organisasjonsoppskriften har en abstrakt form, eller også at ulike organisasjoner blir sett som å ha mange likhetstrekk nettopp fordi de er *organisasjoner* (Røvik, 1998). Teorisering innebærer forenkling og generalisering av organisasjonsoppskrifter. For at konsepter skal kunne spres og tas i bruk av flest mulig organisasjoner blir konseptene universalisert. Det betyr at de er såpass generelt utformet, slik at de presenteres som allmenne verktøy som er uavhengig av kulturkontekster eller spesifikke lokasjoner - de blir avlokalisert og avmaterialisert.

Slik som faktoren sosial autorisering mener vi living lab er teorisert i stor grad. I litteraturen vi har lest blir living lab og bruken av konseptet beskrevet som noe som kan være med å løse store utfordringer i samfunnet, uten at selve konseptet (utover samarbeid mellom ulike interesseaktører) blir beskrevet særlig presist. Beskrivelsen av konseptet er på et relativt abstrakt nivå – living lab kan hjelpe å finne gode løsninger for alle involverte uten at det blir beskrevet mer presist hva løsningene faktisk er. Også de ulike definisjonene av living lab er på et relativt abstrakt nivå.

Som vi har vist tidligere i kapittel 4.1 er living lab noe som finnes og blir brukt (og/eller forsket på) i mange ulike sammenhenger og lokasjoner fra byer til rurale områder, i forskjellige bransjer, og med vidt forskjellige problemer. Living lab kan dermed bli sett å fungere uavhengig av organisasjonenes utforming, hvor de er plassert og hva som 'produseres' - det vil si at living lab-konseptet avmaterialiseres og avlokaliseres. Muligens kan tanken om at ulike virksomheter er like *fordi* de er organisasjoner spille inn her - hva slags type virksomhet som skal bruke living lab er ikke et fokusområde.

Likevel er det slik at living lab på mange måter eksisterer og fungerer *mellom* organisasjoner som et samarbeid mellom dem. Ikke heller her virker det som organisasjoners ulikhet nødvendigvis spiller en rolle. En stor del av formålet med living lab er å få ulike typer organisasjoner (private, offentlige, forskningsinstitusjoner, individer) til å samarbeide. Hvordan de ulike spesifikke virksomhetene burde utformes, hva de burde ha som formål eller drive med utover det, blir sjeldent spesifisert. Living lab som konsept er dermed relativt abstrakt i sin fremstilling og det gir inntrykk at bruken av organisasjonsoppskriften skal kunne hjelpe og gi positiv effekt de fleste steder eller situasjoner – og dermed er et universelt hjelpemiddel.

Det finnes som sagt ikke en enhetlig definisjon av konseptet living lab, noe som blant annet kritiseres i litteraturen. Det er mulig at én enhetlig definisjon og forståelse av living lab kan utvikles i fremtiden, og da også en avgrensing i begrepets funksjonsområde. Enheter, slik som ENoLL, forsøker å skape en forståelse av begrepet, men det virker ikke som, per dags dato, at slike defineringer nødvendigvis gjør begrepet mindre abstrakt eller avgrenser det til et spesifikt område, organisasjonstype eller bransje. Muligens kan konseptet spres langt og til mange organisasjoner nettopp fordi det ‘oppfyller’ betingelsen om teorisering.

Det at living lab antas å få lignende positive effekter overalt hvor den anvendes, er noe vi mener vi kan finne igjennom det vi har lest. At det forutsettes en riktig installering for å få positive resultater kan muligens være en underliggende betingelse. Derimot er det uklart hvordan en slik riktig installering ser ut, hvordan en på ‘rett’ måte danner en living lab. En mal, om enn abstrakt, for en slik installering har vi ikke funnet, og det virker heller ikke som at hvis en ‘mislykkes’ med living lab at man mener det er fordi de har misforstått organisasjonsoppskriften. Living lab-konseptet fremgår å være så tilpasselig og mangfoldig at det kan dannes og eksistere i mange former og varianter. Vi mener derfor at living lab er relativt sterkt teorisert.

4.2.3 Produktivering

Med utgangspunkt i teorien om markedsføring antar Røvik (1998) at organisasjonsoppskrifters spredning økes når de omformes fra en abstrakt idé til et klart beskrevet salgbart produkt. Dette gjenkjennes ved at oppskriften ‘pakkes inn’ med et lett forståelig budskap som ‘overskrift’, fremstilles som enkelt og raskt å ta i bruk og de positive konsekvenser, nytteeffektene og gevinstene som venter ved implementeringen fremheves. Alt

dette markedsføres og presenteres gjennom flere kanaler med informasjon som er lett tilgjengelig for potensielle interessenter. (Røvik, 1998, s.87-93)

I gjennomgangen av litteraturen iakttar vi at fokus ligger på å fremheve effektene ved opprettelsen av living labs og anvendelsen av living lab som metode. De konstaterte positive effektene er mangfoldige, ofte generelle og retter seg mot forskjellige grupper av organisasjoner og aktører som er deltakere i living lab, og mot samfunnet generelt (Westerlund, Leminen & Habib, 2018). Det følgende sitatet er i så måte illustrerende:

Furthermore, LLs can be employed to solve many of today's social challenges (Nyström et al., 2014; Leminen et al., 2016). Current events such as the coronavirus pandemic stress the importance of open and collaborative approaches to innovation making the use of LLs increasingly relevant for governments, companies, public organisations and individuals. [...] In other words, governmental and non-governmental bodies, businesses and non-profit organisations can benefit significantly from utilising LLs. (Greve et al., 2020, s. 19)

I ENoLLs informasjonsbrosjyre henviser de, i likhet med Leminen (2015), til fordeler for bedrifter, brukere, utviklere og de som bidrar finansielt til opprettelse og drift av living lab-er (Leminen, 2015, s.31; Robles et al., 2015, s.34). Her påpekes bl. annet: "Companies benefit through cost-efficient access to end-user data and user experiences. They also save money by being able to make changes to a product much earlier in the development process based on user feedback" (Robles et al., 2015, s.34).

I forlengelsen av denne tankegangen presenteres også noen kalkulasjoner som skal understreke lønnsomheten av investeringer i og drift av en living lab. De støtter seg på en undersøkelse av 14 living labs, men det henvises kun til midlertidige investeringer og inntekter. I tillegg til at utregningen virker grov og ufullstendig, blir den ikke forklart i dokumentet. Eneste kommentaren er: "The quantified economic effects showed significant impact on investments, revenue and job creation" (Robles et al., 2015, s.35), men hvilke signifikante virkninger det er, blir ikke presisert.

Selv om vi ikke fant flere konkrete kalkyler i litteraturen som beviser påstanden, fremheves living lab konseptet som økonomisk lønnsomt. Vi mener måten living lab konseptets nytte og effekter beskrives i litteraturen oppfyller Røviks (1998) påstand om at konseptene med stor spredningskraft forespeiles å oppveie kostnader og anstrengelser ved anskaffelser og driften (s.109).

Videre mener vi at begrepet 'living lab' med opphav i det engelske språk fører til at den lett kan spres over språkgrenser, fordi den i utgangspunktet ikke har behov for en oversettelse i

forskjellige nasjonalspråk. Dessuten fanger konseptet oppmerksomheten av mulige interessenter ved at ordet ‘laboratoriet’ direkte kan assosieres med vitenskap og dermed også påfører konseptet en viss rasjonalitet og autoriserende kraft. Dette er et poeng som kan minne om Røviks (1998) påstand om at akronymer (‘magiske bokstaver’) kan spres fort og langt fordi de ikke trenger en oversettelse. Selv om dette ikke er magiske bokstaver, slik som Røvik (1998) beskriver i sin teori, kan ‘living lab’ oppleves som vitenskapelig og spennende og dermed lettere kan ‘reise’ til andre kontekster. I tillegg knyttes living lab i litteraturen til andre populære innovasjons- eller organisasjonskonsepter og etablerte begreper som f.eks. ‘co-creation’ eller ‘open innovation’. At living lab kan vekke assosiasjoner til andre moderne konsepter og benytter seg av noen felles ‘keywords’ eller nøkkelord, kan muligens også bidra til living lab-konseptets spredbarhet.

Det er lett å finne informasjon om konseptets innhold, først og fremst skriftlig og online, for eksempel via Wikipedia, nettsiden til ENoLL og mer faglig/akademisk gjennom forskjellige tidsskrifter. For oss var det ikke mulig å finne norskspråklig faglitteratur om fenomenet. I tillegg til konseptlitteraturen mener vi at ENoLL som organisasjon og deres medlemmer innehar en konsulentlignende status. Som nevnt tidligere er flere forfattere som publiserer jevnlig om living lab, en kombinasjon av konsulenter (i form av at de er ENoLL-medlemmer), forskere og/eller praktikere. Vi oppfatter at det finnes flere akademisk, teoretiske tekster og litteratur med en mer misjonerende tendens om fenomenet, enn det finnes kritisk etterprøvende publikasjoner.

Etter vår oppfatning fremstår living lab-konseptet som paradoksalt i henhold til dets kommuniserbarhet. Budskapet virker ved første øyekast lett kommuniserbart, men fremstår samtidig som vanskelig begripelig. Som mer utdypet ovenfor, henviser konseptet til et omfattende repertoar av blant annet bransjer, prosjekter og driftsformer. Siden begrepet laboratoriet blir brukt i flere ulike forstand og fagområder kan det skape forvirring, som for eksempel et sitat fra en av intervjudeltakerne i denne forskningsoppgaven viser:

“Levende laboratoriet, er vi mus? Altså, hva er det en skal teste?” (A5)

At begrepet virker vanskelig å forstå kan også henge sammen med at vi ikke oppfatter konseptet som en lett omsettelig vare, det er langt ifra det Røvik kaller for ‘brukervennlig’. Dette viser seg gjennom at: “[...] kunden raskt kan ta det i bruk uten for mye tilpasning og tidsspille” og at konseptene “[...] fremstår som håndfaste og nyttige, ikke teoretiske og diffuse [...]” (begge i Røvik, 1998, s.91). I vår gjennomgang av litteraturen er det vanskelig å

finne detaljert beskrevne prinsipper eller standardiserte skjemaer som beskriver eksakt hvordan å opprette og drive en living lab. Noe som også blir kritisert i litteraturen:

Moreover, Leminen and Westerlund (2017) detail a variety of innovation tools available for living lab practitioners, but they also highlight the absence of structural frameworks to apply these tools. Therefore, we believe there is a need for practitioner tools specifically designed for innovation management in living labs in order to help practitioners in the selection of living lab activities and to allow more comparisons and benchmarking between different projects and living lab organizations. (Schuurman et al., 2019, s.65)

Siden begrepet living lab blir brukt som samlebegrep over forskjellige organisasjoner, stakeholdere, prosjekter med røtter i flere forskjellige bransjer, osv. fremstår konseptet mer teoretisk og diffust enn det fremstår som håndfast og nyttig. Vi mener derfor at living lab konseptet blir omtalt i litteraturen som et konsept med stor nytteverdi. På den ene siden er budskapet om å skape bedre innovasjon gjennom samarbeid med brukerne i reelle omgivelser lett kommuniserbar, mens begrepet 'living lab' på den andre siden, er uklart beskrevet og minker konseptets kommuniserbarhet. Videre heller vi mot den oppfatning at living lab ikke fremstår som lett å implementere og er ikke særlig brukervennlig utformet. Vi konkluderer med at konseptet ikke er særlig produktivt.

4.2.4 Tidsmarkering

Tidsmarkering er den fjerde faktoren som kan påvirke en organisasjonsoppskrift sin spredbarhet. Det handler om defineringsprosesser der det tidsriktige ved oppskriften blir belyst. Dermed settes altså oppskriften inn i en tids- og utviklingssammenheng slik at den blir sett som noe nytt, moderne og fremtidsrettet (Røvik, 1998, s.94). Vi mener living lab er en organisasjonsoppskrift som er relativt tydelig tidsmarkert da den som idé oftest presenteres som et moderne svar på viktige (og store) samtidsproblem. Ifølge Røvik finnes det tre forholdsvis tydelige fellesnevner for tidsmarkering og det er forestillingen om omgivelsesdrevne prosesser, decenniumisme og orientering mot det nye. Videre handler omgivelsesdrevne endringsprosesser om at en: “[...] beskriver og tolker tunge tidsrytmer og utviklingstrender i omgivelsene som påstås å skape endrete handlingsbetingelser for organisasjoner som man må og kan tilpasse seg [...]” og at adopteringen av organisasjonsoppskriften kan hjelpe med denne tilpassingen (Røvik, 1998, s.94). I dagens samfunn er det mye prat, diskusjon og vilje/press (avhengig av hvordan en oppfatter virkeligheten) om at mennesker og organisasjoner må endre oppførsel og finne nye løsninger for å minske global fattigdom, ulikhet og ikke minst minske klimautslipp og påvirkningen på

klimaendringer. Én drivende aktør som setter ord og føringer på slikt arbeid er FN og deres bærekraftsmål som ble vedtatt av generalforsamlingen i 2015 med mål om å nå målene innen 2030 (Landbruks- og matdepartementet, 2021; FN-sambandet, 2022). Vi er i en periode der store globale problemer skal løses, og living lab nevnes ofte i sammenheng med slike utfordringer.

Living lab blir beskrevet å blant annet bidra med forbedringer innen miljø- og sosialområder, samt økonomisk utvikling. Dessuten blir det beskrevet at living lab ofte handler om såkalte 'wicked problems' (Schuurman & Leminen, 2021, s.1; Ballon, Van Hoed & Schuurman, 2018). Wicked problems er komplekse problemer som blant annet ikke kan defineres entydig og som heller ikke har tydelig slutt eller løsning (Rittel & Webber, 1973). Vorre Hansen et al. (2021) skriver at living lab kan adressere store utfordringer og da strukturere innovasjonsprosesser for å løse utfordringer for hele samfunnet – både for nåtiden, men også for fremtidige generasjoner. Videre kan disse lab-ene ta for seg mange ulike problemer (og dermed også passe inn i mange ulike kontekster) "Living lab for such 'grand societal challenges' address major unsolved problems of education, inequality, climate, digitalization, unemployment, and social heritage" (Vorre Hansen et al., 2021, s.52). Living lab er godt plassert i konteksten om store samfunnsutfordringer som trenger å løses. At organisasjonsoppskriften kan ta for seg mange ulike samfunnsproblemer gjør også at den kan oppleves som noe flere ulike organisasjoner kan adoptere for å kunne tilpasse seg disse store endringene.

Tidsmarkering handler blant annet om decenniumisme og at konseptlitteraturen ofte har relativt korte tidshorisonter. Utviklingen blir nevnt ofte i den nære fortid (10-20 år) og fremtiden er som oftest ikke lenger bort enn 10 år. Videre har Røvik (1998) sett at konseptlitteraturen ofte grupperer og systematiserer utviklingstrender og løsninger i tiårsperioder, og at en grunnleggende forestilling er at tiårene er hverandres motsatser (s.96). Dette finner vi ikke like sterkt tilfelle av når det kommer til living lab. Likevel er det slik at en også i forskningslitteraturen kan finne at living lab sin historie ikke ses særlig langt tilbake i tiden og settes til slutten av 1990-tallet. Dette kan en se i figuren til Leminen og Westerlund i deres artikkel fra 2019, de nevner også at tidlige forløpere til living lab både i USA og Europa trekker frem Massachusetts Institute of Technology (MIT) sin rolle for fremveksten av living lab (Leminen & Westerlund, 2019, s.253-254). Selv om forfatterne i denne artikkelen mener at det fantes flere tidligere vitenskapelige aktiviteter med living lab før dette, skriver de også at professor William Mitchell ved MIT av mange sett som en pioner

eller bestefar av living lab (Leminen & Westerlund, 2019, s.255 og s.259). Grunnen til living lab sin relativt korte presenterte fortid kan være rett og slett fordi fenomenet er relativt nytt. Det kan også være slik som nevnt i Leminen og Westerlund (2019) sin artikkel at historien kan være lengre, men at professor Mitchell og MIT på 90-tallet er satt som starten for det hele, og dermed da også tidsmarkert. Fremtiden til living lab blir ikke særlig diskutert, men det nevnes at den kan gi løsninger for neste generasjoner, som jo er et lengre perspektiv. Samtidig er det også slik at living lab ofte fremstilles som et konsept som kan være med å løse problemer som finnes nå, da er perspektivet kortere igjen.

Til slutt beskrives 'orientering mot det nye' av Røvik (1998) som en del av tidsmarkering, og en viktig del av tidsmarkering er at et konsept blir fremstilt som noe nytt og som annerledes fra tidligere løsninger. Det kan kontrasteres mot tidligere løsninger, der en peker på forskjeller. Denne kontrasteringen kan være både radikal og moderat. Videre kan konseptet også kontekstualiseres, og man kan argumentere for at det finnes nære bånd mellom organisasjonsoppskriften og andre konsepter og ideer som er populære (Røvik, 1998, s.99). Som nevnt ovenfor er living lab blant annet avgrenset mot blant annet 'testbed'. Ellers settes det ofte fokus på at living labs sentrale del er samskaping eller co-creation, et begrep som tilsynelatende er i vinden for tiden. Living lab fremstår også som noe fremtidsorientert og gjerne bedre enn 'det gamle' da konseptet ofte settes sammen med åpen innovasjon som er rettet mot å skape nye løsninger på konkrete og mindre konkrete utfordringer. Dermed kan en si at det ligger i living lab sin 'natur' å forstås som noe nytt og nyskapende. Ut ifra det vi har funnet i vårt datasøk, og som diskutert ovenfor mener vi at living lab er en organisasjonsoppskrift som er relativt markant tidsmarkert.

4.2.5 Harmonisering

Røvik (1998) nevner også at harmonisering av en organisasjonside sannsynligvis øker sjansen for organisasjonens spredbarhet. Videre handler harmonisering om at organisasjonsoppskriften er utformet slik at den ikke fremmer eller går imot ulike organisasjonsinterne gruppeinteresser (Røvik, 1998).

Nå er det slik at living lab ikke er noe som etableres eller innføres i en enkelt organisasjon, men er et samarbeid mellom flere organisasjoner og aktører, selv om dette sannsynligvis er noe som også fører til endringer innen den enkelte organisasjonen. Denne formen av samarbeid mellom flere organisasjoner minner om en organisasjonsform Tennås Holmen (2021) betegner som 'mellom-organisasjoner'. Mellom-organisasjoner har et felles formål og

kan bli initiert av en organisasjon, og er: “[...] basert på prinsipper for samstyring heller enn hierarki [...]” (Tennås Holmen, 2021, s.170). Living lab forstått som mellom-organisasjon kan dermed oppfattes som en harmonisert organiseringsform.

Fordeler eller ulemper som living lab-konseptet kan bringe med seg internt i organisasjoner blir ikke tatt opp. I den data vi har gått igjennom, og som vi har skrevet om tidligere i kapittel 4, blir living lab presentert som et konsept som har nytteverdi for alle deltakende organisasjoner og der alle aktører får noe positivt ut av det å samskape og delta i prosessene i living lab. Nytteverdien som presenteres gjelder først og fremst for hele organisasjoner eller grupper, men det er ikke noe i fremstillingen av living lab som tilsier at det skulle støte an eller favorisere organisasjonsinterne gruppeinteresser i disse organisasjonene eller gruppene. Det er heller det motsatte. Konseptet og litteraturen om det gjennomsyres av begrepet ‘co-’, eller ‘sam’, som forstavelse til flere plussord (co-design, co-creation, co-creativity). Disse begrepene assosieres heller til en stor harmoniseringsprosess for, og av, alle involverte - enn et konsept som kun tjener en spesifikk subgruppe.

Living lab blir fremstilt som et inkluderende konsept som skal bidra til utvikling og fremgang for de organisasjonene som er aktive i lab-en og for samfunnet generelt. Konseptet blir ikke presentert som noe som er positivt for kun én spesifikk undergruppe. Harmonisering av living lab-konseptet kan en også se gjennom bruken av de sentrale begrepene (‘co-ordene’) og hvordan den blir organisert (mellom-organisasjon eller mellomorganisatorisk samarbeid). Vi mener derfor at en kan si at living lab er en relativt harmonisert organisasjonsoppskrift, men med presiseringen at det først og fremst er organisasjoner og grupper som blir omtalt, og ikke nødvendigvis deres interne grupperinger slik som teorien til Røvik (1998) baserer seg på.

4.2.6 Dramatisering

Som nevnt i kapittel 2.4 antar Røvik (1998) at dramatiske elementer i fortellingen om konsepter kan bidra til deres spredningskraft. Dramatiske elementer kan observeres i måten konseptets opphav og konseptentreprenørene blir omtalt og fremstilt i litteraturen. Når det fortelles en historie med grunnleggende kontraster eller konflikter, når konseptentreprenørene fremstilles som sterke personer som møter motstand og hindringer og fortellingen har en viss spenningskurve med vendepunkter eller høydepunkter, så kan det tyde på en dramatisering av konseptet (Røvik, 1998, s.103-104).

Vi har observert at det finnes beskrivelser av ENoLLs opprettelse, opphavshistorier om living lab-begrepet og fortelling om tidlige brukere av konseptet, men disse fortellingene påvirkes

ikke av dramatiske innslag. De virker heller å fremstilles som gjengivelser av hendelser i tidsmessig sammenheng enn fortellinger om konseptet. Mangelen på dramatiske innslag kan muligens være fordi vi har undersøkt akademiske artikler, som ikke har som tradisjon å inkludere dramatiske element. Også i dokumenter fra ENoLL, som ikke er akademiske tekster, er tonefallet nøkternt.

William Mitchell fra MIT er sentral i fortellingen om konseptets opphav, og han nevnes gjennomgående i litteraturen. Han kan ses som en av konseptets tidlige entreprenører, men også fortellingen om han virker nøktern, uten at vi kan observere tydelige tegn på dramatisering. At Mitchell nevnes som en grunnlegger av living lab-konseptet mener vi først og fremst virker å ha en sosial autoriserende karakter. I dokumentene som vi har gjennomgått virker det mer som om fortellinger om konseptet utformes bevisst udramatisk, dette kan muligens være grunnet til at konseptet forsøkes formidlet på en rasjonell måte og med vitenskapelig utgangspunkt.

Alle fortellinger er rekonstrueringer til en viss grad, med ulik grad av fortellerkunst og dramatiske element. Selv om formidling av living lab konseptet har et vitenskapelig og mer nøktern preg, kan vi ikke utelukke at det sirkulerer fortellinger med dramatiske innslag om konseptet, eller utviklings- og opphavshistorier av enkelte living labs. Dramatiske 'redningshistorie' eller sterke konflikter er ikke fremtredende i de dokument vi har gjennomgått. Living lab- konseptet fremstår derfor som lite dramatisert.

4.2.7 Individualisering

Individualisering er den syvende og siste faktoren Røvik (1998) mener kan påvirke en organisasjons spredbarhet. Det handler om at organisasjonsoppskrifter som understreker individets betydning, at oppskriften er formet slik at den oppleves som et tilbud om videreutvikling og vekst for det enkelte organisasjonsmedlem har større sannsynlighet å spres og bli tatt imot (Røvik, 1998, s.105-107). Igjen er det relevant å trekke frem at living lab blir fremstilt som noe positivt for *alle* inkludert - for private bedrifter, utdannings situasjoner, brukerne, til og med hele samfunnet rundt vil tjene på og få nytte av living lab. Likevel blir living lab presentert på et slags overordnet nivå, det er positivt for alle organisasjonene og *brukergruppen* som deltar i living laben. Ut ifra det vi har funnet er fremstillingen av living lab ikke fokusert på enkeltindividets mulighet for vekst, utvikling og karriere. Det blir nærmest presentert som det motsatte, i den forstand at det er mye fokus på 'co-' eller 'sam-' som prefiks på plussord (co-design, co-creation, co-creativity), der den *kollektive*

videreutvikling og vekst står i sentrum. Det kan tolkes som et sterkt signal om at det er kollektive anstrengelser og løsninger som gir positive resultat. Det er også fokus på at løsningene som arbeides frem er for kollektivet (som da individet naturlig er en del av). Oppskriften kan oppfattes mer som løsning som er god for (stor)samfunnet.

Unntaket er muligens fokuset på de brukerne som deltar i living lab. Et poeng her er at ved at disse brukernes meninger og tanker blir inkludert vil de få bedre tilpasset produkter og tjenester, samt bli myndiggjorte. Likevel er det ikke slik at individuell vekst og videreutvikling for disse individene blir særlig diskutert.

En kan muligens påstå at living lab blir individualisert på makronivå, da det er positivt for hver enkelt organisasjon som deltar, derimot blir ikke living lab individualisert på individnivå. Dette kan igjen ha sammenheng med at living lab presenteres som en oppskrift for flere samarbeidende organisasjoner, og ikke bare for en enkelt organisasjon. Stort sett mener vi derfor at living lab-konseptet er lite individualisert, tvert imot kan living lab heller tolkes å være et kollektivisert konsept. Kollektivisering er ikke en av de syv faktorene som Røvik (1998) mener kan påvirke organisasjonsoppskrifters spredningskraft. Om kollektivisering av et konsept hindrer eller øker konseptets potensiale for spredning kan vi dermed ikke fastslå.

4.2.8 Oppsummering og living lab i lys av translasjonsteori

I løpet av kapittel IV har vi forsøkt å svare på den overordnede problemstillingen: Hva kjennetegner living lab-konseptet og hva påvirker dets spredbarhet? I denne oppsummeringen sammenfatter vi våre funn og refleksjoner ut ifra analysen.

At living lab som idé, konsept og institusjonalisert organisasjonsoppskrift har begynt å spre seg siden slutten av 1990-tallet er gjennom dokumentene og litteraturen vi har lest blitt tydelig. En forklaring på at living lab har spredd seg relativt raskt og langt kan forklares med Røviks (1998) teori om institusjonaliserte organisasjonsoppskrifter sin spredbarhet.

Vi mener living lab-ideen oppfyller flere faktorer for å ha en større sjanse til å spres. Living lab er en organisasjonsoppskrift som er tydelig sosialt autorisert, relativt sterkt teorisert og relativt markant tidsmarkert. Videre mener vi konseptet er relativt harmonisert. Dette er faktorer som kan øke oppskriftens potensiale for spredning. Derimot mener vi living lab-konseptet er lite individualisert, det er heller det motsatte, det er kollektivet som er

sentralt. Vi mener videre å finne at living lab som organisasjonsoppskrift ikke er særlig produktivert, samt lite dramatisert, noe som kan minske potensialet for at oppskriften spres.

Den manglende produktiveringen av living lab kan bli sett som en av oppskriftens svakheter, da det kan gjøre den mindre lettfangelig og forståelig for organisasjoner og aktører som ikke er living lab (enda). At konseptet fremstår som lite dramatisert kan også påvirke at individer og aktører i mindre grad kan fortelle om ideen på en fengende måte og kan minske sannsynligheten for oppskriftens spredbarhet. Dramatisering blir likevel ikke nødvendigvis sett på som den viktigste faktoren for en oppskrifts spredning. Konseptet fremstår ikke heller som særlig individualisert, noe som kan virke inn negativt på dens potensiale for spredning. Som nevnt virker det å fremstå som 'kollektivert', vi kan derimot ikke si hvordan dette påvirker konseptets spredningskraft.

Selv om living lab kan sies å i liten grad 'oppfylle' faktorene produktivering og dramatisering, samt individualisering, kan det synes at kombinasjonen av faktorene sosial autorisering, tidsmarkering og teorisering, (og eventuelt kollektivisering) som er sterkt tilstede, har gjort at living lab som institusjonalisert organisasjonsoppskrift har potensiale til å spre seg raskt og langt. Disse faktorene kan dermed påvirke, og muligens gi en forklaring til, living lab- konseptets spredbarhet.

Translasjonsteorien

Frem til nå har vi benyttet oss av teorien om institusjonaliserte organisasjonsoppskrifters spredbarhet (Røvik, 1998) for å se hva som kan forklare living lab konseptets spredbarhet. I denne delen ønsker vi å oppsummere rundt hva som kjennetegner living lab. Videre ser vi på hva som kan kjennetegner living lab-konseptet i lys av translasjonsteorien.

Noe som tydelig kommer frem i litteraturen er at living lab er et vidt konsept uten tydelige avgrensninger. Det finnes ikke en enhetlig definisjon på konseptet. Likevel har living lab-konseptet noen felles kjennetegn. Living lab kjennetegnes av å være en digital eller reell omgivelse (et miljø, en region, et økosystem, en arena, en møteplass). I denne omgivelsen møtes ulike aktører (f.eks. nettverk, organisasjoner, individer, brukere) fra forskjellige sektorer og kontekster (akademia, private bedrifter, offentlige institusjoner, sivilsamfunnet). Disse arbeider *sammen* i en periode for å utvikle noe nytt og innovativt. Det som skapes kan for eksempel være et produkt, en tjeneste, en teknologi, et system eller en prosess. En living lab blir ofte beskrevet som et bindeledd, en møteplass der samskapingsprosesser koordineres. Siden en living lab blir skapt av flere medlemsorganisasjoner, har et felles formål og basert på

prinsipper for samstyring, virker det også passende å betrakte living lab som en form for mellom-organisasjon. Videre kan living lab også forstås som en fremgangsmåte, metode eller innovasjonsverktøy. Et annet viktig kjennetegn som fremheves i litteraturen er at brukere skal ha en sentral rolle i innovasjonsprosessen – de er aktive, og konseptet er brukersentrert. Likevel trekkes det også frem kritikk til dette beskrevne kjennemerket i litteraturen der noen mener mange brukere i realiteten ikke har nådd det påståtte nivået av samskaping i realiteten (Huang & Thomas, 2021, s.90; Greve et al, 2017, s.8). Living lab-konseptet skal også være av nytte for samfunnet, uten å gi noen konkrete beskrivelser på hvordan dette kan oppnås. Til slutt finnes det to hovedversjoner av living lab, den amerikanske og den europeiske. Selv om begge disse versjonene former og kjennetegner (ulike) living lab, ser det ut til, ut ifra den litteraturen vi har gått igjennom, at det er den europeiske versjonens karakteristika som virker mer fremtredende. Her fokuseres det på at det som (sam-)skapes med brukere skal skje i et reelt miljø og ikke i et laboratorium som etterligner virkeligheten.

Røvik (2007) beskriver oversettbarhet og omformbarhet som to viktige kjennetegn til organisasjonsoppskrifter. En praksis er mindre oversettbar: “[j]o mindre eksplisitt, jo mer kompleks og jo mer innvevd praksisen er i sin lokale kontekst [...] desto vanskeligere er det å få til en dekkende idémessig representasjon [...]” (Røvik, 2007, s.317) og følgelig: “[...] desto større er sannsynligheten for at den kan bli gjenstand for omfattende refortolkning og omvandling når den skal overføres til andre” (Røvik, 2007, s.317). Som beskrevet ovenfor, finnes det ikke en enhetlig definisjon living lab-konseptet. I tillegg fremstår konseptet som lite produktivt, det betyr at praksisen ikke tydelig nok har blitt omformet til et lett forståelig og brukervennlig produkt. Det er mulig at hvordan living lab opprettes og tas i bruk, preges av taus kunnskap som ikke har blitt tydelig språkliggjort. Dermed kan konseptet være vanskelig kommuniserbart. Som følge av dette er living lab et lite eksplisitt konsept. Røvik (2007) betegner konsepter som komplekse hvis deres suksess er avhengig av en kombinasjon av mange faktorer. Vi mener at living lab er et komplekst konsept, da det som regel er mange mennesker og også mange forskjellige organisasjoner involvert. Dessuten blir det beskrevet at en kan benytte flere ulike fremgangsmåter i sammenheng med living lab-konseptet, noe som også kan bidra til konseptets opplevde kompleksitet. Ut ifra datamaterialet i denne masteroppgaven er det vanskelig for oss å vurdere om living lab-konseptet er mer eller mindre innvevd, det vil si forankret i en lokal kontekst til en ‘vertorganisasjon’. Dette fordi vi undersøker selve oppskriften living lab, uten at den skal oversettes fra én spesifikk organisasjon. Living lab-konseptet, som organisasjonsoppskrift, fremstår mer å være et

avlokalisert konsept. Vi mener at living lab fremstår som en mer kompleks og mindre eksplisitt organisasjonsoppskrift. Om konseptet er mer eller mindre innvevd kan vi ikke slå fast da vi ikke undersøker overføringsprosesser fra en spesifikk organisasjon. Derimot mener vi at living labs eksplisitet og kompleksitet fører til at er et mindre oversettbart konsept. Siden living lab har karakteren av å være en abstrakt idé, er lite beskrevet i faste prosedyrer og er lite forankret i fysisk-materielle elementer, mener vi at living lab er et mer omformbart konsept. Som konsekvens av dette har translatører mange frihetsgrader for å tilpasse living lab-konseptet mens de oversetter det.

Som nevnt ovenfor kan living lab-konseptet kjennetegnes av at det er mindre oversettbart og sterkt omformbart. Som Røvik (2007) skriver er det stadig flere ideer i dag med en underliggende forestilling om at de skal kunne brukes i alle organisasjoner. Dette fører til at mange av disse oppskriftene består av generelle ideer og prinsipper, siden de skal kunne brukes av alle organisasjoner. Videre skriver Røvik at det fører til at samtidens populære organisasjonsideer i stor grad *må* oversettes og gjøres mer konkrete i mottakende organisasjoner - ideene er halvfabrikater (Røvik, 2007, s.324-325). Vi mener at dette også kjennetegner living lab-konseptet. Det er en abstrakt idé som skal passe overalt, det er et halvfabrikat. Siden konseptet er såpass universelt utformet, er det nødvendig å tilpasse konseptet til nye kontekster.

V. LIVING LAB I LOKAL KONTEKST - EMPIRI, ANALYSE OG DISKUSJON AV LIVING LAB PÅ UTSIRA

I denne delen av oppgaven skal vi fokusere på casen Utsira. For å kunne svare på den overordnede problemstillingen “Hva skjer når konseptet spres til et bestemt sted – i dette tilfelle til Utsira: hvordan blir det fortolket og mottatt der?” har vi innhentet informasjon fra 11 avholdte semistrukturerte intervjuer med informanter fra Haugaland Kraft og Utsira kommune. Først presenterer vi en beskrivelse av konteksten for casen, både lokasjonen og aktører på Utsira samt plasserer casen i en tidskontekst. Videre kommer vi til å presentere analysen og diskusjonen ut ifra de 11 intervjuene før vi avslutter med å trekke noen linjer til ‘det globale living lab-konseptet’.

5.1 Kontekst

For å bidra til en bedre forståelse om living lab-prosjektet på Utsira, er det viktig å gi en oversikt over prosjektets kontekst. Dette kapitlet innledes med en plassering av oppgaven

og casen i en tidskontekst; antropocen – mennesketstidsalderen som krever ‘grønn’ omstilling og nye løsninger. Deretter følger et kortfattet sammendrag av informasjon om lokasjonen Utsira, de to mest aktive aktører i prosjektet, og grunnleggende informasjon om selve prosjektet.

5.1.1. Tidskontekst

Casestudien omhandler et prosjekt som ønsker å bidra til utvikling av nye, bærekraftige energiløsninger. Hvilke løsninger som sees som moderne og fremtidsrettede blir ikke bare formet av de observerte utfordringene som organisasjoner ønsker å løse, men blir også formet av tiden en leter etter løsninger i (Røvik, 1998, s.123). Flere forskere fra ulike fagområder foreslår å markere overgangen til en ny tidsepoke som følger holocen. Den nye antropocen-tidsalderen kjennetegnes ved at menneskehet har en (for) stor og ødeleggende påvirkningskraft på naturen og impliserer at vi burde (radikalt) tilpasse vår forbruk, produksjon og måten vi organiserer på (Kalonaityte, 2018; Svensen et al, 2016; Wright, Nyberg, Rickards, & Freund, 2018).

I samtalene med intervjuobjektene har vi ikke hørt eksplisitt om begrepet ‘antropocen’, men om flere ideer som tyder på en lignende tankesett, at vi som mennesker må tenke nytt og annerledes om blant annet framtidens energiløsninger. Slagordene er da gjerne ‘det grønne skiftet’, ‘nullutslipp’ og ‘FNs Bærekraftsmål’. Nye løsninger for denne nye tiden gjenspeiles også på nasjonalt nivå. Regjeringens klima- og miljødepartement uttrykker i en artikkel en tydelig målsetning for Norge og binder sammen det grønne skiftet med et antropocen perspektiv: “Det grønne skiftet handler om hvordan Norge skal bli et lavutslippsland innen 2050. For å få til dette må vi omstille oss til et samfunn hvor vekst og utvikling skjer innenfor naturens tålegrenser” (Klima- og miljødepartementet, 2021). En stor pådrivende kraft i vår tid, både globalt og nasjonalt, er FN’s bærekraftsmål som gjelder alle nasjoner (FN-Sambandet, 2022). Denne tidskonteksten gjenspeiler seg også i living lab-litteraturen, eksempelvis gjennom sitatet:

Also, in line with the general sustainability and environmental trends in society, it is equally important that Living Labs take responsibility for their ecological, social, and economic effects. (Bergvall-Kåreborn & Ståhlbröst, 2009) [...] This principle [for living labs] is the least mature but perhaps the most important for creating a lively society now and in the future. (Bergvall-Kåreborn & Ståhlbröst, 2009, sitert i: Ståhlbröst, 2012, s. 5)

Ståhlbröst påpeker at living lab-konseptet kan forbedres på områdene bærekraft og miljøbevissthet.

Living-Lab prosjektet lokalt på Utsira settes blant annet i direkte sammenheng med FNs bærekraftsmål, ‘grønne’ miljøbevisste satsinger og fremtidsrettet teknologi (Høyvik Holmstrøm, 2021, s.6, 16). Et sitat fra en forprosjektrapport om “Etablering av Utsira Micro Grid Testsenter” i oppdrag av Haugaland Kraft illustrerer dette:

Satsingen på Utsira Micro Grid Testsenter blir et kompass i selskapets videre arbeid med bærekraft. Som en Miljøfyrtårnsertifisert bedrift arbeider Haugaland Kraft bevisst for å være et selskap med fokus på å minimalisere sine påvirkninger på det ytre miljø, ha en god miljøpolitikk og bli oppfattet som miljøbevisst i markedet og samfunnet for øvrig. Med Utsira Micro Grid Testsenter blir de en pådriver for grønn nyskaping og fremtidsrettet teknologi i sine markeder, både gjennom egne initiativ og gjennom samarbeid med andre. (Høyvik Holmstrøm, 2021, s.6)

Å sette vår case ikke bare i en lokal kontekst, men også i en tidsramme, kan bidra til en bedre forståelse av utviklingen av living lab-prosjektet på Utsira.

5.1.2 Lokal kontekst

Utsira som lokasjon

Utsira er en øy i Nordsjøen og en kommune i Rogaland, i sør-vest Norge, som ligger cirka 18 km vest fra Karmøy. Med sine 190 innbyggere (per 1. kvartal i 2022) er Utsira Norges minste kommune målt i innbyggertall (Statistisk sentralbyrå, 2022b; Thorsnæs & Lauritzen, 2022). En av Utsira kommunes tydelige satsingsområder er å få flere fastboende. Siden dagpendling er vanskelig er det nødvendig å skape flere arbeidsplasser på Utsira for at nye innbyggere *kan* bosette seg (Utsira Kommune, 2013). Mesteparten av kommunens areal består av 868 km² havområde, kun rundt 6 km² er landareal (Statistisk sentralbyrå, 2022a; Utsira Kommune, u.å.-a). I en del av disse havområder (på nærmeste punkt omtrent 7 km fra Utsiras vestkyst) skal det utvikles ‘Utsira Nord’, et areal for framtidig fornybar energiproduksjon til havs (Utsira Kommune, u.å.-c).

Utsira samfunn og kommune har tidligere erfaringer med prosjekter innenfor energi og innovasjon. I 2004 etablerte Norsk Hydro (i dag del av Equinor) verdens første vind-hydrogenanlegget på østsiden av øya. Pilotprosjektet ble nedlagt i 2010, men har generert oppmerksomhet og interesse verden rundt (Equinor, 2007).

I tidsrommet mellom 2020-2021 ble Utsira kommune utvalgt og støttet av DOGA, Nordic Edge og Innovasjon Norge til å invitere til en nasjonal innovasjonskonkurranse med tittelen

“Utsira - et levende testsenter”. Målet med konkurransen var blant annet å “utvikle et konsept for etablering av hele Utsira kommune (øy og havområder) som et levende testsenter (‘living lab’)” (Utsira Kommune, 2020). Haugaland Kraft med sine datterselskaper gikk sammen med andre aktører som team “Øykraft”, derfor ble også konsernets planer om et testsenter på Utsira inkludert i teamets bidrag til innovasjonskonkurransen (Haugaland Kraft et al., 2020).

Utsira kommune

Living lab-prosjektet på Utsira blir i stor grad drevet av to aktører: Haugaland Kraft og Utsira kommune. Utsira kommunes administrasjon er Utsiras største arbeidsgiver og har i forhold til antall ansatte en relativ høy andel av ansatte på fagledernivå. Kommunen markedsfører seg blant annet med visjonen: “Utsira gir energi” og med slagordet ‘Smarte Utsira’ (Utsira Kommune, 2013; u.å.-b). På deres nettside forklarer Utsira kommune selv om living lab-prosjektet:

Målet er å utvikle Utsira som et levende testsenter for nye energiløsninger. Haugaland Kraft er ansvarlige for å etablere testsenteret og har flere FoU-prosjekter på øya. Smarte strømmnett kombinert med lokal fornybar produksjon som solkraft, vindkraft og bølgekraft, og lagring av energi i batterier eller som hydrogen, skal kobles sammen. (Utsira Kommune, u.å.-b)

Haugaland Kraft

Haugaland Kraft AS er et energikonsern som eies av Utsira kommune og flere andre kommuner i Haugalandområdet (Karmøy, Haugesund, Tysvær, Vindafjord, Sveio, Suldal, Sauda, Ullensvang, Etne, Fitjar og Bømlo) og av 3 ytterlige selskaper (Rosvold, 2019). Haugaland Kraft AS har sitt hovedkontor i Haugesund og omfatter som morkonsern 3 heleide datterselskaper: Fagne AS, Haugaland Kraft Energi AS og Haugaland Kraft Fiber AS (Haugaland Kraft AS, u.å.-a). I forbindelse med vår masteroppgave intervjuet vi 5 ansatte i selskapene Fagne og Haugaland Kraft Energi. For å ivareta personvern og for å forbedre leseflyten valgte vi å samle begge datterbedrifter under navnet til morkonsernet: Haugaland Kraft. Kun i sjeldne tilfeller, der det var nødvendig å fremheve skillet mellom datterkonsernene, valgt vi å referere direkte til Fagne eller Haugaland Kraft Energi. Haugaland Kraft Nett skiftet navn til Fagne AS i januar 2022 og er eier og driver av konsernets strømmnett. Haugaland Kraft Energi har som formål å levere strøm og utover det andre energirelaterte produkter og tjenester som f.eks. solcelleanlegg og smarte strømstyring (Haugaland Kraft AS, u.å.-c, s.9-10, 34).

I Haugaland Kraft AS sin årsrapport fra 2021 omtaler de 'Utsira-prosjektet' flere ganger, her følger et eksempel på hvordan konsernet omtaler prosjektet:

I 2020 startet Haugaland Kraft sammen med flere partnere et stort pilotprosjekt for grønne, innovative og kreative løsninger og forretningsmodeller. Øysamfunnet Utsira vil fram til 2024 være et levende laboratorium, en testarena for framtidens energiløsninger, men delprosjekter gjennomføres også i Haugesundsområdet og på Haugaland Kraft sitt hovedkontor i Haugesund. I 2021 begynte Haugaland Kraft Energi med utprøvingen av smart energistyring på Utsira. Prosjektet er en utmerket testarena og viktig kilde til læring. Her kan vi teste på reelle brukere hvordan framtidens nett og energiforbruk kan digitaliseres og med dette bidra til en storstilt elektrifisering av samfunnet. (Haugaland Kraft AS, u.å.-c, s. 17)

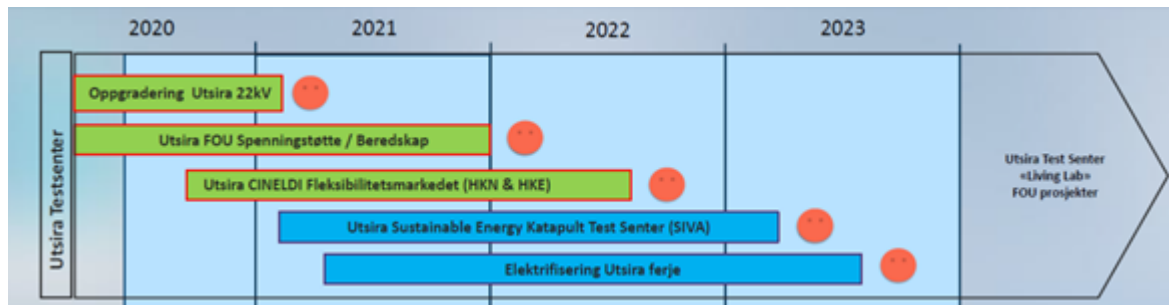
Living lab prosjektet på Utsira – et overblikk

Prosjektet har utviklet seg på basis av tidligere Forsknings- og utviklingsprosjekter (FoU) gjennomført av Haugaland Kraft (og datterselskapene) på Utsira. Under prosjektet 'Smart Micro Nett Utsira' har konsernet oppgradert infrastruktur på Utsira ved å blant annet gjenbruke et skipsbatteri, etablere et batterirom og oppgradere elektronikk (Haugaland Kraft AS, u.å.-b; Høyvik Holmstrøm, 2021, s.13). Prosjektet fikk støtte av Innovasjon Norge (Haugaland Kraft AS, 2021, s.2). Haugaland Kraft sammenfatter prosjektets innhold og hensikt i sin årsmelding fra 2021 slik:

Utsiras smarte energisystem kobler opp eksisterende vindturbiner med batterier, kraftelektronikk og smartstyring. Slik kan hele øysamfunnet forsyne seg selv, dersom strømforbindelsen til fastlandet skulle svikte. Samtidig sikrer den tekniske løsningen stabil strøm i vanlig drift med en økt overføringskapasitet til nytt forbruk, uten at det må investeres i ny sjøkabel. Dette tilrettelegger for ny industri og nye arbeidsplasser i kommunen. (Haugaland Kraft AS, u.å.-c, s. 21)

Det finnes to andre pilotprosjekter gjennomført av Haugaland Kraft på Utsira som bidrar med delelementer i forarbeidet til utvikling av living lab/testsenderet på Utsira. Det første er et 'pilotprosjekt for fleksibilitetsmarked' i samarbeid med FME CINELDI (Henholdsvis; 'Forskningssenter for miljøvennlig energi' og 'Centre for Intelligent Energy Distribution'), støttet av forskningsrådet. Hensikten med pilotprosjektet er å utvikle applikasjoner med hjelp av forskjellige innsamlede data for å forutsi og reagere på potensielle problemer som handler om "effektflyten" i nettet. Det andre prosjektet er: "[...] et Enovastøttet pilotprosjekt for å utvikle en IT-plattform som støtter etablering av lokale mikronett og leveranse av fleksibilitet på Utsira." (Høyvik Holmstrøm, 2021, s.11). Den følgende tidsoversikten, gjengitt med

tillatelse fra Haugaland Kraft, visualiserer samspillet mellom en del forprosjekter som bidrar til utviklingen av living lab på Utsira:

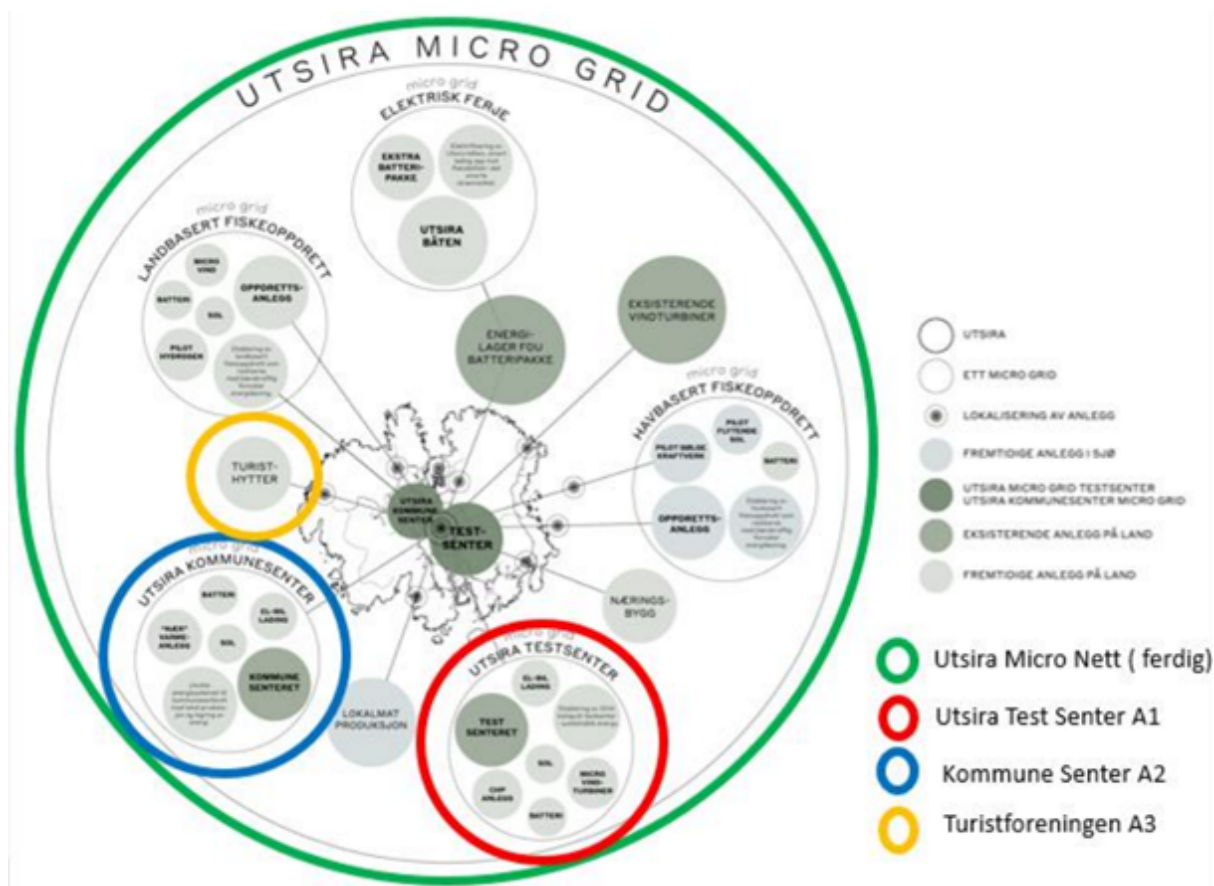

Figur 1: Utsnitt av “Veikart FoU Utsira Living Lab (Haugaland Kraft)” i Høyvik Holmstrøm, 2021, s. 11. Gjengitt med tillatelse fra Haugaland Kraft.

Haugaland Kraft har fått tildelt støtte fra Ulla-Førrefondet for å videreutvikle de to pilotprosjektene til ‘Utsira Katapult Testsenter’/‘Utsira Levende Testsenter for Grønn Energi’ (Ulla-Førrefondet Rogaland, 2021). Testsenteret på Utsira skal bli en testlokasjon knyttet til Sustainable Energy Norsk katapultsenter, som er et av 5 Katapult-Testsentre i Norge under paraplyen til Selskapet for industrivekst (SIVA) (Haugaland Kraft AS, 2021, s.2; u.å.-c, s.21).

Under living lab- prosjektet skal det bygges et katapult testsenter på Utsira med utstyr og infrastruktur for at “Haugaland Kraft og andre aktører med behov for testinfrastruktur kan komme til fasiliteter der en kan koble seg opp til et levende senter som er knyttet til strømmnett [...]” (Haugaland Kraft AS, 2021, s.4). Prosjektet er delt inn i forskjellige faser, eller arbeidspakker, der Haugaland Kraft samarbeider med Utsira kommune og andre aktører (Haugaland Kraft AS, u.å.-c, s.21). Delprosjektene skal ha “Micronett-løsninger” som solceller, batterier eller smartstyring og kobles opp til Utsira Testsenteret/Utsira Living Lab – testsenterbygget på øya (Haugaland Kraft AS, 2021, s.4).

Figuren under, utarbeidet av Haugaland Kraft, illustrerer planene om etablering av testsenteret, med delene av prosjektet som har blitt gjennomført (markert i grønn), delene som skal inngå i prosjektet (markert i gul, blå og rød) og framtidige ideer til videreutvikling av prosjektet (markert i grå):

Figur 2 Utsira Testcenter med tilhørende Arbeidspakker, i Haugaland Kraft AS, 2021, s.3. Gjengitt med tillatelse fra Haugaland Kraft.

Dette kapittelet skal hjelpe leseren å få en grunnleggende oversikt over energiprojektets utforming, for å kunne forstå utsagn av intervjudeltakerne i sammenheng. Oppgavens formål er ikke å gå i dybden på den tekniske siden av prosjektet, men å gi en grunnleggende oversikt over konteksten og det lokale energiprojektet er viktig for å svare på problemstillingen: Hva skjer når living lab-konseptet spres til et bestemt sted – i dette tilfelle til Utsira; hvordan blir det fortolket og mottatt der?

5.2 Analyse og diskusjon

I denne oppgaven har vi presentert translasjonsteori som et teoretisk rammeverk og vi har presentert og diskutert vår metodologiske fremgangsmåte. Videre har vi diskutert hvordan templatene til living lab-konseptet, i en større global kontekst, er blitt til. Til slutt har vi presentert konteksten for vår case; Utsira. I dette kapittelet skal vi analysere og presentere funn fra de 11 intervjuene vi har holdt med individer tilknyttet Utsira kommune og Haugaland Kraft.

For å kunne svare på oppgavens andre problemstilling *“Hva skjer når konseptet spres til et bestemt sted – i dette tilfelle til Utsira: hvordan blir det fortolket og mottatt der?”*, er det viktig å presentere og analysere funn fra våre tre tilhørende forskningsspørsmål. Dette fordi de kan bidra med en ramme for utdypet forståelse for problemstillingen. I kapittel 5.2.1 tar vi for oss forskningsspørsmålet *“Hvilke utfordringer på stedet forsøker man å løse med living lab?”*. Der presenteres intervjuobjektene ulike oppfatninger av hvilke utfordringer som forsøkes å løses med living lab. Vi plasserer disse forståelsene inn i de tre organisasjonsteoretiske perspektiv som vi har presentert tidligere i teorikapittelet (jf. kap. 2.1, 2.2, 2.3). I kapittel 5.2.2 svarer vi på forskningsspørsmålet *“Hvilke er de aktive aktørene i oversettelsesprosessen på Utsira?”* Der presenteres de aktører som intervjudeltakerne opplever som sentrale i living lab-prosjektet på Utsira. Videre drøfter vi om et individ kan betraktes som translør i lys av translasjonsteorien (jf. kap. 2.5.4). I kapittel 5.2.3 kategoriserer vi ulike forståelser av living lab hos aktører knyttet til energi-prosjektet på Utsira ut ifra noen kjennetegn vi har identifisert i kapittelet om det globale living lab-konseptet (jf. kap. 4). Så reflekterer vi over om oppfatningene og fortolkningene er sammenfallende eller forskjellige (forskningsspørsmål 3). Etter vi har presentert funn og refleksjoner på de tre forskningsspørsmålene skal vi i kapittel 5.2.4 drøfte den overordnede problemstillingen. Ved å bruke den pragmatisk-orienterte oversettelsesteorien ønsker vi å få en bedre forståelse for hvordan intervjuobjektene i den lokale konteksten Utsira fortolker og mottar living lab som konsept og begrep. Vi drøfter funnene fortløpende i analysen. Vi presenterer også en avsluttende diskusjon der vi også trekker noen linjer fra den lokale living lab-en på Utsira til det globale living lab-konseptet.

5.2.1 Utfordringer og motivasjoner

For å svare på forskningsspørsmålet om hvilke utfordringer man ønsker å løse med living lab, er det viktig å undersøke hva intervjuobjektene mener var prosjektets begynnelse, motivasjon og legitimerende begrunnelser for å sette i gang prosessen rundt living lab- konseptet på Utsira. I dette delkapittelet skal vi først rette oppmerksomheten mot forklaringer som kan plasseres i det moderne-rasjonalistiske perspektiv. Her observerte vi flere tematiske spor: ytre problem, arbeidsplasser, kostnader og endringer i premissene. Vi undersøker så forklaringer som kan plasseres i det sosialkonstruktivistiske perspektiv, derunder eksternt dannede problemdefinisjoner og identitetsforvaltning.

Motivasjonen til at prosjektet kom i gang var overveiende beskrevet av intervjuobjektene som ytre problemer som organisasjonene opplevde som problematiske. Dette illustreres gjennom følgende sitater:

“Og det har jo sitt utspring fra at vi fikk en bedrift som het ‘Utsira Laks’, som kom til Utsira, og hadde behov for mer energi, mer strøm, enn vi kunne levere per i dag, med den sjøkabelen som ligger.” (A5)

“Men, jeg, slik som jeg har forstått det, så var det litt starten ‘hva gjør vi på Utsira’ i stedet for å legge nye høyspentkabel ut for den kostet 40 millioner, og så begynte disse å spinne, sant. Da kom det der batterianlegget og så, ja, så har det bare blitt, gått den retningen.” (B1)

“[...] for Solvind ville egentlig utvide prosjektet, de ville bygge 5 store nye vindmøller på Utsira, på land, men da måtte de ha ny kabel. [...] Men da tenkte Haugaland Kraft at de kan heller gi et prosjekt til Utsira for å bli selvforsynte med batteri og de eksisterende vindmøllene.” (A6)

En gammel og dårlig strømsjøkabel og tilhørende spenningskvalitet blir fremstilt som en utfordring. Behovet til en privat aktør, ‘Utsira laks’, for mer strøm, blir også av flere sett som utspringet til energiprojektet. 9 av 11 (alle 5 fra Haugaland Kraft og 4 fra Utsira kommune) intervjudeltakere fremhever at sjøkabelen som går til Utsira var en utfordring som skapte et behov for en løsning. 6 av 11 (4 fra Utsira kommune og 2 fra Haugaland Kraft) intervjudeltakere nevner at fiskeoppdrettselskapet sitt behov for mer energi på mange måter var startpunktet for energiprojektet. Noen ser behovet til andre bedrifter som startpunkt, mens ytterligere 2 ikke nevner noen ytre problem som startpunkt. Slik forklaring av gitte definerbare problemer kan være en logisk forklaringsmodell som gir en rasjonell begrunnelse og plasserer hendelser i en tydelig årsak-virkning-sammenheng. Vi opplever at intervjuobjektene beskriver at det først har oppstått et ytre problem, som endrer omgivelsene og som de som organisasjon svarer på. Denne måten å beskrive ‘problemet’ kan tolkes å passe inn i et rasjonalistisk forklaringsmodell for hvorfor man søker etter nye løsninger.

Det fremheves at en grunnleggende utfordring for Utsira er forsyningssikkerhet. Dette kan ses som en generell utfordring for øysamfunn (og andre perifere beliggenheter), siden de fleste, slik som Utsira, er avhengig av strøm fra fastlandet.

“Det er fordi vi har ei øy – altså først så har vi en nullutslippsvisjon, men jeg tror ikke det hadde vært nok. Vi har en kabel i sjø fra Karmøy, som er sårbar, så forsyningssikkerhet er ekstremt viktig for oss. Strømforsyningssikkerhet..” (A1)

“Bor du på fastlandet som oss vanlige forbrukere, så er det jo ikke et sånt kjempeproblem. Det er relativt enkelt å forsterke nett hvis det er behov for det. Her ute så er det betydelig mer komplisert på grunn av den lange, lange sjøkabelen.” (B4)

“[...] ja, det er egentlig de [Fagne] som har kommet til oss. For de tenker at det, de kan heller putte 40 millioner i samfunnet enn å lage en ny kabel. Det er dyrt det, jeg har snakket om dette før tror jeg. Om parallell nå til EU da - at det, 10.000 øyer som Utsira, som gjør at vi er interessante, ja. Det er en slags living lab det også.” (A6 om prosjektets hensikt)

Denne avhengigheten av strøm fra land gjennom strømkabelen, fremstilles av flere intervjudeltakere som en utfordring da det gjør samfunnet på øya sårbart. Det oppleves med andre ord som et stort felles problem. Energiprojektet med tilhørende living lab kan bidra til en løsning på denne utfordringen - øya kan bli selvforsynt med strøm. En batteripakke med ‘smartstyring’ ble, som nevnt, utplassert på Utsira i 2021 for å avlaste strømmettet og er et utgangspunkt i søknad til Ulla-Førrefondet for å videreutvikle prosjektet til ‘Utsira Living Lab’/‘Utsira levende testsenter’. Når vi spør om energiprojektet på Utsira og hvorfor det har blitt valgt å implementere living lab-konseptet der, setter flere intervjuobjekter blant annet ‘Utsira Micro grid’, ‘smart grid’, ‘batteripakken’ og ‘Utsira levende testsenter’ i sterk sammenheng. Grensen mellom smart grid-prosjektet/batteripakken og ‘Utsira levende testsenter’ ser ut å være høyst flytende fordi prosjektene overlapper og begreper brukes om hverandre. Dette har likheter med at living lab-konseptet har slektskap med andre innovasjons- og organisasjonskonsepter som er populære i vår samtid. Det er en interessant observasjon at en også lokalt knytter living lab til andre etablerte begreper, lignende det globale living lab-konseptet som knyttes til populære eller etablerte konsepter eller nøkkelbegrep.

Arbeidsplasser

En annen grunnleggende utfordring for Utsira som samfunn og kommune er innbyggertall og arbeidsplasser. Øya er Norges minste kommune målt i innbyggere. Arbeidsplasser er noe som særlig trekkes frem som en utfordring av flere intervjudeltakere fra kommunen, men også noe intervjudeltakere fra Haugaland kraft nevner. Flere beskriver et ønske eller håp om at implementering av living lab og/eller energiprojektet skal kunne gi en begynnende ‘løsning’ på denne utfordringen:

“Samtidig så gjør de [Haugaland Kraft] veldig masse med kule ting som skaper oppmerksomhet og du får vekst på den måten. Det er nå litt sånn for kommunen også, noe må vi jo bruke denne holmen her til. Målet er jo at det skal bo flere folk her.” (A3)

“Vi ønsker at flere skal etablere seg på Utsira. Sånn sett er det økonomisk motivert da i forhold til, at vi ønsker arbeidsplasser, men det igjen er for å trekke flere innbyggere. Det er jo et sårbart samfunn – vi er ganske få som driver det og bærer alt som er, holdt [jeg] på å si.” (A5)

“Og så har vi jo gjort et stykke arbeid der allerede. Vi har en kommune som er veldig villig til å så satse, og er avhengig av å satse. Hvis ikke de greier å skape arbeidsplasser så spørs det jo hvor lenge de greier å opprettholde befolkningen da, som de har i dag.” (B4 om hvorfor implementering av living lab på Utsira)

“For de så at dette kunne være med å skaffe, i hvert fall, energi til øya som de kunne bruke til å utvikle ny næring og nye arbeidsplasser. Og senere så har de jo sett at et testsenter i seg selv kan bli arbeidsplasser.” (B5)

Det fremkommer at det er mest intervjuobjekt fra Utsira kommune som uttrykker håp om å skape arbeidsplasser gjennom prosjektet. Arbeidsplasser blir også nevnt av intervjudeltakere fra Haugaland Kraft men blir da gjerne fremstilt som noe som er bra og viktig for kommunen eller som er en effekt av prosjektet, men gjerne ikke hensikten.

Kostnader

Noe annet som er fremtredende er at intervjudeltakerne i organisasjonene (Utsira kommune og Haugaland Kraft) trekker frem ønsket og muligheten til å spare på kostnader gjennom gjennomførelsen av dette prosjektet, både for seg selv, samfunnet og kunder/innbyggere.

“[...] vi får lov å ta del i et større prosjekt som Haugaland Kraft har her ute og vår andel vil være blant annet med de komponentene som er, og så vil det komme en del tilleggsfunksjoner som gjør at det kan være en gevinst for oss, blant annet med - i forbindelse med oppvarming av svømmebasseng og sånne ting som gjør at vi kan redusere kostnader. Dette vet vi ikke nok om, altså vi vet ikke tallene for det, eller noe sånt, men vi ser at det er en kostnadsside for å så gjør det også, så må vi se når vi kommer så langt. Vi er for tidlig i prosessen til å så kunne si så mye mer enn det. Men det handler jo for vår del om å redusere energikostnader.” (A2)

“Så kan vi – da kan vi unngå å investere i nytt nett, eller utsette investeringen. Og det er da med å gjøre oss effektive og nettleie til kundene blir mindre enn den ellers ville vært. Så dette går i å optimalisere investeringene våre, driften vår, holde kostnadene nede og dermed nettleien nede. Så det er samfunnsbidraget, sånn sett.” (B5)

Denne begrunnelsen kan vi knytte direkte til verktøyperspektivet. Begrunnelsen om å spare penger oppleves som et rasjonelt og legitimerende argument for endring, investering og fornying av organisasjoner. Det fremkommer i større grad fokus på økonomisk sparing (for organisasjonen, samfunnet, kunder etc.) fra intervjuobjektene fra Haugaland Kraft. Dette kan muligens finne sin naturlige forklaring i at de er et privat selskap som er lovpålagt å levere og investere i nettverk for private kunder. Et økonomisk argument er noe som også blir tatt opp av noen intervjuobjekt fra Utsira kommune, da i form av kostnadssavveininger mellom å investere i prosjektet og hva de får tilbake rent energikostnadmessig. Det er noen fra kommunen som uttrykker et håp om at samfunnet på Utsira skal få positive økonomiske effekter i fremtiden, som bivirkning av andre resultater som arbeidsplasser og aktivitet på øya. Slik som i litteraturen er det en forventning at implementering av living lab skal gi kostnadsbesparinger for alle parter. Fra eksemplene i konseptlitteraturen om implementering

av living lab er de økonomiske overslagene relativt grove. Ut ifra intervjuene holdt i vår masteroppgave våren 2022 virker det som at dette også er tilfelle i denne lokale konteksten. Økonomisk sparing kan likevel se ut til å være en motivasjon for etablering av Utsira Living Lab.

Endringer i premissene

En annen rasjonalistisk motivering som kan legitimere å adoptere en ny organisasjonsoppskrift handler om endringer i premissene (til organisasjonen) som krever nye løsninger. Kunnskap om nye løsninger som en tror kan fungere bedre enn gamle i organisasjonen kan også motivere til å adoptere nye organisasjonsoppskrifter. Det blir trukket frem av flere intervjudeltakere at Utsira kommune og Haugaland Kraft må forholde seg til og reagere på endringer som skjer i deres omgivelser. Det ‘grønne skiftet’ er et større ytre premiss som oppleves som et bakenforliggende argumentasjon i flere intervjuer. Ny kunnskap om bedre teknologisk utvikling som er miljøvennlig, bærekraftig, smart etc. nevnes av flere intervjudeltakere som en begrunnelse for å utvikle prosjektet. Ønsket om å teste ut ‘noe nytt’ kan muligens ha blitt påvirket av opplevde endringer i organisasjonens premisser (det grønne skiftet), samt ønsket om å bruke ny kunnskap (smarte løsning).

“Det er jo fordi en ser at det i fremtiden, det er mye ny, det er mange endringer som kommer i fremtiden da. Og det er jo særlig det rundt strømmettet, hvordan kan vi gjøre dette så samfunnsøkonomisk som mulig i fremtiden, bruke energien så smart som mulig. Det er jo veldig mye digitalisering som skjer også i bransjen.” (B3)

“Og dette med havvind-energi, det har ikke vært i vinden før nå, [...] - alt nytt fødes i kaos. Det må liksom en krise til på sidelinjen før en tar det opp på agendaen. Så [jeg] føler at det er mye mer fokus på nå. Og ikke minst dette med det som skjer i Ukraina, det gjør også noe med energidistribusjonen, som gjør at leverandører - dette med havvind, blir mye mer proaktive og har en mye heftigere agenda i forhold til fremdriftsplanen.” (A4)

“Og så er det jo søkt midler, i fra, altså tidligere Haugaland Kraft nett da som nå er Fagne til å opprette et senter, et bygg, der vi rett og slett oppfordrer til at andre firmaer, skoler, universiteter, privatfolk, kan komme inn og teste sine produkter da, som har en sammenheng med grønn - det grønne skiftet å gjøre. Det er jo liksom hovedoverskriften, er jo det ‘grønne skiftet’, sant.” (B1)

“Jeg tenker at det hjelper å teste ut nye energikilder for at man kan gjøre dette til et produkt. Altså i og med at vi skal gå vekk fra olje og Norge trenger nye bein å stå på. Så kan Utsira Living Lab være en del av det, for selskaper og bedrifter, til å teste ut sine produkter her ute. (A5)

Det fremkommer at endringer i omgivelsene krever en forandring fra begge organisasjonene og at det er noe de reagerer på. Denne tankegangen er en del av det moderne-rasjonalistiske perspektiv som kan begrunne motivasjon til å adoptere nye oppskrifter, presentert i kapittel 2.5.2 (Røvik, 1998). Nye løsninger på utfordringer slik som å gå mot mer ‘grønn teknologi’

blir også brukt som en begrunnelse for å implementere den institusjonaliserte organisasjonsoppskriften living lab. Ut ifra et rasjonalistisk perspektiv kan det tenkes at uavhengig av *hva* slags problem en organisasjon har, er det tiden en begynner å lete etter løsninger som kan påvirke ‘hvilken medisin’ man velger (Røvik, 1998, s.123). Det kan derfor muligens være naturlig at det er grønne, smarte og bærekraftige løsninger en ønsker å implementere *nå*.

Eksternt dannede problemdefinisjoner

Ut ifra en sosialkonstruktivisk forklaringsmodell for motivasjon til å søke etter nye organisasjonsoppskrifter, kan problemdefinisjoner være eksterne (jf. kap. 2.2 og kap. 2.5.2). En organisasjonsoppskrift kan romme både problem og løsning samtidig. For at organisasjoner skal implementerer nye organisasjonsoppskrifter må de akseptere de eksternt skapte problemdefinisjonene som sine egne (Røvik, 1998, s.123-126). En spennende observasjon er at en intervjudeltaker fra Utsira kommune som er kommet inn i organisasjonen ved et senere tidspunkt reflekterer kring behovet for endring:

“Sitter de bare igjen med at de har planert en tomt og så har de bygget opp noe. Ja, de får et bedre strømmnett - var det det de trengte i utgangspunktet eller skapte de et behov? (A4)

“Jeg synes det blir ofte sånn der prosesser - de går så fort ‘nå må vi finne en løsning’ og så finner en bare en løsning uten å tenke helhet.” (A4)

Implementering av living lab kan også muligens bli sett på som en løsning på en ekstern problembeskrivelse. Det er vanskelig å si hva som kommer først, høna eller egget. Mye tyder på at organisasjonene internt har oppdaget et ytre problem (kabel som leverer for lite strøm), men det finnes også flere deler i prosjektet, slik som løsning for en ny miljøvennlig båt og selvforsyning av Utsira øy. Disse delelementer i prosjektet kan oppfattes å ha fått foreslåtte løsninger gjennom energiprojektet ‘Utsira Living Lab’ på samme tid som de ble oppfattet som et problem. Det er kanskje mulig at en nullutslipps-løsning for fergen kunne ha blitt utviklet på en annen måte. Det er også mulig at båten ikke ble sett som en særlig stor utfordring før en oppdaget at den skulle oppgraderes, og at en utviklet mer spesifikke problemforståelser og løsninger i sammenheng med living lab.

“Og så kastet det på denne ideen [oppgradere kabel] som allerede var her, med det oppdrettsanlegget pluss en grønn rutebåt fram i tid, som da kanskje trenger elektrisk kraft. Så da måtte de uansett ha funnet på noe i forhold til den båten. Så da har du to grunner for å liksom gå i gang.” (A3)

“Det [nettet] var jo gammelt, altså det trengtes uansett å gjøres. Også fikk de en batteripakke, med tanke på at vi skulle elektrifisere båten vår, som ennå ikke har skjedd, men vil skje. Det er en frist til 2025, fra

fylkeskommunen der, det skal ut på anbud nå til høsten. ja. Så da begynte en å se på en måte – hva er framtidig behov og hva energiløsninger ønsker vi å teste ut.” (A5)

Som sagt er det vanskelig å finne ut av tidslinjen ettersom folk husker, fortolker og forstår fortiden gjennom sin samtid. Vi opplever at intervjuobjektene selv i størst grad mener at utfordringene var noe som oppstod *først* og at de reagerte på det, ikke at de ble presentert løsning og problem samtidig gjennom kjennskapet til living lab som organisasjonsoppskrift.

Identitetsforvaltning

En tredje forklaring til at organisasjoner motiveres til å adoptere, er at deres identitet blir sett som problematisk eller at den utfordres. Dette handler om at organisasjonen ønsker å forvalte og utvikle sin egen identitet, dette skjer ofte enten ved imitering av noe en vil assosieres med eller differensiering med noe en vil ta avstand fra. Denne forklaringsmodellen er også en del av det sosialkonstruktivistiske perspektivet (Røvik, 1998, s.138-139). I dag opplever mange organisasjoner å være nødt å tilpasse seg og utvikle seg innenfor den ‘nye’ æraen antropocen, med slagordene ‘grønn omstilling’, ‘bærekraft’, ‘nullutslippsvisjon’, ‘kutt i klimagasser’ og ‘FNs bærekraftsmål’. Det grønne skiftet er noe som blir nevnt som et problem fra den norske regjering (dette gir slagkraft for omstillingen) og der de også presenterer virkemiddel for å møte denne omstillingen. Denne grønne samtiden har vi nevnt tidligere. Den grønne omstillingen krever en endring av organisasjoner - det er rett og slett tidsriktig og moderne å være ‘grønn’. Denne måten å identifisere seg med det grønne skiftet er fremtredende hos flere intervjuobjekt. Flere ønsker å forvalte kommunen sin identitet og omdømme som ‘grønn’ og dermed også som fremoverlent og moderne:

“Så det er jo det som gir, det er det som vil være med å så sette oss på kartet, for å fortelle noe til omverden hva det er vi står for. Og når vi synliggjør det der at vi har solceller på takflaten på Siratun, så vil det fortelle en god del, i tillegg så ser vi for oss at blant annet at det må være tilgjengelig ladestasjon for el-bil og de tingene. Så ja, nei, vi er positive til å ta del i nye ting. For denne lille plassen egentlig skulle en nesten ikke tro det at vi skulle bry oss så voldsomt mye om det, men det tror jeg er nødvendig, at en er.” (A2)

“Da hadde jo – ideen er jo at du stiller liksom Utsira til disposisjon på et vis. Så kan jo ikke ha alt her. Det må være rettet mot energi og så det grønne. Visjonen er jo ‘Utsira gir energi. Da både i form av direkte kraft, strøm, men også energi mellom mennesker, at du – at dette systemet – det er så kjekt at en faktisk er oppmerksom på at en gir energi til hverandre, ja.” (A3)

“Jeg tenker at det er fint for Utsira å kunne markedsføre [seg], sant. Så ut imot reiseliv og markedsføring og også at Utsira fremstår i handling som fremoverlent og modig kommune med en modig administrasjon, med korte beslutningslinjer. Så jeg tror ikke living lab hadde fungert hvor som helst heller [...]” (A4)

Det er også slik at kommunen med sin grønne og innovative identitet ønsker å være et forbilde for andre, både øyer og kommuner;

“Så dette handler ganske mye om forsyningsikkerhet. Og så handler det om å være et forbilde og testområde for andre små øysamfunn.” (A1)

Identitetsforvaltning i form av identitetsutvikling kan også sies å gjelde for Haugaland Kraft, der investering for grønn omstilling blir sett som noe positivt og som er fremtidsrettet, samt at living lab-prosjektet kan ha overføringsverdi til andre prosjekter.

“Så får en i hvert fall - vekker interessen til den yngre garden, at energiomstillingen er fremtidsrettet. Det kan hjelpe oss med utdanningsnivå å få folk til å ta, det jeg mener da, er rett utdannelse. Så det hjelper oss, for en omstilling av samfunnet det må til.” (B4)

“[...]det har blitt litt mer fokus på miljø, og så har det dukket opp litt muligheter på søknader, sant. Altså det finnes jo, vi har vel fått midler både fra Ulla-Førrefondet, og SIVA da til å så starte opp disse tingene her. Og da er jo terskelen lavere til å starte opp typisk sånne testplasser da som dette egentlig er, så.” (B1)

“Det [ny sjøkabel] koster så og så mye penger, eller går det an å studere litt sånn fremtidens strømmett da, der du – med en miks av energilagring, energiproduksjon, og så videre, og digitale løsninger, kan være en sånn selvforsynt øy med energi da. Og legge til rette for nye grønne industrier samtidig.” (B3)

Å satse på grønt kan dermed oppleves å være lurt, for å greie omstillinger, få støtte midler og å legge til rette for fremtiden. Det er også mulig å forstå reaksjonen på utfordringen som energiprojektet living lab skal løse som et ønske om å ‘henge med i tiden’ fra kommunen sin side. En forsøker også å distansere seg fra negative ting som en ikke vil bli assosiert med, eller nøytralisere det en ikke er stolt av:

“De har også plassert ut en batteripakke der nå, som gjør at hvis det ikke er vind, så vil det være et batteri som er oppladet der, lagret, sånn at vi kan ha en halvtime strøm, etter at strømmen er gått. Da kan en si det at akkurat når det gjelder Siratun her, administrasjon 1. etasje og på sykehjemmet, så har vi et dieselaggregat som sikrer oss nødstrøm. Det er ikke akkurat nullutslippssamfunn det.” (A2)

“For, jeg tror det er viktig for kommunen å vise – hvis de skal ha et sånt grønt fokus, så må de jo først ha tall for hvordan er det i dag, sant, hva er sannheten? Og da kan du begynne å tenke hvor kan vi hente ting? Litt lettere på Utsira enn kanskje andre plasser, forholdsvis, for det er jo fergen som er den store miljøsynderen da, med diesel, sant? Og hvis vi kan legge til rette å elektrifisere den eller gi de strøm, så vil de liksom få et bra regnskap da på akkurat den biten.” (B1)

“Men vårt utslipp, det handler jo mest om den båten. Men den blir utslippsfri i 2025 for det er krav som kommer fra Fylkeskommunen. Så når det blir lyst ut nå, så blir det utslippsfri alternativ. Vi tror det blir elektrisk, men vi vet ikke. Og da har du redusert ganske mye, da gjenstår det ganske lite.” (A5)

Rutebåten og diesellaggregat som ikke er grønne, blir ikke sett som helt passende i konteksten 'grønn omstilling'. Derimot blir et delprosjekt i Utsira Living Lab av noen intervjuobjekt presentert som en 'løsning' – det skal bli en utslippsfri ferge i fremtiden. Det kan argumenteres for at ønsket om å assosieres med den grønne omstillingen gjør Utsira kommune og Haugaland Kraft mer mottakelige for organisasjonsoppskrifter som tydelig fokuserer på grønn omstilling. Living lab er et konsept som fokuserer på nyskaping og nytenking innenfor ulike områder. Det er et konsept som skal være bra for alle parter, derfor kan en argumentere for at det bør være bærekraftig. Det oppfattes som at kommunen ønsker å distansere seg fra en dieselbrukende ferge, en utfordring som de håper kan bli løst gjennom energiprojektet 'Utsira Living Lab'. Båten som generell utfordring i forbindelse med Living Lab konseptets utforming og fokus kan muligens ha gjort Utsira kommune mer mottakelig for denne ideen.

Som vist i dette delkapittelet begrunnes besvarelsene i både det moderne-rasjonalistiske verktøyperspektivet og i det sosialkonstruktivistiske perspektivet. Som nevnt i teorikapittelet (jf. kap 2.3) presenteres de i litteraturen som to motstridende poler (Røvik 1998; 2007). Røvik hevder en kan snakke om et rasjonalistisk-instrumentelt hegemoni (Røvik, 1998, s.40). Også hos intervjudeltakerne fant vi overveiende rasjonalistiske forklaringer på utfordringer på stedet som living lab kan være med å løse. Likevel var det også flere motiveringer som kan forstås som sosialkonstruktivistiske. Som nevnt i kapittel 2.3 viser det seg ofte i praksis at aktører tar hensyn til begge paradigmer på komplekse og til dels ubevisste måter (Christensen et al., 2021; Røvik, 1998; 2007; 2019). I dette spenningsfeltet ligger det tredje perspektivet Røvik kaller for pragmatisk institusjonalisme (Røvik, 2007, s.52). Vi mener dermed at det pragmatiske perspektiv danner den mest passende rammen for å forstå hvordan en oppfatter de ulike utfordringene som skal løses på Utsira, og ulike motiveringer for å adoptere living lab-konseptet.

5.2.2 Aktører

For å se hvem som er aktive i oversettelsesprosessen har vi sett på hvem intervjudeltakerne mener er de aktive aktørene når det kommer til implementering av living lab på Utsira. Det kan muligens finnes noen translatører i gruppen av de aktive aktørene. Translatører eller aktive aktører kan påvirke hvordan konsepter tilpasses og formes lokalt (Røvik, 2016). Det er også interessant å observere hvem som oppfattes å være initiativtaker av denne spesifikke living labben.

Alle intervjudeltakerne fremhever Haugaland Kraft som drivende aktør i prosjektet, 10 av 11 deltakerne nevner i tillegg Utsira kommune som en aktiv aktør. De forskjellige intervjuobjektene vektlegger de ulike organisasjonenes roller og aktivitetsnivå i varierende grad. Alle utenom én intervjudeltaker understreker at Utsira kommune har en aktiv rolle, men det er spesielt 2 (begge fra Utsira kommune) som i større grad fremhever Utsiras aktive og avgjørende rolle.

“Foreløpig så er det samarbeid mellom kommunen og Haugaland Kraft som er det som er drivende.” (A1)

“Hvem er sentrale aktører? Altså vi er jo det, tenker jeg. Eller tenker du de som skal komme til den Living Labben og bruke oss? Altså vi er jo en - på en måte en markedsfører, som vi på en måte prøver å bli. Samtidig som de er avhengig av oss, å samarbeide med kommune og samfunn. Altså jeg tenker vi er en viktig brikke for å få befolkningen med. For jeg tenker at hvis du skal teste ut noe, er de jo interessert i å ha noen å teste det på, ja. Du trenger både mennesker, ikke bare bygningen. Men for å få bygningen, så må du få godkjenning fra mennesker. Så sånn sett så er vi jo den mest sentrale aktøren, altså Utsira samfunn og kommunen, og så er det Haugaland Kraft og så er det, ulike bedrifter som har vært i dialog med oss [...]” (A5)

Videre er det 9 intervjudeltakere (4 fra kommunen og 5 fra Haugaland Kraft) som trekker fram Haugaland Kraft som hovedaktør og driver for prosjektet. Kommunen blir i større grad beskrevet av intervjudeltakerne som en fasilitator, støttespiller, at de har hengt seg på prosessen, som positive samarbeidspartnere, entusiastisk aktør, deltagende, og at de bidrar med ideer. Haugaland Kraft blir i større grad beskrevet som de som presenterte, startet og styrer prosjektet, samt som en drivende aktør innen Utsira living lab-prosjektet. Under følger sitat som illustrerer den varierende oppfattelsen om de to aktørenes aktivitetsgrad.

“Nei det er nok oss [Haugaland Kraft/Fagne]. Og pluss at kommunen har entret på dette og er velvillige til å delta i lag med oss og komme med nye ideer for, det er ganske mange som har hørt om dette etter hvert.” (B5)

“Det må vel være Fagne, sånn som jeg tenker. Så det er jo den avdelingen vår, som har startet dette nå.” (B2)

“[...] vi får lov å ta del i et større prosjekt som Haugaland Kraft har her ute.” (A2)

“Det er litt det så føler jeg at, det, det er nok Haugaland Kraft sitt prosjekt mer enn, altså Utsira blir mer en sånn fasilitator” (A4)

De aktørene som fremstilles som de mest aktive gjennom intervjuene er Utsira Kommune og Haugaland Kraft. Selv om samarbeidet mellom partene blir understreket, blir det likevel også trukket fram av 4 intervjuobjekt fra kommunen, at prosjektet i større grad er Haugaland Kraft sitt. Også flere i Haugaland Kraft trekker fram at de er drivende i denne prosessen. Det er interessant å merke seg at de to organisasjonene som trekkes fram som aktive er de to der vi har intervjuet informanter. Andre aktører, med ulike roller i prosjektet (fremtidige

samarbeidpartnere, finansierer, andre bedrifter etc.), blir også nevnt gjennom intervjuene, men disse tolker vi ikke som *aktive*.

Translatører

Som beskrevet tidligere i teorikapittelet 2.5.1 finnes det abstrakte organisasjonsoppskrifter som karakteriseres ved at de er mer omformbare og mindre oversettbare ideer. Abstrakte organisasjonsideer er som ‘halvfabrikater’ som må tilpasses lokalt (Røvik,2007, s.324-325). Det globale living lab-konseptet er et slikt halvfabrikat som har behov for lokal tilpasning og omforming.

Ettersom Haugaland Kraft og Utsira kommune oppfatter seg selv som aktive aktører kan en tenke seg at det også er de som er viktige i oversettelsesprosessen av living lab til en lokal kontekst. I sammenheng med dette prosjektet er det flere som peker ut Haugaland Kraft/Fagne som de som har ‘tatt med seg’ og presentert begrepet, noe som sammen med den aktive rollen de har, kan tolkes som at organisasjonen er viktig for forståelsen av begrepet.

“For det var de som presenterte det for oss. Jeg vil påstå det, jeg tror ikke at det er kommet fra noen andre. For jeg har ikke hørt det før Haugaland Kraft, i hvert fall.” (A5)

“Ja, jeg har ikke brukt det så mye selv egentlig, men jeg - de inne i Fagne har brukt det mye da, i nettselskapet. Har nok brukt det jeg også i presentasjoner og sånn, men ikke, ikke så mye som kanskje de snakker om.” (B3 om han bruker begrepet living lab)

Videre er det 6 av 11 (3 fra Utsira kommune og 3 fra Haugaland Kraft) som peker ut et spesifikt individ i Haugaland Kraft/Fagne som hjernen bak prosjektet og som en av de mest sentrale, hvis ikke den mest sentrale, aktøren for living lab-prosjektet på Utsira.

“Ja. [B5] er den absolutt viktigste. Ja. Sånn er det. Ingen ved siden, ingen over.” (A1)

“[B5] heter h[e]n som står for det! Det var h[e]n, ja, som er hjernen bak, holdt jeg på å si [...]” (B2)

Vi fikk mulighet å snakke også med denne personen, og det er interessant å merke seg at hen forteller at living lab er hens eget begrep som hen har funnet opp. Det virker dermed som det er en sammenfallende forståelse mellom flere intervjuobjekt og denne personen at hen er den som introduserte, viderefører og påvirker forståelsen begrepet og konseptet.

“Nei, det er mitt begrep da. Så ja, nei, vi døpte det tidlig uten å egentlig ha hørt om det, og vi kaller det ‘levende testsenter’, vi kaller det ‘katapult-testsenter’, vi kaller det ‘living lab’, alt etter hva humør vi er i. Det er jo sånn med alle sånne ting at du har sannsynligvis hørt det en gang, og så gjenbruker du det. Det er den beste måten å plante gode ideer på det er at vedkommende finner på det selv litt.” (B5)

“Og så kom jeg fra et FOU-prosjekt ifra min tidligere jobb, der vi hadde prøvd akkurat det samme med å bruke et batteri mot ladning av en ferge. Og så tok jeg denne ideen med meg også til Utsira, da. Og så at det her var det faktisk fristende å prøve det, istedenfor å bruke 40 millioner og legge en ny sjøkabel. Og det var vel da det egentlig begynte det vel å rulle ut ifra det. Det ble litt sånn tilfeldig ut fra at jeg hadde gjort noe lignende før.” (B5)

Ut ifra dette kan det virke som vi har fått fatt i en meget, om ikke den mest, sentrale idéimportøren og translatøren for prosjektet. Da dette intervjuobjektet mener hen har kommet på begrepet living lab, lar det seg vanskelig gjøre å tyde fra *hvor* og *hvordan* hen har funnet og oversatt begrepet. Det kan muligens tyde på en radikal oversettelsesmodus, da hensikt er å gjøre det ‘til sitt eget’. Hvilken oversettelsesmodus som (kan) brukes handler om hvor mange frihetsgrader translatøren har, og tar, samt hva hensikten med oversettelsen er (Røvik, 2007, s.306). Intervjuobjekt B5 nevner selv at en av de beste måten ideer ‘vokser’ er at translatøren ‘finder på litt’ eller omformer ideen etter sin egen mening. Som fastslått tidligere karakteriseres det globale living lab-konseptet som en sterk omformbar organisasjonsoppskrift. En kan derfor argumentere for at translatører har store frihetsgrader i oversettelsen av konseptet til et lokalt sted. I vårt tilfelle med ‘Utsira Living Lab’ ser det også ut som om translatøren har *tatt* seg disse store frihetene i oversettelsen av konseptet, noe som er kjennetegn for en radikal oversettelsesmodus. Hva hensikten med oversettelsen er, er også noe som kan påvirke om en radikal oversettelsesmodus er valgt eller brukt. Om hensikten med den lokale tilpasningen var å gjøre noe nytt, eget og en videreutvikling av et tidligere prosjekt, kan det også muligens styrke argumentet om at en radikal oversettelsesmodus er brukt. Derimot er det viktig å nevne at B5, som vi betegner som translatøren av ideen *inn* til Utsira, opplever at hen har funnet opp begrepet selv. Det er derfor utfordrende å vite om det er gjort en bevisst eller ubevisst oversettelse fra den ‘globale living lab’ som organisasjonsoppskrift eller om B5 har kommet på begrepet uavhengig av det globale living lab-konseptet. Selv om det finnes andre energiprojekter med grunnleggende likheter (batteripakke) presenteres videreføringen av prosjektet, det som kalles for living lab, som noe nytt og eget som intervjuobjekt B5 kom på.

“Nei altså det er helt sikkert mange, mange teorier, rundt det begrepet, men det er ikke det som har vært utgangspunktet vårt. Det er vår egen definisjon og egen etablering av begrepet.” (B5)

Denne innstillingen kan muligens også legge til grunn tanken om en radikal oversettelse. I tillegg til B5 blir også andre individer fra både Utsira kommune og Haugaland Kraft utpekt av enkelte intervjuobjekt som sentrale personer for living lab prosjektet på Utsira. Disse individene blir derimot *kun* nevnt av enkelte intervjuobjekt, de blir ikke nevnt som

‘grunnleggere’ av begrepet, men heller som viktige for den tidligere og fremtidige utviklingen. Det finnes også andre individer (både fra Haugaland Kraft og Utsira kommune), som kom inn senere i prosjektets forløp som nevner at de nå ønsker å bidra til å forme prosessen videre, noe som igjen kan tolkes som mulige fremtidige translatører av begrepet.

Andre aktører

Å finne ut eksakt *hvordan* begrepet kom inn til Utsira og å finne alle translatørene er ikke formålet med denne oppgaven, men et meget interessant poeng å observere seg. Videre blir flere andre aktører nevnt i intervjuene som kan påvirke eller ha påvirket forståelsen av living lab-konseptet. Selv om disse ikke tolkes å være translatører kan de påvirke de mest aktive aktørene Haugaland Kraft og Utsira Kommune. Dette i form av at de enten (skal) inkluderes i den framtidige living lab som delprosjekt eller som brukere (Dahmsgård-Restaurant, DNT, innbyggerne), har bidratt til finansiering og/eller konseptualiseringen av prosjektet (f.eks. Ulla- Førrefondet, Enova, FME Cineldi, SINTEF, Siva Sustainable Katapult senter), eller er organisasjoner eller prosjekt som enten har, eller kan påvirke utviklingen på Utsira (Utsira laks, Utsira Nord, andre potensielle bedrifter). I tillegg nevner noen intervjudeltakerne andre mulige ‘inspirasjonskilder’ som muligens kan ha påvirket deres forståelse av living lab-konseptet (f.eks. Innovasjonskonkurransen, ‘Smart messe i Barcelona, Konsept fra Canada om drivhus,). Noen av intervjuobjektene forteller om at de har lest om living lab på internett eller hørt om det i nyhetene.

Av de som kan ha påvirket forståelsen av living lab-konseptet, har innovasjonskonkurransen holdt i 2020, som Utsira kommune var en arrangør av, en særstilling. Denne konkurransen ble holdt under tittelen: “Utsira – et levende testsenter”. Her var også Haugaland Kraft i en gruppe som hadde et konkurransebidrag. 5 av intervjudeltakerne (4 fra kommunen og 1 fra Haugaland Kraft) nevner at de har hørt om begrepet living lab i sammenheng med innovasjonskonkurransen, hvorav 2 mener at de hørte begrepet for første gang i sammenheng med konkurransen. Det er spennende at det også fantes et annet prosjekt, i tillegg til energiprojektet på Utsira, med tittelen ‘Utsira – et levende testsenter’ - den norske varianten som noen deltakere bruker som oversettelse av living lab. Det er mulig at denne konkurransen kan ha påvirket forståelsen av living lab-konseptet for enkelte intervjudeltakere. En annen interessant observasjon er at translatøren fra Haugaland Kraft nevner at selv om hen hadde kommet på begrepet tidligere var det under denne konkurransen de tenkte på living lab som et videre konsept enn før.

5.2.3 Forståelse av living lab

I dette delkapittelet presenterer vi ulike forståelser av living lab-konseptet som ble uttrykt i intervjuene. Disse har vi kategorisert i områdene ‘vidhet’, ‘energi’, ‘mer enn energi’, ‘testing og forsøk’, ‘innovasjon og nytenkning’, ‘ekte omgivelser’, ‘brukerinvolvering’, ‘samfunnsnytte og mennesker’ og ‘bærekraft og endring’. Intervjuobjekters reserwasjoner og usikkerheter om living lab tas også opp. Videre reflekterer vi om forståelsene er sammenfallende mellom Utsira kommune og Haugaland Kraft. Gjennom dette delkapittelet trekker vi også linjer fra de lokale forståelser av living lab til den globale idéstrømningen. Det er interessant å se på de ulike lokale forståelsene av living lab da det kan påvirke hvordan konseptet fortolkes, mottas og materialiserer seg lokalt. Translasjonsteori er som nevnt et forskningsfelt som undersøker hvordan ideer reiser, formes og tilpasses lokale sammenhenger (Eriksson-Zetterquist et al., 2015, s.259) (jf. kap. 2.5). Forståelsen for de lokale fortolkningene kan dermed skape en ramme for videre refleksjoner, i kapittel 5.2.4, rundt hva som skjer med konseptet når det kommer til Utsira.

Vidhet

Som diskutert i living lab-kapittelet (kap. IV) er konseptet living lab ganske vidt og inkluderer mye, og forskjellige forskere lager ulike definisjoner. Dette resulterer i at en living lab kan ta mange ulike former. Denne vidheten gjenspeiler seg i flere av intervjuobjektene forståelser av begrepet. For flere fra Haugaland Kraft og Utsira kommune, oppleves living lab-begrepet som noe som rommer mye.

“Men jeg tenker at for meg er begrepet veldig vidt, da. Og det er mennesker involvert. Så vi er på samfunnsfagsiden.” (A1)

“Men ja, jeg har selvfølgelig hørt om living lab. Jada, så for all del, det er - det vil jo, slik som jeg har oppfattet det, vil det jo være - det er, det er ikke en fasit, så du er med og utvikler den når du tar del i et prosjekt.” (A2)

“[...] Utsira-prosjektet og living lab består jo av veldig mange deler. Så hvis dere snakker med de som koordinerer det i Fagne for eksempel, så ser jo de veldig bredt på – det er mange prosjekter da, innenfor den paraplyen.” (B2)

Det blir fremhevet at living lab er noe abstrakt, som kan ta mange former. En slik uklarhet kan også føre til usikkerhet. Noen uttrykker usikkerhet til hva living lab- begrepet egentlig inneholder. Noe som muligens tyder på at begrepet ‘living lab’ ikke nødvendigvis er sunket særlig dypt inn.

"Hva er ønsket resultat av living lab? Og det er litt uklart for meg enda, sant. Ønsket resultat - jo jeg skal finne ut noe, er det smarte energiløsninger? Hvis det er ønsket resultat, ja vel, hva oppgave må vi gjennomføre for å oppnå resultatet? Er det noen involverte? Eller skal det være en liten sånn der, instruksjon med, sant?" (A4)

"Men jeg tenker at det er en sånn levende studie, på en måte. Jeg tenker at her blir jo hele øya brukt som et laboratorium, på en måte. Living lab, altså 'living'. Ja. [Jeg] vet ikke hva jeg skal legge i det, men et case, et studie? Men det ble kanskje brukt på andre ting, enn bare energi. Jeg vet ikke." (A5)

Videre er det noen som uttrykte usikkerhet under intervjuet om det fantes en enhetlig definisjon på living lab, eller hvordan begrepet skal forstås.

"[...] du kan umulig definere det helt 100%, hva som skal være i en living lab, vil jeg tro." (A6)

"[...] jeg tror det ville være personavhengig, hva som inngår i begrepet living lab, da. De overordnede tankene greier vi jo samles om, selvsagt, men sånn helt ned, så vil det være veldig personavhengig, tror jeg. Ja for hva er living lab da, da? Hvis en hadde google living lab, hva hadde en da fått som svar? Det er vel ingen beskyttet tittel, for å si det slik. Så det kan være mye som kommer opp da, tror jeg." (B4)

"Ja, living lab. Ja, jeg har vært på laboratoriet og mikset ting og tang sant, hva er det en mikser her? Miljø og mennesker og teknologi, er det det en mikser? [...] Så jeg brukte litt tid på å reflektere: hva er det de mener? Og microgrid, er det det som er living lab? I don't know. Så konseptet er ikke tydelig, hva skal jeg si, definert eller rammer eller. Og det - jeg forstår ikke, hvor kom jeg inn i dette konseptet, sant?" (A4)

Likevel er det flere som har en relativt konkret forestilling om hva living lab er. Mange fremhever at living lab er direkte knyttet til energisektoren eller energiprojektet på Utsira. Men intervjudeltakerne trekker også frem andre elementer de oppfatter som sentrale. Flere av disse elementene gjenspeiler seg i konseptlitteraturen. Vi kommer til å gå inn på noen av dem nedenfor.

Energi

Alle intervjudeltakerne knytter living lab (på Utsira) til testing og utvikling av nye energiløsninger. 9 av 11 intervjuobjekter uttrykker dette direkte, mens to intervjudeltakere fremhever at living lab særlig handler om uttesting av ny teknologi eller er en møteplass for samarbeid. Derimot snakker de begge om living lab på Utsira som handler om energiløsninger og kobler derfor også begrepet til energi. Under følger noen utvalgte sitater som illustrerer at intervjudeltakere forstår living lab i sammenheng med energi:

"Ja, det var, det var slik jeg oppdaget at: å ja living lab, at det har, at det må ha noe energi, med dette med microgrid-systemet. Men jeg må si at det tok litt tid før jeg skjønnte liksom hele sammenhengen da." (A4 om hvis living lab har tilknytning til energiprojektet)

“Og det var starten på hele greien, men så så vi da at vi kunne gjerne videreutvikle den løsningen i retning av ‘Utsira Living Lab’ da, der vi så på å ha et laboratorium ute på Utsira som kunne teste nye, fornybare, bærekraftige energiløsninger.” (B5)

Det kan være flere grunner til at living lab kobles til energiprojektet. Forståelsen av living lab kan ha blitt formet av at det spesifikke prosjektet på øya handler om energi. Det kan også være at energifokuset oppleves mer fremtredende for noen informanter da en viktig aktør i prosjektet er et energiselskap. Vi må også tenke på at våre intervju spørsmål om living lab, i sammenheng med energiprojektet på Utsira, kan påvirke individers fokus på energi. Selv om vi må være forsiktig i vår tolkning av intervjuobjektene forståelse av living lab, mener vi å kunne tyde at energi er et viktig element for flere sin forståelse av begrepet.

Mer enn energi

Selv om ‘energi-forståelsen’ av living lab er fremtredende hos våre intervjuobjekter er det flere som trekker frem at living lab kan være noe *mer enn* energi. Noen oppfatter altså at living lab er et videre begrep som kan romme flere og/eller andre komponenter.

“Og da var vi med i en innovasjonskonkurranse som kommunen deltok i [...]. Det var der vi begynte å snakke om ‘Utsira Living Lab’ og tenkte på andre ting enn bare energisystemet. Da kunne Utsira bli testsenter for korrosjons- testing av utstyret, det er ingen plasser det er tøffere forhold enn ute på Utsira med tanke på korrosjon og rust og ja forskjellige forhold.” (B5)

“For meg er dette uttrykket mye videre. Min personlig oppfatning av living lab er et mye bredere -altså det er rett å bruke det i dette smale segmentet med energitestning og elektrisitetstesting, men for meg som akademiker og samfunnsutviklingsinteressert person [...] så er det mye videre prosjekt- nei, mye videre konsept eller begrep.” (A1)

“Samtidig [...] er det på en måte det med, at vi er et begrenset samfunn. Det er noe som liksom er gunstig for å være en studiecasse. Jeg vet ikke hvordan jeg skal si det, på så mye forskjellig, [...] det trenger ikke å være energi. Men jeg tenker mest - jeg tenker til forskning [...] og bedrifter som ønsker å skape et produkt.” (A5)

Det er også noen som setter living lab i sammenheng med andre prosjekter eller historier utenfor energiprojektet. Det blir nevnt at living lab kan være en database, et forretningskonsept, et utstillingsvindu eller hele Utsira som økosystem. Living lab blir også koblet til blant annet kunstnerbolig på øya, en innovasjonskonkurranse og til et tidligere hydrogenprosjekt på øya.

(Om innovasjonskonkurransen)“Men da lagde de en sånn - vi kalte det living lab, vår egen living lab på hjemmesidene våre, der vi samlet all data. [...] de som var med i konkurransen kunne gå inn og søke informasjon i denne databasen. Så det var vårt living lab, ja. Men living lab er jo mer - innovasjon, et sånt cluster tror jeg kan få folk sammen og at en bruker åpne data og deler data og, prøver å bli inspirert av

hverandre, føler jeg at vi her inne – det er jo og den smartcity-tankegangen, smarte byer at de skal bruke teknologien for å så få en gevinst.” (A6)

“Også har du jo litt sånn living lab på kunstnere også, egentlig. Der har jo kommunen, sammen med fylkeskommunen da hatt en eller annen kunstnerboligen på fyret, i mange år.” (A3)

“Så sånn sett så har jo Utsira hatt dette i mange år, ifra Hydro begynte der ute med å produsere hydrogen og de hadde vel 8 hus på en living lab for noen år siden.” (B2)

Disse forskjellige forståelsene av living lab i sammenheng med ulike prosjekter og fortolkninger kan vitne om at living lab som begrep kan oppfattes som relativt vidt av flere intervjuobjekter.

Testing og forsøk

Flere intervjuobjekt nevner uttesting og forsøk av ulike produkter som et viktig element i sammenheng med living lab.

“Uttesting og ny teknologi.”(A3 om sentrale element i living lab-konseptet)

“Så de skal invitere inn andre selskap som skal teste ut sine løsninger. Så du kan koble deg på Utsira-nettet, altså lokalt.” (A5)

“Ja det er jo både for, jeg tenker for samfunnsøkonomien og bedrifter da, som ønsker en arena for å teste ut nye løsninger. Kan bli i alle fall. Så jeg tenker hvis en skal ha en sånn living lab så må det jo være, mer enn det har blitt til nå da.” (B3 om hvem living lab er for)

Disse sitatene illustrerer testing som et viktig komponent for flere intervjudeltakere både i Utsira kommune og Haugaland Kraft. Dette er noe som sammenfaller med den globale konseptlitteraturen om living lab som vi har presentert ovenfor .

Innovasjon og nytenking

I tillegg blir det nevnt at living lab dreier seg om innovasjon og å utvikle eller ta i bruk ny teknologi.

“Et verksted for - verksted for innovasjon, kanskje. En innovasjonsplattform, ja. Kanskje”(A6)

“Så hele energiprojektet er jo en slags living lab på denne måten at det tester ut noe som ikke har blitt gjort før.” (A3)

“Men konseptet som jeg ser det, er jo å få prøvd ut ny teknologi og se om det fungerer i - som et ledd mot oss som nettselskap da.” (B4)

Innovasjon og nytenkning er elementer som vi kan gjenkjenne både i den lokale og globale living lab forståelsen. Denne forståelsen av living lab kan muligens sammenfalle med ønsket å identifisere seg som fremoverlent og moderne.

Ekte omgivelser

At living lab er noe som skjer i ekte omgivelser eller i et reelt samfunn er også noe som trekkes frem av flere intervjudeltakere både i Haugaland Kraft og Utsira kommune.

“Så, levende testsenter det er at du tester deg mot reelle, en reell situasjon, for vår del, knyttet opp mot det eksisterende og til enhver tid aktive strømmettet som er der ute. Det er ikke et laboratorium som du isolert sett bare har konsekvens for det, for det du holder på med i det rommet, dette, den type test kan du selvfølgelig gjøre her, men i tillegg så får du lov å teste deg opp mot et avgrenset strømnnett som er hele kommunen sitt. Så det, det er sikkert derfor vi har brukt ordet ‘levende testsenter’ fordi vi får, vi tester mot et levende, aktivt, reelt strømnnett.” (B5)

“For meg er det, altså en reell virkelighet, et samfunn – det kan være en boligblokk, eller det kan være en kommune som vår, eller det kan være en by, eller det kan være – altså det må være noe som er sosialt avgrenset da, sant? Sånn at det er mennesker inni der. Tror ikke at en skal bedrive – en skal holde det som et samfunnsfaglig begrep og ikke som et naturfaglig begrep, sant? Sånn at vi er der – vi er på den samfunnsfagsiden. Og da handler det om å avtale med det samfunnet at en faktisk tester ut et eller annet. Og det kan være, det kan være forskning og utvikling i offentlig regi, det kan være helt noe annet og” (A1)

At prosjektet og testing skal skje i og på selve samfunnet Utsira er for flere viktig å fremheve. Her er det dermed større likheter til den europeiske typen living lab, enn den amerikanske typen, som vi har skrevet om i tidligere kapittel.

Brukerinvolvering

Samskaping og brukerinvolvering blir fremhevet som et viktig element i konseptlitteraturen om living lab. Likevel er det kun 2 personer som nevner det eksplisitt i våre intervjuer.

“For begrepet living lab, det må jo være brukerinvolvering. Ja, i mitt hode i hvert fall. Så for Utsiras del ville det være innbyggerinvolvering.” (B4 om sentrale element)

“[...] jeg tenker nok det at det [living lab] kobler oss opp mot de bærekraftsmålene da, altså tett opp mot det. Og veikartet og sånn. Så er det ene pilaren, er jo brukerinvolvering, da, som var i innovasjonskonkurransen. Så det, det er jo - levende testsenter er vel noe i – det er også selve stikkordet brukermedvirkning og -involvering og de Byantropologene er jo veldig god på det da.” (A3 om hva som definerer living lab)

Det er mulig at aktiv brukermedvirkning ikke er blitt sett på som et sentralt element, eller så er det slik at prosjektets tidlige stadie gjør at en aktiv brukermedvirkning ikke er utviklet enda. Likevel er det flere som nevner brukere og samfunnet på Utsira som en del av energiprojektet og living lab på Utsira. Selv om disse brukerne gjerne blir fremhevet som ekte og viktige for prosjektet er gjerne deres aktivitetsnivå lavt, de fremstår som mer passive enn aktørene som ‘gjennomfører’ prosjektet.

“Jeg tenker jo enkelte innbyggere her ute. [...] jeg vet jo allerede om personer som deltar som individ [...] for å teste ut solcellepaneler. Jeg tenker egentlig at alle innbyggere på Utsira kan få en sentral rolle i Utsira Living Lab, så lenge de – eller egentlig uten at de vet det, på en måte, med at de bruker strøm for eksempel, bare det, jeg vet ikke, indirekte. Men, også konkret på enkeltprosjekter ved å koble seg på.” (A5 om individer som sentrale aktører)

“Og Utsira er jo laget slik at det er et veldig begrenset område og da har du da den muligheten, for å kanskje få teste mot kunder, altså typisk privatkunder som har kanskje et solcelleanlegg eller noe lignende, kanskje en liten vindmølle også faktisk.” (B1 om energiprojektet)

“Ja, og også å få kundene med på dette her, altså vi jobber jo med, på en måte, hvordan kan vi lage forretningsmodeller som sikrer at kundene, det gir noe for kunden, verdi for kunden å være med. For hvis en ikke får med seg, alle private liksom, sant, sånn mest mulig så, så får en ikke dette til heller. Så det er jo også et aspekt av det da.” (B3)

Ut ifra våre intervjuer mener vi at brukermedvirkning er sentralt i denne lokale living laben, men det ser ut til at aktivitetsnivået er lavt.

Samfunnsnytte og mennesker

Selv om direkte brukerinvolvering ikke nødvendigvis blir nevnt, blir living labs potensielle positive virkninger for samfunnet og for mennesker generelt, trukket frem av flere intervjuobjekter. 5 av 11 intervjudeltakere nevner at living lab og prosjektet på Utsira skal og bør ha en nytteverdi utenfor øya.

“Vi skal legge til rette for ny spennende virksomhet og teknologiutvikling er vel litt sentral da. Det er det jeg legger i det i hvert fall. Og at det er bærekraftige løsninger da, på samfunnsøkonomisk sant, på sikt og både, ja for alle parter, både for oss som energiselskap, for kundene og for samfunnet generelt.” (B3)

“Vi er liksom en studiecase - at Utsira samfunn skal være det. Så jeg tenker jo ikke at det er for innbyggerne [...], altså, jeg tenker at det kan være for innbyggere, altså samfunnet og at det kan generere positive ringvirkninger for samfunnet, vil jeg si. Men det er ikke for oss, jeg tenker det er mer for storsamfunnet, at det skal komme noe positivt ut av, ja, noen nye, bedre løsninger for - vet ikke, noe som skal selges eller brukes av flere enn dette. Altså det handler ikke om oss, vi er bare et godt utgangspunkt for å teste det ut.” (A5)

“Og det, alt det som skjer på Utsira det er overførbart til nasjonen Norge. Du kan skalere det opp. Vi har alle funksjonene her egentlig.” (A6)

Flere personer uttrykker at det som kan skapes gjennom energi-living laben på Utsira kan være av nytte for resten av samfunnet. Om det så er for nasjonen Norge, storsamfunnet eller verden. Det kan se ut til at skaping av sosial verdi gjennom living lab er en tankegang som har etablert seg ganske godt hos flere av intervjuobjektene. Muligens kan også denne fremhevingen kobles til en form for identitetsforvaltning, altså at en (selskap eller kommune) ønsker å være et forbilde og finne løsninger som andre kan bruke. Likevel kommer det også

frem i intervjuene at utviklingen som skjer på Utsira skal være positivt for de som bor på øya, kanskje tydeligst illustrert gjennom dette utsagnet:

“Nei, ut fra et involveringsperspektiv så skal det jo være for – uansett hva som skjer på Utsira, så må de etableringene som skjer de må jo, komme de som bo her til gode på et eller annet vis. Hvis ikke så blir det bare dumt, plyndring.” (A3)

Det som utvikles i living lab på Utsira og kan ‘gis’ til storsamfunnet skal dermed ikke gå på bekostning av innbyggerne på Utsira.

Bærekraft og endring

Slik som nevnt tidligere, i kapittel 5.2.1, ønsker begge organisasjonene å identifisere seg som fremoverlente og moderne. I den sammenheng ble det å være ‘grønn’ trukket frem. Det virker også som at living lab henger sammen med bærekraftig utvikling for flere av intervjudeltakerne. Dette kan muligens gi konseptet living lab positive konnotasjoner og gjøre det mer ønskelig å adoptere.

“Og det må være i tråd med alle bærekraftsmålene. Jeg holder meg positiv. Og håp om utvikling - om positiv utvikling må det være.” (A1)

“Og så er tanken at den infrastrukturen vi da har bygget der ute nå, den skal være startpunktet til et slikt nasjonal katapult-testsenter, der ledig kapasitet skal legges ut til, til de som vil teste enten hele systemløsninger, komponenter, men alt innenfor denne, disse stikkordene ‘fornybar’, ‘bærekraftig’, ‘energisystemer’ ‘energiløsninger’.” (B5 om prosjektet)

“Ja. Godt spørsmål. Hvem er det for? Sånn, akutt så tenker jeg at det er for bedrifter som ønsker å levere løsninger, for at vi skal omstille samfunnet til bedre miljøvennlige løsninger.” (A5)

Det kan virke som at fokuset på bærekraft og grønne løsninger er fremtredende i den lokale living laben. Dette er et fokus som konseptlitteraturen etterspør på et globalt nivå. Én intervjudeltaker trekker også frem at fokuset på bærekraft i living lab- konseptet er for lite.

“For meg så er det living lab og så går det på energi, smarte energiløsninger, men ut ifra et bærekraftperspektiv og et sirkulært perspektiv så mangler de en del, syns jeg.” (A4)

Igjen kan dette vitne om at begrepet er vidt og individer kan vektlegge ulike element i begrepet. Denne diversiteten som living lab-begrepet kan romme er noe vi finner igjen også i litteraturen om living lab.

Usikkerheter

Selv om de fleste informantene i intervjusituasjonen i stor grad fortalte om mulighetene som living lab kunne gi, var det også flere som trakk fram at det kan finnes begrensninger eller

negative sider. For noen av respondentene fra Utsira kommune handlet det om å forvalte og beskytte samfunnet og innbyggerne i det fra disse potensielt negative sidene. Denne forståelsen kan ha tilknytning til kommunens samfunnsansvar

“Men jeg vil ikke at samfunnet vårt skal bli misbrukt av et stort selskap, for eksempel, for å teste ut ting som ikke er realistisk. Jeg vil ikke at vi skal – at det skal teste ut ting som er, for ødeleggende for landskap og naturen. Det skal være politisk avklart og på en måte prosesser på at våre tillitsvalgte, altså lokalpolitikere skjønner hva det handler om. [...] Så det er baksider, det er ikke sånn for hver pris, living lab, sant?” (A1)

“Ja jeg tenker sånn hvordan – fordi nå snakker jeg jo om det i en ganske positiv forstand, men hva negative effekter kan en living lab være for samfunnet, innbyggere? For det jeg ser, er jo at vi er veldig mye mer attraktive – det er mange øyner på oss – kan det bli [...] negativt om en blir for attraktiv på et vis- altså kapasitetsmessig, eller at det på en måte ødelegger det samfunnet vi har i dag da. Det kan jo være at en ser om noen år at når ble det vel for mye testing – [...] for eksempel dette her med denne living lab, at de holder på med å teste - skrur av og på og koble vindmøllene og batteri, kan det gå utover elektriske apparater i huset, kan det bli dyrt for innbyggerne- altså for husholdninger her.” (A5)

Mulige negative effekter ved opprettelsen og driften av en living lab som uttrykkes er ødeleggelse av natur og potensiell skade på samfunnet. Selv om det er flere fra Utsira kommune som poengterte at det er viktig å beskytte samfunnet, er ikke denne tankegangen fremmed i intervjuene med informantene fra Haugaland Kraft. Men det er kun én, vår translator, som uttrykker en konkret bevissthet rundt denne tematikken:

“Og hvis du har noen kritiske tester du vil kjøre der det er fare for at hele øysamfunnet blir mørklagt, ja vel, da skal du gjøre det kontrollert og i full forståelse, og tillatelse om du vil, med kommunen og innbyggerne. Du skal varsle innbyggerne om at ‘nå skal vi gjøre en spennende fremtidsrettet sak her, og er det ok at vi gjennomfører en sånn test?’. [...] Vi hadde også et par tester der vi bevisst kjørte øya i svart for å starte opp igjen med batteriet, og det avklarte vi og varslet vi alle innbyggerne også kommunen da.” (B5)

Noen andre intervjudeltakere fra kommunen snakket om usikkerhet knyttet til gjennomførelsen av living lab-konseptet. En ytterligere usikkerhet som ble nevnt var hvorvidt innbyggere får eierskap til konseptet.

“Og hvordan skal du da få eierskap til living lab? [...] Tror de, den enkelte, han på fergen eller hun som går forbi, at ‘jeg er en del av living lab?’” (A4)

“Så det er masse spennende muligheter, men ingen- ikke annet enn fugler på taket - det er ingen håndfast, igangsatte ting da.”(A3)

Intervjudeltakerne fra Haugaland Kraft fremstår i mindre grad usikre tilknyttet negative sider til begrepet living lab. Noen nevnte et håp om at implementering skal gå etter planen, mens en annen nevnte muligheten for at prosjektet kunne bli noe annet enn tenkt.

“Jeg tenker at det er den møteplassen, sant. Altså en levende, altså living - jeg håper det ordet kommer til sin rett da, at det faktisk blir slik, at det hvert fall i periodevis, at det vil være en del aktivitet der ute med forskjellige aktører. Også og om de driver forskjellige ting, så kan det være at de begynner å snakke sammen og då får du et samarbeid kanskje. Altså du lager en plass der du sår litt spirer da.” (B1)

“Men det verste som skjer er jo at det blir et informasjonssenter og det kan være bra nok, det.” (B4)

Selv om Haugaland Kraft har et ansvar for å levere sikker strømforsyning til sine kunder, har de ikke på samme måte som kommunen et forvaltningsansvar. Disse ulike utgangspunktene som aktørene har mener vi kan oppfattes i deres reservasjoner og forventninger om ‘hvordan det kan gå’.

Sammenfallende eller ulik fortolkning av begrepet

Når vi spør intervjudeltakerne om de mener det samme eller ulike ting når de snakker om living lab får vi varierende svar. De fleste (7 av 11) intervjudeltakere mener at de to organisasjonene har en lignende grunnoppfatning, men de gir rom for at det kan finnes ulikheter mellom organisasjonens oppfattelse uten at dette nødvendigvis er grobunn for problem og misforståelser. 3 intervjudeltakere svarer ikke direkte på spørsmålet, hvorav 2 av dem uttrykker at dette er et spørsmål de ikke kan svare på. 1 av de 11 intervjudeltakerne mener Haugaland Kraft og Utsira kommune har forskjellig motivasjon og perspektiv på begrepet. Sitatene under viser at forståelsen av living lab på Utsira, gjennom aktørene i Utsira kommune og Haugaland Kraft, både er lik og ulik;

“Når [jeg i min yrkesrolle] snakker, så er det et videre begrep, som omfatter litt flere varianter av - ja. Mens når Haugaland Kraft snakker, så tenker de på det innen forbi sin sektor. Men de er jo også oppvakte mennesker, så de har jo [...] altså de tar ikke monopol på begrepet, sant? Så jeg tror ikke at det skader de, tvert imot at vi bruker det, eller kommer til å bruke det videre.” (A1)

“Håper ikke vi snakker helt forskjellige språk, for å si det sånn. Men de har jo [...] en annen hensikt med prosjektet enn oss, på en måte. De vil finne – de vil teste ut energiløsninger, sant? De er jo et energiselskap, som nesten helt til nå kun har fokusert på vannkraft. Så de vil - de bruker oss for å teste ut nye energiløsninger, [...]– vi ønsker å tiltrekke oss oppmerksomhet, vi ønsker å bidra – altså vi har en nullvisjon, og ser at dette kan bidra inni der, vi ønsker at flere skal etablere seg på Utsira, [...] vi ønsker arbeidsplasser, men det igjen er jo for å trekke flere innbyggere. [...]Men ja, så vi er på en måte enige om dette her som handler om energi, men jeg tenker at living lab er mer begrenset for dem, enn det er for oss, slik som jeg tenker det. [...] vi kan bruke det som en test for andre ting enn bare energiløsninger, liksom.” (A5)

“Det kan nok være delvis, jeg tror nok at det er mest likt, det tror jeg, jeg har inntrykk av det i hvert fall. Men selvfølgelig er det litt forskjellige perspektiver og litt forskjellige ønsker, men det tenker jeg bare, det skaper jo egentlig bare, kanskje mangfoldet, mer enn at det setter begrensninger. For vi opplever i hvert fall kommunen og

de innbyggerne som vi har kontakt med som utrolig åpne og, har lyst til dette. Så jeg har ikke opplevd noen som har vært negative til dette i det hele tatt” (B1)

“Nei jeg håper vi har samme oppfatning. Noen vil kanskje tro at vi gjør dette for å løse først og fremst strømutfordringene på Utsira og, - men det er mer en heldig bivirkning, for å si det slik. [...] dette kinder-egget der vi har, løser flere ting inni samme etableringen da: vi får ut et kompetansebyggende testsenter, Utsira får en bedre nettløsning både for å ta imot ny industri og øke kapasitet, men de får også en bedre beredskap. Slik at det er flere vinn-vinn inni her, da.” (B5)

At det kan rommes ulike forståelser og hensikter med prosjektet, virker ikke å oppleves som problematisk da aktørene mener å være relativt enige om grunnlaget. Denne innstillingen stemmer ganske godt overens med våre generelle inntrykk etter å ha avholdt intervjuene. Derimot opplever vi at intervjudeltakerne fra Haugaland Kraft i større grad er fokusert på energi og teknologiske aspekt, mens intervjudeltakerne fra Utsira kommune har en bredere forståelse av living lab-begrepet. Denne forståelsen kan være mer samfunnsfaglig med fokus på mennesker, men rommer også det at flere av intervjuobjektene trekker inn andre element (øysamfunn, økosystem, kunstnerbolig, database etc.) som living lab kan være. Vi forstår det slik at intervjudeltakerne ikke opplever organisasjonenes forståelser av begrepet som motsigende men heller noe naturlig grunnet organisasjonenes oppdrag og utforming. Det kan muligens også være grunnet living lab-konseptets mangfoldige karakter.

5.2.4 Hva skjer når konseptet spres til et bestemt sted?

I sammenheng med vår andre problemstilling i denne oppgaven ønsket vi å undersøke hva som skjer når et konsept spres til et bestemt sted og hvordan det blir fortolket og mottatt der. I teorikapittelet beskrev vi translasjonsteorien til Røvik, om at når praksiser ‘reiser inn’ i organisasjoner så skjer det ikke i et tomrom, men inn i kontekster med ulike aktører med ulike interesser (Røvik, 2016, s.295). En mer vellykket implementering kan øke når den forsøkes skrives inn i en lokal kontekst, det handler om hvordan generelle idérepresentasjoner blir lokalisert og tidsmarkert for å få et mer lokalt og forståelig preg (Røvik, 2007, s.301). Dette skjer også på Utsira. Når ideen ‘reiser inn’ i Utsira kommune og Haugaland Kraft blir den mottatt og fortolket av personene i disse organisasjonene. Opplevelsene av ideen kan variere og lokale fortolkninger om konseptet kan oppstå.

Mottakelse i en lokal kontekst

Når konseptet living lab spres til den bestemte plassen Utsira blir det tatt imot og fortolket forskjellig. Som vi har vist tidligere i dette kapittelet kan begrepet bli forstått på ulike måter.

Hvordan det har kommet til Utsira kommune og Haugaland Kraft kan være vanskelig å rekonstruere.

“Jeg tror ikke at det er så veldig bevisst, altså politisk sett. [...] Det er sånne - disse ‘influencers’, sant? [En person] i fylkeskommunen, som var en primusmotor for innovasjonskonkurransen, og litt sånn, ja. Altså du må lete sånne plasser. Altså tenk at de begynner å bruke dette [living lab] om oss, også tar vi det opp, også bruker Haugaland Kraft det for å vinne fram i søknadsprosesser, sant?” (A1)

Dette sitatet kan illustrere usikkerhet om hvordan begrepet er spredt til den lokale konteksten. Det som likevel kan observeres er at når begrepet blir tatt i bruk i den nye lokale konteksten kan det anvendes videre for å fremme positiv utvikling for organisasjonen. Det er imidlertid ikke alle som nødvendigvis automatisk forstår, og tar imot, nye konsept slik som living lab på en rent positiv måte.

“Men parallelt så hadde jo Haugaland Kraft noen visjoner da og brukte det der living lab, det er noe hipt som har noe ved seg, som er salgbart, sikkert. Som gjør at de bruker det, tipper jeg.” (A3)

“[...] for meg så blir det i dag bare et sånt moteord. ‘Åja, er det det vi kaller det nå’, sant.” (A4)

De som uttrykker en mer skeptisk innstilling til konseptet og motivasjonen og begrunnelsen til å adoptere den, har en tendens å beskrive og tolke begrepet som et moteord. Å bruke begrepet living lab kan da muligens ha legitimerende effekt, og kan bli brukt symbolsk for å fremvise at man er med på en moderne og tidsriktige utvikling. Som beskrevet tidligere er det også forskere, slik som Leminen (2015, s.29), som kritiserer at living lab er i fare for å kunne sees som et ‘buzzword’, da det ikke har en enhetlig definisjon. Det er interessant at en kan gjenfinne denne argumentasjonen også i den lokale konteksten.

Globale organisasjonsideer og konsepter som reiser rundt trenger ofte å oversettes til en lokal kontekst for å få en mer vellykket implementering. Et intervjuobjekt (B5) fremhever at, for at konseptet og prosjektet skal ‘lykkes’ trengs det personer i den lokale konteksten som arbeider med konseptet. Disse blir nevnt som gründere og ildsjeler og er sentrale for utviklingen og implementering av nye ideer.

“[...] men det er viktig å ha noen som brenner for dette og som ikke legger det vekk, for det er veldig mange sånne ideer som er oppe som en flopp og så er de vekke. Så det er veldig viktig at en har en ildsjel som brenner for det. Og det merker jeg også i organisasjonen her, at hverdagen tar en. Det er mer enn nok å holde på med, å ha fokus på vanlige gjøremål, men hvis du skal komme videre sånn FOU-messig, så er det avhengig av at noen brenner for det og at de er villige til å sette av ressurser til å jobbe med det da. Så. Jo, det er disse ildsjelene, eller gründerne, uten å nevne noen navn, så tror jeg de er viktige.” (B5 om aktive aktører)

En kan tenke seg disse gründerne og ildsjelene som translatører, de former konseptet, formidler og utvikler det i sine organisasjoner. Dette kan vise at et konsept utvikler seg og påvirkes av de som arbeider med det, og dermed også omarbeides og tilpasses til en lokal kontekst. Igjen kan en tolke det som at translatørers sentrale rolle for en vellykket oversettelse trekkes frem.

Når et konsept spres til et bestemt sted, slik som øya Utsira, kan det bli forstått og mottatt på ulike måter. Det kan møte på både motstand og velvilje, og konseptet bearbeides og tilpasses til den lokale konteksten - slik som vist i sitatene ovenfor. Prosjektet 'Utsira Living Lab' er i en tidlig fase i prosessen, vi kan derfor ikke si noe om hvordan ideen til slutt blir implementert på Utsira. Uforutsette ting kan gjøre at ideen i fremtiden kan møte mer eller mindre motstand, omformes, videreutvikles eller forkastes. Det er også viktig å understreke at vi ikke intervjuet innbyggere i Utsira samfunn, disse 'brukerne' sine innstillinger i møtet med living lab vil også være meget viktig for konseptets videreutvikling, overlevelse og implementering.

Fortolkning i en lokal kontekst

Når oppskrifter reiser inn i en lokal kontekst, møter de på ekte lokale omgivelser med særegne preg og en individuell lokal historie. Røvik (2007, s.301-304) betegner denne prosessen å fortolke en ny (global) idé i en lokal kontekst som 'lokalisering' og 'tidsmarkering'. Skillet mellom disse er som nevnt til mestedels teoretisk, siden lokalisering og tidsmarkering skjer simultant (Røvik, 2007, s. 304) (jf. kap.2.5.1).

Lokale referanser - fortid

Vi erfarer at living lab på Utsira av en overveiende del av våre intervjuobjekt er skrevet inn i en lokal tidsdimensjon, konseptet har fått en lokal historie om hvorfor det er blitt valgt å satse på prosjektet 'Utsira Living Lab'. Som vist lengre opp i analysekapittelet under overskriften 'Utfordringer og motivasjoner' forklarer de fleste at det først er oppstått et problem (i form av enten en gammel strømsjøkabel, eller behov for mer strøm av en privat bedrift) og at de så søkte etter og fant en ny løsning - Utsira Living Lab. Det er interessant å notere seg at intervjuobjektet som stiller seg usikker til om det fantes et problem før en søkte etter en løsning er nyere i organisasjonen, hen har kanskje dermed ikke lik lokal 'historieoppfattelse' som andre individ som har vært der over lengre tid. 'Utsira Living Lab' har fått lokale referanser gjennom at det er et samarbeid mellom lokale aktører (Haugaland Kraft) og lokale myndigheter (Utsira kommune).

I våre intervjuer har vi blitt fortalt om tidligere opplevelser og erfaringer i sammenheng med konseptet living lab. Her var det særlig to prosjekter som har blitt fremhevet: en vind-hydrogen-pilotprosjektet av Hydro 2004 -2010 og Innovasjonskonkurransen i 2020-2021 i regi av Utsira kommune i samarbeid med DOGA med tittelen “Utsira- et levende testsenter”. Flere intervjudeltakere kobler living lab- konseptet til disse lokale ‘episodene’ eller hendelsene som vist ovenfor. Dette kan igjen gjøre begrepet mer forståelig i den lokale konteksten, da flere setter den i forhold til tidligere lokale prosjekt og hendelser. Et illustrerende eksempel;

“Men Utsira kommune har jo brukt living lab også i den innovasjonskonkurransen da, da er det litt som forretningskonsept, på en måte, og ønsker å gi energi til verden, da. Det var jo slagordet til Hydro: ‘Energy to the world’”. (A3 om HK og Utsira tenker det samme om living labl)

Living lab som idé og konsept blir koblet til flere lokale markører, noe vi har vist gjennom analyse- og diskusjonskapittelet vårt. Hydrogen-prosjektet og innovasjonskonkurransen er noen av disse lokale markørene. De fleste plasserer ‘Utsira Living Lab’ i sin lokale kontekst og historie og det fører til at konseptet får et lokalt preg og dermed muligens kan gjenkjennes og mottas bedre. En intervjudeltaker som har en tydelig og konsis fortelling om hvorfor og hvordan konseptet og prosjektet startet er individet som mange har pekt ut som en sentral aktør - hen som vi kaller for vår ‘hovedtranslatør’:

“Men det hele tingen startet jo med at det skal etableres et fiskeoppdrett på Utsira. De trengte energi som vi ikke da var i stand til å levere til dem. Vi hadde et strømmnett til Utsira som klarte akkurat å holde liv i strømmettet på Utsira en kald vinterdag. Og dette fiskeoppdrettet, de trengte dobbelt så mye energi til det, som det alene. Første tanken da var at da måtte vi legge en ny og tykkere og større sjøkabel til Utsira. Men så hadde vi allerede et prosjekt i forbindelse med elektrifisering av en ferge der vi kunne levere energi til ladingen av fergen ifra strømmettet, i kombinasjon med et batterianlegg. Så da så vi at: ja, her kunne vi hjelpe den gamle sjøkabelen vi hadde med et batterianlegg, slik at vi opprettholdt spenningskvaliteten på Utsira, samtidig som vi kunne overføre dobbelt så mye energi på den kableen. Istedenfor da å investere i nytt, noe som alltid er en belastning på nettleien til alle kunder - den blir gjerne, den blir påvirket når vi investerer som nettselskap. Så, for å gjøre noe smart her da, så så vi på muligheten å investere i et batteriløsning som vi setter ut på Utsira som da hjalp strømkableen. Og det var starten på hele greien, men så så vi da at vi kunne gjerne videreutvikle den løsningen i retning av ‘Utsira Living Lab’ da, der vi så på å ha et laboratorium ute på Utsira som kunne teste nye, fornybare, bærekraftige energiløsninger.” (B5)

Det er mulig at B5 sin forståelse og fortelling er ganske tydelig da hen selv er en av de som oversetter, bruker og utvikler begrepet. Det kan også være mulig at andre intervjuobjekter sine forståelser kan ha blitt påvirket av hovedtranslatørens forståelse, men dette kan vi ikke

bevise. Det er også mulig at flere intervjudeltakere har en sammenfallende forståelse om den lokale problemdefinisjonen, lokale markører og begrunnelse for å satse på prosjektet.

Flere tidfester konseptet i sin fortid. På spørsmålet om når living lab som begrep eller konsept ble kjent for dem eller når det begynte å brukes fikk vi varierende fortellinger. Ikke alle intervjudeltakere tidfestet dette i årstall, men de som gjorde det var ganske konkrete. Flere intervjudeltakere nevner den samme tidsperioden, om ikke samme år, som de tenker at prosjektet startet. Årstallen 2015, 2016, 2017, er det som trekkes frem (4 nevner konkret disse årstallene). Av disse kommer 3 av intervjudeltakerne fra Utsira kommune. Fra Haugaland Kraft er det én person som konkret nevner årstall. En interessant observasjon er at de resterende intervjudeltakerne fra Haugaland Kraft ble en del av prosjektet ved et senere tidspunkt eller jobber mer praktisk med utførelse av prosjekter.

“Og det går så langt tilbake som til 2016. Og startet egentlig opp med at det var planer om et landbasert fiskeoppdrett. Det er ennå ikke realisert. Men da de ventet og ventet og ventet på det, så bestemte Haugaland Kraft seg for at: ‘Nei vi bare setter i gang og prøver å starte opp det vi har tenkt.’ Og så kom innovasjonskonkurransen og denne DOGA-samarbeidet og så ble - en jobbet egentlig masse i lag, for å så å finne gode prosjekter på Utsira og da var Haugaland Kraft veldig, veldig på.” (A1)

“[...] Nå må jeg tenke meg om [...] - 2016. Det var da Utsira Laks fikk konsesjon, kanskje 2015? Nei. Ja, rundt om da. Ja. Da husker jeg at vi var på første møte med Haugaland Kraft og så de la fram denne planen da. Husker ikke om de sa ‘Utsira Living Lab’ da, med det var liksom dette pilotprosjektet, på en måte.” (A5)

“Det var i 2016, da lagde jeg en sånn konseptuell skisse over energiløsning på Utsira, der dette batterianlegget ble et slags hjerte for å ta kontroll over strømmettet på øya. Og så supplerte vi det med dette fiskeoppdrettet på land, elektrifisering av fergen, ytterlige lokalproduksjon med, med solceller og vindmøller og også ekstra energilager på øya med hydrogenanlegg og brenselceller og biogassanlegg som skulle høre til fiskeoppdrettet. Det ble en konseptuell skisse med alt som jeg kunne komme på nesten. [...] Det er helt tilbake, det er helt tilbake til denne – når denne skissen ble laget i 2016/17, da, da tror jeg living lab kom veldig fort opp som overskrift på den totalkonseptskissen.” (B5)

Som nevnt tidligere i denne oppgaven har living lab-konseptet blitt mer populært med tiden, noe som blant annet blir synlig gjennom en kraftig økning av publikasjoner innen akademia siden 2015. Det er oppsiktsvekkende at tiden når flere av intervjudeltakerne begynte å merke seg begrepet lokalt sammenfalt med tidsrommet når begrepet blomstret globalt. Vi kan i denne avgrensede studien ikke påvise kausal sammenheng mellom de to, men det er en interessant observasjon.

Lokale referanser - fremtid

Ideer kan også skrives inn i den lokale konteksten ved å kobles til mulige fremtidige hendelser, eller at den kan inkluderes som en del i langsiktige planer for organisasjoner (Røvik, 2007, s.304). Flere intervjudeltakere svarte litt utydelig, eller uttrykte usikkerhet på om living lab var en del av sin organisasjons langsiktige planer. Selv om de fleste var litt usikre om living lab fantes i konkrete strategier, var det flere av intervjudeltakerne som koblet living lab-prosjektet til fremtidige prosjekt, slik som for eksempel Utsira Nord, og visjoner slik som for et fremtidig nullutslippssamfunn.

“Og så ser vi jo at det blir gjerne et knutepunkt i framtiden med tanke på dette Utsira Nord da. Så det, Utsira kommune går en sånn skjebnesvanger tid i møte. Altså foregår det – det kan være veldig suksessfullt for dem eller det kan være på stedet hvil, hvis ting blir flyttet til land.” (B4 om hvorfor living lab på utsira)

“Sant, og dette med smart og grønt øysamfunn, så klart at det er en del av strategien, altså beslutningene om å ha living lab på Utsira er nok forankret i deres [Utsira kommunes] verdier. Å være nullutslipp.” (A4)

Selv om kanskje den lokale fortiden og historiene er mer fremtredende ved første øyekast, opplever vi at mange skrev inn konseptet også i en lokal fremtid. Identiteten til Utsira som en ‘grønn’, moderne og fremoverlent kommune er noe som flere intervjuobjekt vektlegger i deres fortellinger. Flere ganger blir Utsira kommune sin visjon ‘Utsira gir energi’ nevnt, både billedlig og konkret. Det blir også trukket frem at denne visjonen har de hatt *før* de ble med i energiprojektet ‘Utsira Living Lab’. Poenget er at kommunen forstår seg selv å ha vært grønn, fremoverlent og innovativ *lenge*. Intervjuobjektene står dermed i sin lokale samtid og snakker om den lokale fremtiden (visjonen) med forankring i deres lokale fortid (tidligere erfaringer):

“Vi har flere energiprojekt, faktisk. Vår visjon er ‘Utsira gir energi’, så den bestemte vi vel tidlig, og den kom i grunnen samtidig som vi fikk verdens første vind-hydrogenanlegg. Så da ble – tenkte vi av vi var fornybarsamfunnet med energi og den folkelige ressursen at ‘vi skal gi dere energi’, dere skal føle at dere har fått noe igjen for å være på Utsira.” (A6)

“Så jeg ikke si at det er en detaljert plan og strategi nå, men det er allerede innarbeidet i hvordan vi jobber og tankesett og i og med at vi har hatt denne nullvisjon i Utsira samfunnet. Så dette her med energi var– eller hvor åpent samfunnet på en måte omfavner dette energibegrepet. Så det var ikke så vanskelig når Haugaland Kraft kom med sitt living lab at de på en måte var positive til det da. Siden [...] det var veldig konkret på energi, da.” (A5 om living lab er en del av en langsiktig plan)

En slik selvforståelse kan muligens ha påvirket hvor mottakelig Utsira kommune og potensielt samfunnet har vært for å implementere organisasjonsoppskriften living lab som en innovativ løsning på deres utfordringer. Igjen er det viktig å understreke at vi ikke har

intervjuet innbyggerne i rolle som privatpersoner på Utsira, vi kan derfor ikke si om dette selvbildet gjelder for hele øysamfunnet.

Samtid

Når ideer tidsmarkeres får de gjerne færre koblinger til deres globale historie utenfor den lokale organisasjonen eller feltet de reiser inn i. Ofte får ideen et lokalt språklig merke, et lokalt navn. Koblingen til den globale strømmingen blir da opplevd mindre og ideen blir gjort mer lokal (Røvik, 2007, s. 303-304). Diskusjonen om living lab og bruken av andre begreper blir tatt opp av flere intervjudeltakere. Utenom å kalle prosjektet 'living lab', har vi hørt flere forskjellige betegnelser på prosjektet gjennom våre intervjuer, blant annet: 'Utsira Living Lab', 'Utsira levende laboratorium', 'Utsira levende testsenter', 'Utsira-konseptet', 'Utsira-pakken', 'Haugaland Kraft sitt living Lab'/'living lab til Haugaland Kraft', 'Katapultsenter', 'levende laboratorium', 'levende testsenter', 'forsøks- og living lab-greiene', 'pilotprosjekt', 'forsøksprosjekt', 'testarena for ny teknologi', 'testfasilitet', 'showroom', 'utstillingsvindu', 'visningssenter' 'sammensatt, kompleks energi-testsenter'. En kan argumentere for at 'Utsira Living Lab' er en slags 'halvoversettelse', den har fått et lokalt merke gjennom koblingen til lokasjonen Utsira, men begrepet er enda internasjonalt. Noen bruker norske og det engelske begrepet om hverandre, andre kritiserer at det er engelsk begrep. Ytterligere andre etterspør en norsk oversettelse eller forsøker selv å definere hva som 'kan være i' og bli en god språklig oversettelse av living lab. Det som er tydelig er at det ikke ser ut til å finnes, og brukes, en enhetlig 'offisiell' oversettelse eller norsk variant av begrepet og konseptet. Nedenfor følger noen sitat som illustrerer dette:

"[...]Og så det der, kjenner jeg blir sånn provosert, det blir litt for tøft, vi skal ha sånn der engelske ord på alt, sant? Why? Hva heter det på norsk? Sant. Levende laboratoriet, er vi mus? Altså, hva er det en skal teste? [...] Jeg tror det er vanskelig for Utsirabur å forstå hva de er med på." (A4)

"Akkurat det Living Lab, jeg tenker det er et fremmedgjort ord i forhold til de folkene som bor her. Men en er veldig opptatt av at det må være aktivitet, det må skje noe og en må få til et eller annet. [...] Og hva du kaller det, om det er Living Lab, eller noe annet, men det er en måte å så blir det en aktivitet hvis du klarer å skape noe liv til det" (A3)

"Jeg har aldri snakket om living lab, bortsett fra med dere. Så det er et uttrykk som jeg ikke bruker." (B2)

Som sagt virker det ikke som det finnes en enhetlig begrep på konseptet. Noen intervjudeltakere uttrykker også at de ikke har brukt begrepet særlig mye, sterkest uttrykket i sitatet (B2) ovenfor. Det ble videre under intervjuene trukket frem av noen intervjudeltakere at begrepet living lab ikke egentlig har et fotfeste hos innbyggerne på Utsira, det samfunnet

som living lab skal ta plass i. En kan da diskutere om begrepet egentlig har blitt mottatt og forstått hos innbyggerne på øya, eller om begrepet 'living lab' er noe som fortsatt 'flyter på overflaten', det er muligens tatt inn hos enkelte individer i kommunen og Haugaland Kraft, men det har kanskje ikke reist videre inn i øysamfunnet. Vi kan ikke verifisere dette, da vi ikke har intervjuet innbyggere på Utsira, men det er interessant å notere seg at dette ble påpekt av noen av intervjuobjektene våre. Samtidig er prosjektet living lab på Utsira i en begynnende fase, det er mulig at brukerne/innbyggerne får en mer aktiv rolle og bli tydeligere inkludert ved et senere stadium. Et annet spørsmål kan være hvor viktig det egentlig er at begrepet blir konseptualisert av innbyggerne for å få eierskap til prosjektet. Så lenge det skjer en aktivitet på øya kan innbyggerne muligens være med i en living lab uten at de selv kaller det living lab? I forbindelse med dette kan det muligens også argumenteres for at en kan betegne et prosjekt som 'living lab' uten at den nødvendigvis omfatter alle elementer som fremstilles i konseptlitteraturen. Noen intervjudeltakere viser en større aksept for at ord og begrep kan brukes om hverandre. At det blir brukt flere begrepsvarianter virker ikke for dem å påvirke utviklingen av prosjektet i en negativ forstand. Det er flere som poengterer at det blir brukt et mangfoldig spekter av begreper for å beskrive prosjektet uten at dette er særlig problematisk. To intervjudeltakere uttrykker det med følgende ord:

“De har jo ikke gått sånn i dybden på selve ordet living lab. [...] kjært barn har mange navn. Det er jo litt sånn at noen kaller det for 'Utsira Microgrid', eller 'fornybarsamfunnet Utsira', 'selvforsynt med strøm', 'Smarte Utsira', altså litt sånn. [...] Selv om jeg egentlig ikke er så god i å bruke akkurat dette ordet da, men ja. [...] mange har fått eierskap til, ja det tankesettet rundt Utsira.” (A5)

“Så ja, nei vi dømte det tidlig uten å egentlig ha hørt om det, og vi kaller det 'levende testsenter', vi kaller det 'katapult-testsenter', vi kaller det 'living lab', alt etter hva humør vi er i.” (B5)

Dette kan tyde på at hva prosjektet heter ikke har en særlig stor betydning for noen av intervjudeltakerne. Samtidig kan begrepsbonanzaen tyde på at konseptet, i en tidlig fase i prosjektet, er 'på vei inn' i organisasjonene. Det er mulig at det vi observerer i våre intervjuer er selve modningsprosessen der en går fra 'snakkeplaneten' til noe fysisk, fra noe globalt til noe lokalt - at en organisasjonsoppskrift konseptualiseres i en lokal kontekst. At noen intervjudeltakere søker etter en norsk versjon av begrepet, kan muligens vitne om et ønske om å gjøre det lokalt, tilgjengelig og sitt eget.

“Ja, altså du har det engelske ordet 'living lab', men det er veldig, det kan - jeg tenkte faktisk på det i - på fredag, jeg satt og leste litt på det som dere har sendt meg og så tenkte jeg: 'hva, det er ikke noe godt norsk ord på dette her', altså. Men jeg klarte ikke heller å finne noe sånt helt av meg selv, jeg søkte litt på nettet også og jeg klarte ikke helt å finne noe knallgodt norsk ord, de bruker living lab stort sett. Men, det må jo være en, altså,

et ord der du har 'arena' med i hvert fall, tenker jeg, altså du – en kreativ arena eller ett eller annet sånt i den duren. Du må liksom – ja, nei, den synes jeg er vanskelig, så den har jeg ikke på plass faktisk, men jeg kunne tenkt meg å utfordre internt også, så kan vi bruke - hvis vi skal lage et norsk ord, hva blir det? Eller ja, men jeg har ikke klart å finne det gode ordet selv, ja. Jeg må tenke litt mer på den. Det var dere som satt meg på ideen (ler).” (B1 om dekkende begrep om prosjektet)

Mye tyder på at living lab blir knyttet til den lokale konteksten på Utsira på flere forskjellige måter, der de lokalspråklige merkene ses som en av de tydeligste markørene. Likevel er dette en tolkning fra vår side, på grunnlag av de 11 intervjuene vi har holdt. Språk kan formes, men det kan også forme. Vi ble selv, som nevnt i innledningen, kjent med konseptet 'living lab' / 'levende testsenter' gjennom blant annet praksisperiodene våre, bevilgede støttemidler til prosjektet fra Ulla-Førrefondet og en presentasjon med statusrapport om 'Utsira testsenter'. Ut ifra disse spennende premissene valgte vi å forske på denne casen, og valgte overskriften 'Hva i all verden er living lab?'. Da intervjudeltakerne fikk informasjons- og samtykkeskjema av oss var en beskrivelse av prosjektet og overskriften inkludert. I intervjuene stilte vi også spørsmål om 'living lab'. Her må vi stille oss spørsmålet om vi kan ha påvirket, hvordan de 11 intervjudeltakerne kan ha snakket om begrepet og prosjektet. Kan de muligens ha snakket og tenkt mer om 'living lab' enn det de normalt gjør, nettopp fordi vi spurte om det? Det er en interessant refleksjon om de hadde nevnt living lab i like stor grad hvis vi hadde spurt om 'levende testsenter'. Likevel var det selve oversettelsesprosessen vi var interessert i.

Vi mener å kunne observere at når den globale organisasjonsoppskriften living lab spres til dette lokale stedet får det mange ulike navn gjennom fortolkningsprosesser. Dette kan ha sammenheng med at living lab er vanskelig oversettbar siden den er en abstrakt og kompleks idé. Det er også mulig at det blir valgt å bruke flere begrep for å kunne nå ut til flest mulig aktører i den lokale konteksten som kan være viktig for det lokale prosjektets videreføring og utvikling. Hele oversettelsesprosessen kan tolkes som en prosess for å gi den globale ideen 'living lab' lokale markører, her gjennom det viktigste kommunikative middel mennesker har - språket.

5.2.5 Global og lokal living lab

Avslutningsvis ønsker vi å trekke noen linjer fra den lokale living laben på Utsira til living lab i en større kontekst som vi har skrevet om i den tidligere delen 'Hvordan templatene blir til'. Det er flere koblinger mellom den globale og den lokale living lab-en. Det virker også som det er en del element som er annerledes, eller som ikke er blitt tatt med videre inn i den lokale living lab-en på Utsira.

Som nevnt tidligere mener vi at den globale organisasjonsoppskriften living lab er en abstrakt idé som er mindre oversettbar (jf. kap. 4.2.8). Dette, og siden organisasjonsoppskriften er mer spredbar gjør at den kan spres langt, men at den da må tilpasses og omformes lokalt. Den lokale living laben på Utsira ser ut til å ligne mer på den europeiske modellen enn den amerikanske. Dette er fordi det understrekes og fokuseres på at testene som skal gjøres i samarbeid med mennesker i reelle omgivelser - samfunnet og strømmettet på Utsira. Brukere i den europeiske modellen er mer aktive, men i varierende grad. Det ser ut til at brukerinvolvering i Utsira Living Lab foreløpig er på et relativt lavt nivå. Det ekte miljøet og lokasjonen Utsira fremheves av mange som viktig for akkurat denne living lab-en. At det skal forskes på ekte omgivelser, er derfor et viktig element i den lokale tilpasningen.

Videre handler den lokale living laben for mange om å teste ut nye løsninger og produkter, en kan derfor argumentere for at det innovative elementet fra den globale ideen også gjenfinnes i den lokale konteksten. Konseptlitteraturen understreker at living lab omfatter mange forskjellige sektorer og områder. Lokalt på Utsira hersker enighet om at den lokale living laben skal handle om nye og bærekraftige energiløsninger. Siden den lokale living laben ble satt igang og utvikles av energiselskapet er det naturlig at Utsira Living Lab vil handle om energi samt at energifokuset kanskje er større hos intervjuobjektene fra energiselskapet. Derimot nevnes andre tidligere prosjekter fra andre sektorer (kunst, data etc.) i sammenheng med living lab, da mest fra intervjuobjektene fra kommunen. Dette kan muligens gjenspeile elementet fra den globale living lab-tankegangen om at living lab kan eksistere i flere sektorer. I konseptlitteraturen blir living lab også definert som en møteplass for nyskaping (co-creation), samt at det finnes ulike typer stakeholdere i dette samarbeidet, blant annet nevnt som 'public-private-people-partnerships'. I den lokale living laben kommer det tydelig frem at den skal benyttes av ulike interessenter og aktører (Haugaland Kraft, Utsira kommune, innbyggerne på Utsira og andre bedrifter), og at living lab kan være en møteplass for flere aktører. Derimot er muligens samskaping-elementet ikke like fremhevet. At living lab skal komme samfunnet til gode eller skape sosiale verdier er noe som trekkes frem i flere definisjoner av begrepet i litteraturen. At living labs og løsningene de skal skape skal være bærekraftige er et fokus for flere, men det har som vist i teorien også blitt uttrykt et behov til å fokusere mere på dette området. Denne kritikken gjenfinner vi lokalt hos en av intervjudeltakerne, som ønsker mer fokus på det grønne:

“Utstillingsvindu er; nummer 1 kompetanse, vi viser at: ‘ja, vi tar action i forhold til dette med nullutslippssamfunn, og vi er smart og vi er grønn’, sant. Selv om jeg ville nok stilt en del spørsmål til det grønne i living lab.” (A4)

Likevel er det i den lokale konteksten Utsira kommune og Haugaland Kraft allerede et betydelig fokus hos intervjudeltakerne på at løsningene som kommer skal være nye, ‘grønne’, og bærekraftige. Det er også viktig for flere at det skal komme andre til gode, det lokale samfunnet, andre lokasjoner, Norge og verden - dette ønsket uttrykkes tydeligere hos intervjuobjektene fra kommunen.

Det kan konkluderes med at living lab på Utsira gjenspeiler flere elementer fra den globale living lab litteraturen. På Utsira vektlegges det mest at living lab skal være rettet mot energi, ha en verdi for menneskene på Utsira, for samfunnet, bedriftene og naturen, gjennom at det utvikles produkter/løsninger som er bærekraftige. En *aktiv* brukerrolle er nedtonet, noe som kan bli tolket som et tegn på omformingsregelen som Røvik i sin translasjonsteori kaller ‘fratrekking’ (Røvik, 2007, s.311). Det er også mulig at casen på Utsira gjenspeiler det noen studier av konseptet konkluderer: at brukere i virkeligheten ikke har nådd det påståtte nivået av samskaping (Houng & Thomas, 2021, s.90; Greve et al., 2017, s.8). Samtidig virker det som om bærekraft som element av en living lab, får mer fokus lokalt på Utsira enn i konseptlitteraturen. Det kan tolkes som anvendelse av den adderende omformingsreglen. Både fratrekking og addering er omformingsregler som benyttes i den modifierende oversettelsesmodusen (Røvik, 2007, s.311-313).

I lys av translasjonsteorien virker det som om living lab på Utsira så langt er et ‘resultat’ av en modifikasjon av den globale living lab-strømningen, heller enn en radikal versjon, som delvis fremstilles gjennom translatøren B5. Gjennom våre intervjuer ser det likevel ut til at få intervjuobjekt forholder seg til, eller har ‘satt seg inn i’, den globale living lab-strømningen. På den måten kan det se ut til at den lokale living lab-en utvikles på egne premisser, uten å ta hensyn til den opprinnelige konseptideen. Dette forholdningssettet kan tyde på bruk av en radikal oversettelsesmodus, der hensikten er å skape noe nytt, og oversetteren/e har og tar seg flere frihetsgrader i oversettelsesprosessen. Som beskrevet i kapittel 2.5.3 uttrykker Røvik (2007) at omforming av organisasjonsideer kan forstås som et kontinuum fra ingen til kraftig omforming av ideene (Røvik, 2007, s. 307). Siden vi likevel kan tyde flere likhetstrekk mellom utformingen den lokale living lab-en og den globale strømmingen, mener vi at ‘resultatet’ av den lokale living lab-en kan se ut som en modifisert versjon innplassert på omformingskontinuumet.

Det er også relativt tydelig at det er en aktør som er mest drivende – Haugaland Kraft. Utsira Kommune virker å inneha en fasilitatorrolle. Den lokale living laben kan ha fått denne formen som et resultat av den lokale fortolkningen på stedet i de to sentrale organisasjonene. Leminen et al. sin modell fra 2012, der de ser living lab som et åpent innovasjonsnettverk, deler living lab inn i fire ulike typer. Denne inndelingen er basert på hvilken sentral aktør som oppfattes som drivende i living lab-ens utforming og utvikling (se kap. 4.1.2 for utdypende forklaring). Sett i lys av denne modellen er Utsira Living Lab per dags dato relativt tydelig *bedriftsdreven*. Prosjektet er grunnlagt av Haugaland Kraft, og det er de som har den mest aktive rollen i startfasen. Først og fremst skal produkter og løsninger av dem testes ut, før det så kan bli brukt av noen andre, noe som passer inn i en bedriftsdreven living lab. Videre kommer testsenteret ute på øya til å samle inn data, gjerne fra brukere, for å kunne nå sine mål om å finne nye energiløsninger. Vi mener også å kunne si at andre aktører, som er del av prosjektet, er organisert som et nettverk rundt Haugaland Kraft/Fagne, da flere intervjuobjekt peker på Haugaland Kraft som 'organisatoren'/den drivende. Disse elementer vitner om at living laben som utvikles her er det som Leminen et al. (2012) kaller for 'utilizer driven', eller som vi har oversatt: 'bedriftsdreven'. Likevel er det utfordrende å svare på om målet med living laben på Utsira er å få raske resultater, noe som etter modellen hadde vært et ytterligere tegn på en bedriftsdreven living lab. Dette er noe som ikke er blitt nevnt i intervjuene, og heller ikke noe vi har spurt om. Her spørres det også på hvor lang tidshorisonen på 'raske resultater' egentlig er. Til sist nevner Leminen et al. (2012) i sin modell at bedriftsdrevne living labs ofte har en kort levetid. Da prosjektet er enda i en tidlig fase, kan vi ikke si noe om dens fremtidige utvikling og mulige levetid. Derimot finnes konkrete planer for at living laben på Utsira skal få en bygningskropp – en synlig fysisk form. Det kan antas at slike (bygge-)prosjekter ikke startes hvis målsetningen er å kun drive det i kort tid.

Haugaland Kraft og Utsira kommune arbeider tett sammen, noe som begge aktørene påpeker. Det er interessant at noen av de målene og ønskene som intervjudeltakere fra Utsira kommune i overveiende grad snakker om, sammenfaller med Leminen et al. (2012) sin modell under 'fasilitatordreven' living lab. Denne typen living lab kjennetegnes ved at den drives av offentlig sektor slik som for eksempel kommuner, og kjennetegnes ofte av at de utvikler prosjekter for sosial forbedring, noe som Utsira kommune ønsker å skape for innbyggerne på øya. Videre har slike living lab ofte omfattende mål. Fra kommunen er det flere store mål som uttrykkes; ønsket om å skape mer aktivitet, tilflytting, skape arbeidsplasser, saker som bidrar til utvikling av perifere kommuner. *Fordi* kommunen er en

av de mest sentrale aktørene kan det være at utviklingen av den lokale living laben også trekkes mer i disse retningene. Som nevnt mener vi at 'Utsira Living lab' per nå best oppfyller kategorien bedriftsdreven living lab i Leminen et al. (2012) sin modell. Men med tanke på at de to organisasjonene har delvis ulike hensikter med prosjektet kan ønskene til begge de aktive aktørene påvirke living laben sin form. Det blir interessant å se hvilke roller ulike aktører får og tar, i hvilken retning living lab-prosjektet kommer til å utvikle seg i, hvilke slags aktiviteter det kommer til å bli og hvor lang dens 'levetid' blir. Vi sitter uten krystallkulen i hånden, det skal derfor bli meget spennende å se hvilken form living laben på Utsira kommer til å ha om 10 år, slik som tenkt per i dag eller helt annerledes?

VI. KONKLUSJON

I dette kapittelet skal vi oppsummere og trekke konklusjoner fra vår oppgave. Vi kommer til å oppsummere sentrale element i denne masteroppgaven og presentere funn fra dokumentanalysen samt de semistrukturerte intervjuene. Oppgavens overordnede problemstillinger samt de spesifiserende forskningsspørsmålene har vi forsøkt å svare på gjennomgående i denne oppgaven. Disse svarene oppsummerer vi i dette kapittelet. Deretter kommer vi til å kommentere begrensninger ved undersøkelsen vi har gjort, før vi presenterer noen teoretiske refleksjoner. Oppfordringer til videre forskning avrunder kapittelet.

I denne oppgaven har vi benyttet oss av translasjonsteori som er basert på pragmatiske premisser, presentert av Røvik (1998; 2007). Translasjonsteorien er en forklaringsmodell for å beskrive hvordan organisasjonsoppskrifter konseptualiseres, spres, tilpasses og 'reiser inn' i lokale kontekster (kontekstualiseres). Vår oppgave er todelt. På den ene siden undersøkte vi hva som kjennetegnet organisasjonsoppskriften living lab og hvilke faktorer som virket inn på konseptets spredbarhet. Dette gjorde vi gjennom en kvalitativ dokumentanalyse av først og fremst forskningslitteratur og informasjon fra det autorative senteret ENoLL. På den andre siden undersøkte vi hvordan konseptet ble tatt imot og forstått av individer i en lokal kontekst, i dette tilfellet på Utsira. Det lokale living-lab prosjektet ble startet av energiselskapet Haugaland Kraft og utvikles i samarbeid med Utsira kommune. Prosjektets fokus var å sikre at øya er selvforsynt med strøm, og å teste ut nye smarte energiløsninger og produkter på øya. Planene for prosjektet ble satt i sammenheng med bærekraftige løsninger. I vår casestudie har vi gjennomført 11 semistrukturerte intervjuer med informanter fra Utsira kommune og Haugaland Kraft for å undersøke hvordan de fortolket living lab som begrep og konsept.

6.1 Svar på oppgavens problemstillinger

I innledningen introduserte vi den overordnede problemstillingen:

Hva kjennetegner 'living lab'-konseptet og hva påvirker dets spredbarhet?

Underordnet denne ble også to spesifiserende forskningsspørsmål inkludert:

1. *Hva kjennetegner organisasjonsoppskriften living lab?*
2. *Hva kan forklare living lab-konseptets spredbarhet?*

For å svare på disse spørsmålene gjennomførte vi den kvalitative dokumentanalysen. Vi ønsket å undersøke “*Hva kjennetegner organisasjonsoppskriften living lab?*” gjennom akademiske tekster og gjennom ENoLL som autoritativ sentra. Ut ifra dokumentanalysen fant vi at living lab tilsynelatende ikke har spesifikke avgrensninger. En kan si at noe som kjennetegner living lab er flere definisjoner. Likevel er det flere felles kjennetegn for living lab som blir trukket frem. Living lab blir beskrevet som en digital eller reell omgivelse (et miljø, en region, et økosystem, en arena, en møteplass), der flere forskjellige aktører (nettverk, organisasjoner, individer, brukere) fra forskjellige sektorer (akademia, private bedrifter, offentlige institusjoner, sivilsamfunnet) arbeider *sammen* i korte eller langvarige prosjekter og aktiviteter for å skape noe nytt og innovativt (et produkt, en tjeneste, en teknologi, et system). Det nevnes også at living lab kan brukes som metode eller innovasjonsledelsesverktøy. Det blir fremhevet at det spesielle elementet som skiller living lab fra andre innovasjonskonsepter er at brukerne får en sentral rolle i prosessen, dette kalles gjerne ‘aktiv brukerinvolvering’ eller ‘brukersentrert’. Et annet viktig poeng er living lab kan fungere som et bindeledd (‘an orchestrator’) og møteplass for koordinering av samknappingsprosesser (co-creation). Videre blir det understreket at denne samskapingen skal skje i et reelt miljø og ikke i tilrettelagte forskningsomgivelser (et laboratorium). Det ser dermed ut som at det er den europeiske typen av living lab som i dag mest kjennetegner living lab-konseptet. Videre fant vi i litteraturen at det som skal utvikles eller skapes av living lab skal være noe som kommer samfunnet til nytte. Selv om det finnes living lab-prosjekter innenfor klimautfordringer kritiseres det av noen forskere at living lab-konseptet generelt knyttes for lite til bærekraft. Ut ifra våre første ‘kontakter’ med living lab-begrepet antok vi at det var et relativt vidt og komplekst begrep. Mengden av mangfoldige faktorer og elementer som kan rommes i konseptet var derimot overraskende. Ut ifra translasjonsteorien konkluderer vi at siden konseptet er såpass komplekst, abstrakt og vidt, er det et mindre oversettbart, og mer omformbart konsept. Ideen må tilpasses derfor dit den drar.

For å svare på forskningsspørsmålet “*Hva kan forklare living lab-konseptets spredbarhet?*” tok vi utgangspunkt i en teori om organisasjonsoppskrifters spredningsevne utviklet av Røvik (1998). Ut ifra vår analyse mener vi å kunne fastslå at det er flere faktorer som styrker living lab konseptets spredbarhet.

Vi observerte at living lab er en tydelig sosialt autorisert organisasjonsoppskrift. Konseptet knyttes til autoritative sentra og sosial autoriserte personer og persongrupper med godt renommé (f.eks. MIT, Nokia, Eu-kommisjonen, JRC, ENoLL, forskere og praktikere). Videre er living lab-konseptet relativt sterkt teorisert, den fremstår som noe som kan passe alle organisasjoner uavhengig av form og kontekst de befinner seg i. Dessuten kan vi fastslå at living lab-konseptet er relativt markant tidsmarkert, det fremstår som tidsriktig og fremtidsorientert løsning. Videre konkluderer vi at oppskriften er relativt harmonisert. Dette er fordi konseptet omtales med flere ord som ‘co-’ eller ‘sam-’ som prefix til en rekke plussord, samt fremstilling av samarbeid som premiss for living lab-konseptet – noe som gir uttrykk for en stor harmoniseringsprosess. Det er derimot viktig å fremheve at fokusen i litteraturen ligger på et overordnet nivå, der en betrakter prosesser på organisasjonsnivå. Det er ikke fokus på interne subgrupper i én organisasjon.

Likevel mener vi å konkludere at living lab-konseptet ikke er særlig produktivert. Denne faktoren fremstår som et paradoks da konseptet har et lettfangelig budskap, men den lar seg vanskelig kommunisere, og oppfattes ikke som et brukervennlig og enkelt anvendelig produkt. Ut ifra litteraturen vi har undersøkt, fremstår living lab som et lite dramatisert konsept. Det finnes historier om konseptet men de er uten dramatiske virkemiddel. Det er mulig at historier med tydelige dramatiske innslag sirkulerer om spesifikke living lab, men det var ikke tilfelle i analysen av datamaterialet. Til slutt mener vi at living lab-konseptet er lite individualisert. Konseptet fremstilles ikke å vektlegge personlig vekst og karrieremuligheter til det enkelte individ. Konseptet fremstår heller som det motsatte, det er kollektive anstrengelser og samarbeid som gir resultater. Om kollektivisering påvirker oppskrifterens potensiale til spredning på en negativ eller positiv måte kan vi ikke slå fast, da det ikke er en faktor i Røvik (1998) sin teori. Det er derimot en meget interessant observasjon. Det hadde vært interessant å gjøre fremtidige undersøkelser om det kollektivistiske verdigrunnlaget øker eller hindrer en institusjonalisert organisasjonsoppskrift sin spredning. Sammenfatningsvis bidrar sosial autorisering, teorisering og tidsmarkering sterkt til konseptets potensiale for spredning. Harmonisering bidrar også i viss grad. At living lab-konseptet er lite produktivert, lite dramatisert og lite individualisert minsker dens

potensialet for spredning. Vi mener likevel at konseptets sosiale autorisering, teorisering, tidsmarkering og harmonisering kan forklare living lab-konseptets spredbarhet.

Likevel er en viktig begrensning å nevne at vi kun har undersøkt et materiale tilsvarende en mastergrad, for å sikre fastslå våre funn burde en undersøke flere dokument. Det er også mulig at en ved å inkludere 'utøvere' eller konsulenter sin oppfattelse av begrepet kunne ha fått et mer utfyllende datagrunnlag. Likevel mener vi at vi kan tyde hvilke faktorer som kan ha en påvirkning på konseptets spredbarhet.

Vår andre overordnede problemstilling som vi presenterte i innledningen var:

Hva skjer når konseptet spres til et bestemt sted – i dette tilfelle til Utsira; hvordan blir det fortolket og mottatt der?

Underordnet denne problemstillingen inkluderes det tre spesifiserende forskningsspørsmål:

1. *Hvilke utfordringer på stedet forsøker man å løse med living lab?*
2. *Hvem er de aktive aktørene i oversettelsesprosessen på Utsira?*
3. *Hvordan forstår ulike aktører "living lab" i tilknytning til energi-prosjektet på Utsira: er oppfatningene og fortolkningene sammenfallende eller forskjellige?*

For å svare på disse spørsmålene gjennomførte vi 11 semi-strukturerte intervjuer med informanter fra Haugaland Kraft og Utsira kommune. Disse brukte vi som utgangspunkt i analysen for å få større forståelse for den lokale fortolkningen.

Først skal vi svare på delspørsmål "*Hvilke utfordringer på stedet forsøker man å løse med living lab?*". Det vi fant er at en av de overordnede utfordringene en forsøker å løse på Utsira er en gammel strømkabel og å gjøre øya selvforsynt med strøm. I dette rommes også motivasjoner til å løse andre utfordringer slik som etablering av arbeidsplasser og etablering av flere innbyggere på øya. Løsningen på strømkabelen rommer også motivasjon til å reagere på endrede premisser i organisasjonens kontekst (vi tenker da innenfor 'antropocen' og 'det grønne skiftet'). En tydelig argumentasjon for hvorfor det rasjonalistisk lønner seg, er at en løsning på kabel/strømutfordringen samtidig skal spare på kostnader til alle parter og kunne brukes andre steder. Slik blir microgrid noe nytt, som reagerer på endrede premisser i organisasjonenes omgivelser, samt at det skal være kostnadsbesparende. En får en mulighet til å teste og utvikle nye løsninger på øya og dermed generere oppmerksomhet og aktivitet samtidig som organisasjonene framstår som fremoverlente. Dette henger sammen med identitetsforvaltning og gir mulighet til å fremstå som moderne og 'grønne' organisasjoner. Selv om vi mener forklaringene og oppfattelsene til intervjuobjektene i overveiende grad er

rasjonalistiske årsak-virkning-forklaringer, begrunner intervjuobjektene også deres satsning på living lab-konseptet med et ønske å forvalte sin identitet og å påvirke sitt omdømme. Ut ifra det pragmatiske perspektivet, som vår oppgave tar utgangspunkt i, ser vi det som naturlig at forklaringene kan være grunnet i både det rasjonalistiske og det sosialkonstruktivistiske (symbol-)perspektivet. Vi ser det som en mer balansert forklaring på problemløsninger i virkeligheten. Det er et sammensatt situasjon der noen utfordringer finnes over lengre tid (f.eks behov for arbeidsplasser), mens andre nye muligheter (etablering av nye bedrifter) bringer med seg utfordringer (behov for ny strømkabel) som også trenger svar (microgrid, batteripakke) og som igjen kan generere nye muligheter (living lab, teste nye grønne løsninger), som til slutt er et 'delsvar' på alle utfordringer.

Spørsmålet "*Hvem er de aktive aktørene i oversettelsesprosessen på Utsira?*", er det andre delspørsmålet vi svarer på. I analysen ble det tydelig at intervjudeltakerne fra Utsira kommune og Haugaland Kraft opplever at det er disse to organisasjonene som er de aktive og deres samarbeid er sentralt for arbeidet med living lab. Det er likevel også tydelig at en oppfatter prosjektet som 'mer' Haugaland Kraft sitt og at denne organisasjonen er drivende for utviklingen, og dermed sees som hovedaktør. Det finnes også flere andre aktører som nevnes av ulike informanter, og som kan ha en påvirkningskraft på oppfattelsen og utviklingen av living lab-konseptet lokalt, men vi oppfatter ikke dem som *aktive* aktører i oversettelsesprosessen. Noen ulike enkeltindivider blir utpekt som de som introduserte living lab lokalt, men disse blir kun utpekt av enkelte intervjudeltakere. Likevel pekte flere på *ett* individ i Haugaland Kraft som sentral aktør for implementeringen av living lab. Dette individet, som vi også intervjuet, mener hen kom på begrepet. Det virker som det er en sammenfallende forståelse mellom hen og de intervjudeltakerne som peket på hen, at hen introduserte, viderefører og påvirker utviklingen av prosjektet og konseptet. Ut ifra translasjonsteorien mener vi at vi har funnet en viktig translatør av begrepet i den lokale konteksten. Vi forventet ikke å finne en så tydelig translatør, ei heller at vi nødvendigvis skulle ha muligheten til å intervju translatøren. Translatøren mener hen har kommet på begrepet og ikke fått det fra noe annet sted. Vi kan dermed ikke bevise hvordan eller hvorfra, eller om begrepet er oversatt fra den globale living lab-strømningen. Ut ifra translasjonsteorien ser vi en del likheter mellom det globale living lab-konseptet og den lokale oversettelsen, men translatøren fremhever at hen gjør begrepet helt sitt eget og hensikten om å skape noe nytt på Utsira øy kan tyde på en radikal oversettelsesmodus. Uavhengig av dette, blir det tydelig at denne personen, sammen med organisasjonene

Haugaland Kraft og Utsira kommune blir sett som de aktive aktørene for utviklingen av konseptet. Vi mener det også er disse som er aktive i oversettelsesprosessen, men det kan selvfølgelig også eksistere andre aktører som vi ikke har greid å fange opp i vår undersøkelse.

Det tredje forskningsspørsmålet vi svarer på er: *“Hvordan forstår ulike aktører “living lab” i tilknytning til energi-prosjektet på Utsira: er oppfatningene og fortolkningene sammenfallende eller forskjellige?”*. Siden vi intervjuet informanter fra Haugaland Kraft og Utsira kommune er det disse oppfatningene som det fokuseres på. Videre besvarer vi først første delen av spørsmålet før vi så svarer på den andre delen. Ut ifra de gjennomførte intervjuene fant vi at informantene forstår living lab på ulike måter. Flere opplever begrepet som vidt og noe som kan romme mye. Noen mener det er vanskelig å finne en definisjon, og uttrykker usikkerhet om hva begrepet inneholder. De fleste hadde en relativt konkret forestilling der de knyttet living lab til strøm og energisektoren. I tillegg ble living lab også knyttet til andre forståelser, at det kan være ‘mer enn’ energi, en database, et forretningskonsept, et utstillingsvindu eller øya som et økosystem. Noen setter living lab i sammenheng med tidligere episoder eller prosjekter på øya utenfor det nåværende energiprojektet, slik som kunstnerboliger på øya, en tidligere innovasjonskonkurransen, og et vindmølle-hydrogen-prosjekt. Flere trekker frem ulike elementer som sentrale i living lab-konseptet, for eksempel uttesting og forsøk, innovasjon og nytenking og at det foregår i ekte omgivelser. Bare noen få trekker frem aktiv brukerinvolvering, men flere nevner at samfunnet på Utsira er en viktig del i prosjektet. Dermed virker det som om intervjuobjektene tilskriver brukere et relativt lavt aktivitetsnivå. Dette elementet, som de andre nevnt ovenfor, kan utvikles, endres eller økes med tiden, da prosjektet er i en tidlig fase kan vi ikke si om forståelsene kommer til å endres med tiden. Til slutt er det flere som mener at living lab skal ha en nytteverdi - for lokalsamfunnet, Norge, storsamfunnet eller verden. Flere putter også living lab i kontekst med bærekraft, og living lab hos dem er en måte å bli mer grønn og finne nye grønne brukbare løsninger. Vi fant at en ikke forstår living lab som noe utelukkende positivt. Flere fra Utsira kommune nevner at de er positive til prosjektet, men at forbehold må tas for å beskytte innbyggere, mens andre er usikre på hvorvidt innbyggere har eierskap til begrepet. Fra Haugaland Kraft mener vi å se at innbyggernes behov blir tatt vare på, men kun én nevner tematikken om godkjenning fra samfunnet konkret. Som vist fant vi at forståelsene av begrepet i den lokale konteksten er mangfoldige. Men det virker også som at intervjuobjektene fra Haugaland Kraft i større grad forstår living lab i en energi- og teknologikontekst, mens intervjuobjektene fra Utsira kommune forstår begrepet som noe

videre eller kobler det til andre element som living lab kan være. De aller fleste av intervjuobjektene mener de to organisasjonene Utsira kommune og Haugaland Kraft har lignende grunnoppfatning. Noen kunne ikke svare på spørsmålet, mens én mente det var ulik motivasjon og perspektiv på begrepet. Ut ifra intervjuene mener vi at den overveiende forståelsen er at selv om organisasjonene har noe ulikt fokus kan det også romme en slags felles og samtidig mangfoldig forståelse. Vi konkluderer med at informanternes forståelser av begrepet ikke var motsigende men heller noe naturlig grunnet organisasjonenes oppdrag og utforming. Vi mener det kan gjenspeile det globale living lab-konseptets mangfoldige karakter.

Ut ifra analysen og svar på de ulike forskningsspørsmålene kan vi så svare på den overordnede problemstillingen: *“Hva skjer når konseptet spres til et bestemt sted – i dette tilfelle til Utsira; hvordan blir det fortolket og mottatt der?”*. Det som skjer når det kommer til den lokale konteksten Utsira er at det treffer en allerede eksisterende sammenheng med ulike aktører og interesser og konseptet mottas og fortolkes forskjellig. Begrepet blir knyttet til lokale markører og får en lokal fortid, fremtid og samtid. Vi fant at noen intervjuobjekt, som stilte seg mer kritiske til konseptet og mente det var utydelig, hadde en tendens til å benevne det som et moteord. Her mener vi å se likheter med konseptlitteraturen, der det også finnes en diskusjon om at living lab står i fare for å bli et buzzword. Andre nevner at prosjektet drives frem av særlig interesserte personer, disse ble av en intervjudeltaker betegnet som ildsjeler. Vi forstår disse ildsjelene som mulige translatører. I likhet med translatører gir ildsjeler energi til videreutviklingen til konseptet og prosjektets utforming. Det er også de som for mange ‘innfører’, oversetter og sprer konseptet til den lokale konteksten. Vi kan gjennom vår studie ikke finne sikkert *hvor* eller fra *hvem/hva* begrepet kommer fra i en større global kontekst da translatøren selv mener å ha kommet på living lab-begrepet.

Konseptet settes inn i den lokale fortiden gjennom at det kobles til tidligere opplevelser og erfaringer med andre prosjekter. At begrepet living lab knyttes til tidligere opplevelser i den lokale konteksten, mener vi kan føre til at konseptet forstås i lys av, eller i sammenheng med, det ‘gamle’, dette er videre noe som gjør at konseptet er lettere å ta imot. Ut ifra intervjuene kan vi ikke si eksakt når konseptet kom til Utsira. Derimot henviser flere intervjuobjekt til at prosjektets oppstart var i årene 2015/2016/2017. Tidsperioden sammenfaller med den betydelige økningen av antall publikasjoner innen living lab- forskningen internasjonalt fra og med 2015. Vi kan ikke fastsette en kausal sammenheng, men det er en interessant observasjon en kunne ha forsket videre på.

Konseptet knyttes også til en lokal framtid. Det fleste av våre intervjudeltakerne stilte seg usikker til om living lab er en del av organisasjonenes framtidige planer. Derimot koblet de det til fremtidige hendelser (Utsira Nord), til Utsira kommunes visjon 'Utsira gir energi' og deres nullutslippsvisjon. Vi mener derfor living lab- begrepet tilknyttes en lokal framtid på Utsira, og at den fremtiden også kan påvirke hvordan den lokale living laben utformes og utvikles der.

At konseptet ble koblet til den lokale samtiden kommer tydeligst frem gjennom språklige markører og lokale oversettelser av begrepet. Vi fant at living lab har fått flere varierende oversettelser, men også at intervjuobjektene ikke nødvendigvis brukte 'living lab' selv. Det ble også etterspurt en oversettelse, noe vi mener kan tyde på et ønske om å gjøre konseptet mer lokalt og 'sitt eget'. Noen påpeker også at begrepet kan være fremmed ord for innbyggerne på øya. Dette kan tyde på at begrepet ikke har fått et skikkelig fotfeste, men flyter 'på overflaten'. Andre informanter bruker 'living lab' og andre oversettelser om hverandre. Vi undersøkte prosjektet i en såpass tidlig fase, at vi mener å ha observert selve oversettelsesprosessen mens den utvikler seg. Det er derfor vanskelig å si om living lab kommer til å få *ett* spesifikt lokalt navn etterhvert, beholde den engelske betegnelsen 'living lab', eller fortsette å ha flere benevninger. Gjennom vår undersøkelse fant vi at konseptet ikke har fått enhetlig oversettelse eller norsk variant i den lokale konteksten. På den ene siden mener vi mener at bruken av flere benevninger på living lab kan være et bevisst grep for å nå ut til flere personer og sektorer. På den andre siden mener vi at det globale living lab-konseptet er komplekst, mindre oversettbart og mer omformbart og dette fører til at ideen er vanskelig å konseptualisere. Det kan resultere i utilsiktet mange lokale språklige oversettelser. Dette kan tyde på at konseptet lokalt ikke har en tydelig 'oppskrift'. Det kan også tyde på en modningsprosess der konseptet og prosjektet, i den tidlige fasen, går fra prat til praksis.

Ut ifra Leminen et al. (2012) sin modell, som kategoriserer ulike typer living lab konkluderer vi med at Utsira 'Living Lab', per dags dato er bedriftsdreven. Haugaland Kraft blir overveiende framstilt som grunnleggeren og driveren av prosjektet som har mer eierskap til prosjektet. Noe vi ikke kan si om det stemmer overens med Leminen et al. (2012) sin modell eller ikke, er tidsaspektet. Bedriftsdrevne living lab har typisk en relativt kort levetid. Det er flere faktorer som tyder på at prosjektet skal vare i en lengre periode, f.eks at det skal etableres et bygg og det finnes planer om at andre selskaper skal bruke testlokasjonen. Kommunens rolle som samarbeidspartner og som støttespiller eller fasilitator fremheves.

Flere av kommunens mål og ønsker (få mere aktivitet, arbeidsplasser, innbyggere etc) sammenfaller med formålet til fasilitatordrevne living labs ifølge Leminen et al. (2012) sin modell. Fordi Utsira kommunes rolle som sentral aktør fremheves mener vi at den lokale living laben også kan trekkes i en fasilitatordreven retning. På grunn av prosjektets tidlige fase kan vi ikke konkludere dette med sikkerhet.

Etter vår undersøkelse av den globale living lab-strømningen og 'Utsira Living Lab' har vi kommet frem til følgende konklusjoner:

Living lab på Utsira er orientert mot den europeiske modellen, det betyr at man her ønsker å teste, forske og utvikle produkt og/eller tjenester i reelle omgivelser. Flere elementer som beskrives i living lab-litteraturen, gjenspeiles lokalt på Utsira (f.eks: at det handler om innovasjon i ekte omgivelser, kan forstås som en møteplass, ulike aktører er inkluderte, testing av nye løsninger skal komme menneskene til gode). Brukerinvolvering og samskaping er to elementer som står sentralt i konseptlitteraturen, men de er mindre fremtredende i den lokale living lab på Utsira. Dette kan, i lys av translasjonsteorien, forstås som bruk av omformingsreglen fratrekking. Derimot er fokuset på bærekraft og grønne løsninger mer fremtredende i lokale 'Utsira Living Lab' enn det den virker å få i den internasjonale konseptlitteraturen. Noe som i lys av translasjonsteorien kan tolkes som et tegn på addering. Både addering og fratrekking tyder på en modifierende modus. Slik som vi nevnte ovenfor kan vi ikke si fra hvor, hvem eller om living lab- begrepet er oversatt fra en global kontekst. Når en anvender translasjonsteorien er det hjelpsomt, hvis ikke en viktig forutsetning å vite hvor en oversetter *fra*, altså å kjenne originalkonteksten, der konseptet 'hentes ut'. Å ikke vite sikkert fra hvem og hvor konseptet kommer fra, er en utfordring. Det er vanskelig å vite 'hvem' en skal sammenligne den lokale versjonen med, og da hva som er likt eller ulikt fra den 'originale' versjonen. Derfor var vi nødt til å sammenligne den lokale varianten med de globale living-lab-strømningene. Den lokale translatøren, mener hen har kommet på begrepet, i tillegg har kun få intervjudeltakere satt seg inn i living lab-konseptet. Det kan tyde på den radikale modusen ut ifra translasjonsteorien, der hensikten er å skape noe nytt. Vi mener likevel at 'resultatet' i den lokale living laben, per dags dato, har flere likheter med de globale strømningene. Det tyder mer på en modifisert modus, der noen elementer er mer fremhevet i den lokale living laben (slik som bærekraft og energi), mens andre elementer er mindre fremhevet (slik som *aktiv* brukerrolle).

6.2 Teoretiske refleksjoner, implikasjoner og videre forskning

Under arbeidet med denne oppgaven ble det tydelig at vi undersøker en prosess som er under utvikling og er i en tidlig fase. Det er spennende, og nyttig, å undersøke denne prosessen i en tidlig fase for å forstå konseptualisering og etablering av konsepter i lokale kontekster. Det har vist seg å være et komplekst hendelsesforløp. En svakhet ved å undersøke prosesser som ikke (enda) har fått noen synlige og håndgripelige former, er at vi ikke kan konkludere hvordan implementeringen til slutt blir. Oversettelses- og konseptualiseringsprosesser er komplekse prosesser, det er nærmest umulig å inkludere alle faktorer, elementer og aktører i en tidsbegrenset mastergradsstudie. Som følge av dette valgte vi å intervju 11 personer fra Utsira kommune og Haugaland Kraft. En begrensning ved vår forskning er da at vi ikke inkluderte Utsiras innbyggere som intervjuobjekter. Utsira kommunes ansatte som vi intervjuet, var i sin rolle som kommunale medarbeidere og ikke i sin rolle som innbyggere. Det er mulig vi hadde fått andre svar og dermed trukket mer balanserte konklusjoner om innbyggere hadde vært inkludert i studien. Vi skriver også om et konsept der ‘co-creation’ eller brukerinvolvering står sentralt, det kan da synes kritikkverdig at vi selv ikke har inkludert brukere i studien vår. Et annet aspekt som er viktig å fremheve er at vår casestudie er kvalitativ, både dokumentanalysen og intervjuene, det betyr at de konklusjonene vi trekker er vanskelig å gjøre universelle da de er trukket på et spesifikt og avgrenset grunnlag. Videre er en annen mulig svakhet at vi uttalt (i overskriften) undersøkte konseptet og begrepet living lab, da dette muligens kan ha påvirket intervjuobjektene i casestudien sin forståelse og refleksjon rundt living lab. Som forskere ønsker vi ikke å påvirke intervjuobjektene, det ville derfor vært en svakhet hvis dette er tilfelle. Til slutt er en begrensning ved undersøkelsen at vi ikke har funnet og ikke vet presist fra hvilken ‘vertskontekst’ eller ‘vertsorganisasjon’ living lab kommer fra. Det gjør tolkning over hvilke oversettelsesmoduser som blir brukt mer utfordrende. Vi kan derimot forsøke å forstå hvilken modus som har blitt brukt ved å se på forskjeller og likheter mellom den globale strømmingen og den lokale konteksten. Likevel har det vært anvendbart å undersøke et konsept i en tidlig fase i implementerings- og oversettelsesprosessen, før potensielle etterkonstruksjoner og fortolkninger etableres. Vi mener oversettelsesteori presenterer en dekkende forklaringsmodell på komplekse prosesser i virkeligheten og at den har vært anvendbar i praksis.

Vår studie har særlig to teoretiske implikasjoner. For det første har vi undersøkt living lab-konseptet som en institusjonalisert organisasjonsoppskrift og undersøkt dens mottakelse i en lokal kontekst gjennom oversettelsesteorien. Dette er, slik vi forstår det, til nå en unik

fremgangsmåte for konseptualisering av konseptet. Videre har vi forsøkt å utvikle en mal eller 'template' for living lab-konseptet og dens spredbarhet basert på teorien om organisasjonsoppskrifters spredningsevne, presentert av Røvik (1998). Denne kategoriseringen har blitt gjort på et begrenset datamateriale tilsvarende en masteroppgave. Malen eller templatene for living lab kan med fordel utdypes og undersøkes videre, for å få en enda mer dekkende og presis mal. Den andre teoretiske implikasjonen er at vi har benyttet oversettelsesteori på en case og på en oppskrift som, etter vår erfaring, ikke har blitt undersøkt i lys av translasjonsteorien før. Videre har vi vist teoriens anvendbarhet i praksis. Vi har også benyttet translasjonsteorien i oversettelsesprosesser mellom flere organisasjoner. Forskning på den mellomorganisatoriske konteksten kan med fordel utdypes videre i fremtidige studier som benytter seg av oversettelsesteori. Vi har forsøkt å bidra til forskning på kontekstualiseringsprosessen i oversettelsesteorien. En studie av den fullførte oversettelsesprosessen på Utsira vil kunne gi et mer fullstendig bidrag til forskningen på dette området. Vi har koblet living lab-forskning og translasjonsteori sammen, og dermed bidratt til at to forskningsområder 'møtes' i denne masteroppgaven. En observasjon fra studien var at begrepet 'living lab' utløser ulike assosiasjoner. Ønsket etter en norsk variant vekket vår oppmerksomhet. Det kunne vært spennende å undersøke living lab- begrepets egnethet generelt i Norge. Avslutningsvis har vi i vår oppgave anvendt Leminen et al. (2012) sin modell om ulike typer living lab som vi mener er en brukbar modell for kategoriseringer av living lab i praksis. Det ville vært interessant å undersøke hvordan utviklingen av living lab-konseptet kommer til å arte seg på Utsira. Det er mulig å videreutvikle vår studie til en longitudinell studie, for å avdekke nye innsikter til konseptualiseringsprosessen av living lab-konseptet i en lokal omgivelse.

Vi avslutter vår oppgave med siste vers av diktet 'SiwiR AwiR (Øya i havet)' av Kolbein Falkeid (1995, s.43):

*Alt kommer og går: Mennesker,
årstider, vind.
Bare havet blir, havets dønninger
som gjentar seg selv.
Aldri de samme.
Alltid de samme.*

LITTERATURLISTE

- Alonso Raposo, M., Mourtzouchou, A., Garus, A., Brinkhoff-Button, N., Kert, K. & Ciuffo, B. (2021). *JRC Future Mobility Solutions Living Lab (FMS-Lab): conceptual framework, state of play and way forward*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2760/964269>
- Bajgier, S. M., Maragah, H. D., Saccucci, M. S., Verzilli, A. & Prybutok, V. R. (1991). Introducing Students to Community Operations Research by Using a City Neighborhood As A Living Laboratory. *Operations research*, 39(5), s. 701-709. <https://doi.org/10.1287/opre.39.5.701>
- Ballon, P., Pierson, J. & Delaere, S. (2005, 4-6. september). *Test and experimentation platforms for broadband innovation: Examining European practice*. Innlegg presentert ved International Telecommunications Society Europe Conference, Porto, Portugal. Sammendrag hentet fra https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1331557
- Ballon, P. & Schuurman, D. (2015). Guest editorial - Living Labs: concepts, tools and cases. I P. Ballon & D. Schuurman (Red.), *Living Labs: Concepts, Tools and Cases* (s. 1-11). Bingley: Emerald Publishing Limited.
- Ballon, P., Van Hoed, M. & Schuurman, D. (2018). The effectiveness of involving users in digital innovation: Measuring the impact of living labs. *Telematics and informatics*, 35(5), s. 1201-1214. <https://doi.org/10.1016/j.tele.2018.02.003>
- Bell, J. & Waters, S. (2016). *Introduksjon till forskningsmetodik* (5. utg., B. Nilsson, Overs.). Lund: Studentlitteratur.
- Christensen, T., Lægveid, P. & Røvik, K. A. (2021). *Organisasjonsteori for offentlig sektor* (4. utgave. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Czarniawska, B. & Sevón, G. (1996). Introduction. I B. Czarniawska, G. Sevón (Red.), *Translating Organizational Change* (s. 241-252). Berlin/Boston: De Gruyter, Inc.
- Deakin, H. & Wakefield, K. (2014). Skype interviewing: reflections of two PhD researchers. *Qualitative Research* 14(15), s. 603-616. <https://doi.org/10.1177/1468794113488126>
- Dutilleul, B., Birrer, F. A. J. & Mensink, W. (2010). Unpacking European Living Labs: Analysing Innovation's Social Dimensions. *Central European Journal of Public Policy*, 4(1), s. 60-85.
- Eget arbeid. (2021). *Eksamensoppgave MEN135. Når praksiser og ideer skal overføres fra Eskiltuna til Rogaland* [Upublisert eksamensoppgave]. Universitetet i Stavanger.
- ENoLL. (2021). *Proceedings of the Digital Living Lab Days Conference 2021. Change the future together: Co-creating impact for more inclusive, sustainable & healthier cities and communities*. Hentet fra https://issuu.com/enoll/docs/dlld_2021_-_proceedings
- ENoLL. (u.å.-a). *ENoLL Membership Application Guidelines. Wave 2022 (16th)*. European Network of Living Labs. Hentet fra <https://enoll.org/membership-wave/>

- ENoLL. (u.å.-b). ENoLL News. Help us refine criteria for evaluation of Living Labs. Hentet 24. april 2022 fra <https://enoll.org/newsroom/?news-id=10791>
- ENoLL. (u.å.-c). ENoLL News. MoU signed with EU Joint Research Centre. Hentet 24. april fra <https://enoll.org/newsroom/?news-id=9849>
- ENoLL. (u.å.-d). Frequently Asked Questions. Hentet 24. april fra <https://enoll.org/about-us/>
- ENoLL. (u.å.-e). Smart Rural Living Lab. Hentet 18. april 2022 fra <https://enoll.org/network/living-labs/?livinglab=smart-rural-living-lab>
- ENoLL. (u.å.-f). Wave 2022. Hentet 24. april 2022 fra <https://enoll.org/membership-wave/>
- ENoLL. (u.å.-g). What are Living Labs. Hentet 18. april fra <https://enoll.org/about-us/what-are-living-labs/>
- ENoLL. (u.å.-h). What is ENoLL? Hentet 18. april fra <https://enoll.org/about-us/>
- Equinor. (2007). Utsira shows the way to climate solutions. Hentet 31. mai 2022 fra <https://www.equinor.com/news/archive/2007/06/11/UtsiraShowsTheWayToClimateSolutions>
- Eriksson-Zetterquist, U., Kalling, T., Styhre, A. & Woll, K. (2015). *Organisasjonsteori*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- European Commission. Directorate-General for the Information Society and Media (2009). *Living Labs for user-driven open innovation : an overview of the Living Labs methodology, activities and achievements : January 2009*, Publications Office Hentet fra <https://doi.org/10.2759/34481>
- European Commission. (2021). *Communication from the commission to the European parliament, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions: The New EU Urban Mobility Framework*. Hentet fra <https://doi.org/10.2760/964269>
- Falkeid, K. (1995). *Gjest : dikt*. Oslo: Cappelen.
- FN-Sambandet. (2022, 11. mai). FNs bærekraftsmål. Hentet 31. mai 2022 fra <https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal>
- Furseth, I. & Everett, E. L. (2020). *Masteroppgaven : hvordan begynne - og fullføre* (3. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Golafshani, N. (2003). Understanding Reliability and Validity in Qualitative Research. *The Qualitative Report*, 8, 597-607. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2003.1870>
- Greve, K., Leminen, S., De Vita, R. & Westerlund, M. (2020). Unveiling the diversity of scholarly debate on living labs: A bibliometric approach. *International Journal of Innovation Management*, 24(08), s. 1-24. <https://doi.org/10.17863/CAM.63791>

- Greve, K., Martinez, V. & Neely, A. (2017). *Bridging the Co-creation Gap between Co-creators, Companies and Living Lab*. Innlegg presentert ved EurOMA, Edinburgh, Scotland. Sammendrag hentet fra https://www.researchgate.net/publication/317004749_Bridging_the_Co-creation_Gap_between_Co-creators_Companies_and_Living_Lab
- Grønmo, S. (2004). *Samfunnsvitenskapelige metoder*. Bergen: Fagbokforlaget
- Haugaland Kraft, Dahmsgård, Kystvær, Byantropologene, Holon Haugesund, NORCE & Dolmen, F. S. (2020). *Innovasjonskonkurransen Utsira. Øykraft - Et levende testsenter på Utsira. Fase I*. [Upublisert brosjyre]. Team Øykraft.
- Haugaland Kraft AS. (2021). *Utsira Levende Testsenter for Grønn Energi. Søknad Ulla Førrefondet*. [Upublisert søknad].
- Haugaland Kraft AS. (u.å. -a). Om Haugaland Kraft. Hentet 31. mai 2022 fra <https://hkraft.no/om-haugaland-kraft/konsernet-haugaland-kraft/>
- Haugaland Kraft AS. (u.å. -b). *Tilleggsinformasjon til "Søknad Ulla Førre fondet Utsira Levende Testsenter for Grønn Energi"* [Upublisert vedlegg til søknad].
- Haugaland Kraft AS. (u.å. -c). *Årsrapport 2021* [Rapport]. Hentet fra https://hkraft.no/wp-content/uploads/2022/05/HK_arsrapport_2021_web.pdf
- Helsinki Manifesto. (2006). The Helsinki Manifesto. Hentet fra <https://issuu.com/enoll/docs/290101063-helsinki-manifesto-201106>
- Hossain, M., Leminen, S. & Westerlund, M. (2018). A systematic review of living lab literature. *Journal of Cleaner Production*, 213, s. 976-988. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.12.257>
- Huang, J. H. & Thomas, E. (2021). A Review of Living Lab Research and Methods for User Involvement. *Technology innovation management review*, 11(9/10), s. 88-106. <https://doi.org/10.22215/timreview/1467>
- Høyvik Holmstrøm, K. M. (2021, 04. februar). *Etablering av Utsira Micro Grid Testsenter* (2916). [Upublisert forprosjektrapport]. Eta Energi.
- Jacobsen, D. I. (2004). Endringsprosessen - tid, oversettelse og motstand. I *Organisasjonsendringer og endringsledelse* (s. 137-180). Bergen: Fagbokforlaget.
- Jacobsen, D. I. (2015). *Hvordan gjennomføre undersøkelser? : innføring i samfunnsvitenskapelig metode* (3. utg.). Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Kalonaityte, V. (2018). When rivers go to court: The Anthropocene in organization studies through the lens of Jacques Rancière. *Organization* 25(4), s. 517-532. <https://doi.org/10.1177/1350508418775830>
- Klima- og miljødepartementet. (2021, 08. desember). Det grønne skiftet. Hentet 31.mai 2022 fra <https://www.regjeringen.no/no/tema/klima-og-miljo/innsiktsartikler-klima-miljo/det-gronne-skiftet/id2879075/?expand=factbox2879090>

- Kunnskapsdepartementet. (2022, 13. januar). Norge skal delta i samfunnsoppdrag innenfor Horisont Europa. Hentet 27. april 2022 fra <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/norge-skal-delta-i-samfunnsoppdrag-innenfor-horisont-europa/id2895410/>
- Landbruks- og matdepartementet. (2021, 30. september). FNs bærekraftsmål. Hentet 31. mai 2022 fra <https://www.regjeringen.no/no/tema/mat-fiske-og-landbruk/mat/fns-barekraftmal/fns-barekraftsmal/id2538121/>
- Larsen, I. (2000). *Implementering av "beste praksis": En studie av innføring av HMS-tiltak i Statoil* [Hovedfagoppgave]. Universitetet i Tromsø.
- Leminen, S. (2015). Q&A. What Are Living Labs? *Technology innovation management review*, 5(9), s. 29-35. <https://doi.org/10.22215/timreview/928>
- Leminen, S. & Westerlund, M. (2019). Living labs: From scattered initiatives to a global movement. *Creativity and Innovation Management*, 28, s. 250-264. <https://doi.org/10.1111/caim.12310>
- Leminen, S., Westerlund, M. & Nyström, A.-G. (2012). Living Labs as Open-Innovation Networks. *Technology innovation management review*, 2(9), s. 6-11. <https://doi.org/10.22215/timreview/602>
- Living Lab. (2021). Hentet 13. april 2022 fra https://en.wikipedia.org/wiki/Living_lab
- Massachusetts Institute of Technology. (2021, 20. desember). I *Store norske leksikon*. Hentet 24. april 2022 fra https://snl.no/Massachusetts_Institute_of_Technology
- Mastelic, J. (2019). *Stakeholders' engagement in the co-design of energy conservation interventions :the case of the Energy Living Lab* [Doktorgradsavhandling]. Université de Lausanne, Lausanne. Hentet fra <https://arodes.hes-so.ch/record/4081/files/Published%20version.pdf>
- Meyer, J. W. (1996). Otherhood. The Promulgation and Transmission of Ideas in the Modern Organizational Environment. I B. Czarniawska, G. Sevón (Red.), *Translating Organizational Change* (s. 241-252). Berlin/Boston: De Gruyter, Inc.
- Meyer, J. W. & Rowan, B. (1977). Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony. *American Journal of Sociology* 83(2), s. 340-363. <http://www.jstor.org/stable/2778293>
- Mulder, I. (2012). Living Labbing the Rotterdam Way: Co-Creation as an Enabler for Urban Innovation. *Technology innovation management review*, 2(9), s. 39-43. <https://doi.org/10.22215/timreview/607>
- Nordic Innovation. (u.å.). Nordic Urban Living Labs. Hentet 18. april 2022 fra <https://www.nordicinnovation.org/programs/nordic-urban-living-labs>
- Open innovation. (u.å.). Hentet 14. april 2022 fra <https://oxford-review.com/oxford-review-encyclopaedia-terms/encyclopaedia-open-innovation-definition-explanation/>

- Pieter Ballon (u.å). Hentet 21. mai 2022 fra <https://2019.futuresummits.com/aiflanders/speakers/pieter-ballon>
- QS Quacquarelli Symonds. (u.å.). Massachusetts Institute of Technology (MIT). Hentet 24. april 2022 fra <https://www.topuniversities.com/universities/massachusetts-institute-technology-mit#wurs>
- Rittel, H. W. J. & Webber, M. M. (1973). Dilemmas in a General Theory of Planning. *Policy Sciences*, 4(2), s. 155-169. Hentet fra <http://www.jstor.org/stable/4531523>
- Robles, A. G., Hirvikoski, T., Schuurman, D. & Stokes, L. (2015). *Introducing ENoLL and it's Living Lab community* [Brosjyre]. Brussels: The European Network of Living Labs (ENoLL). Hentet fra <https://issuu.com/enoll/docs/enoll-print>
- Rosvold, K. A. (2019, 21. november). Haugaland Kraft AS. I *Store norske leksikon*. Hentet 31 mai 2022 fra https://snl.no/Haugaland_Kraft_AS
- Røvik, K. A. (1998). *Moderne organisasjoner: trender i organisasjonstenkningen ved tusenårsskiftet*. Bergen-Sandviken: Fagbokforlaget.
- Røvik, K. A. (2007). *Trender og translasjoner: Ideer som former det 21. århundrets organisasjon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Røvik, K. A. (2016). Knowledge Transfer as Translation: Review and Elements of an Instrumental Theory. *International Journal of Management Reviews*, 18(3), s. 290-310. <https://doi.org/10.1111/ijmr.12097>
- Røvik, K. A. (2019). Instrumental understanding of management ideas. I A. Sturdy, S. Heusinkveld, T. Reay & D. Strang (Red.), *The Oxford Handbook of Management Ideas* (s. 121-137). Oxford: Oxford University Press.
- Schuurman, D. (2015). *Bridging the gap between Open and User Innovation? Exploring the value of Living Labs as a means to structure user contribution and manage distributed innovation* [Doktorgradsavhandling]. Ghent University. Faculty of Political and Social Sciences ; Vrije Universiteit Brussel. Faculty of Economic and Social Sciences, Ghent ; Brussels, Belgium. Hentet fra <https://biblio.ugent.be/publication/5931264>
- Schuurman, D., De Marez, L. & Ballon, P. (2016). The Impact of Living Lab Methodology on Open Innovation Contributions and Outcomes. *Technology innovation management review*, 6(1), s. 7-16. <https://doi.org/10.22215/timreview/956>
- Schuurman, D., Herregodts, A.-L., Georges, A. & Rits, O. (2019). Innovation Management in Living Lab Projects: The Innovatrix Framework. *Technology innovation management review*, 9(3), s. 63-73. <https://doi.org/10.22215/timreview/1225>
- Schuurman, D. & Leminen, S. (2021). Living Labs Past Achievements, Current Developments, and Future Trajectories. *Sustainability*, 13(19), s. 1-6. <https://doi.org/10.3390/su131910703>

- Schuurman, D. & Protic, S. M. (2018). Living Labs versus Lean Startups: An Empirical Investigation. *Technology innovation management review*, 8(12), s. 7-16.
<https://doi.org/10.22215/timreview/1201>
- Statistisk sentralbyrå. (2022a). Kommuneareal Utsira. Hentet 31. mai 2022 fra
<https://www.ssb.no/kommuneareal/utsira>
- Statistisk sentralbyrå. (2022b). Kommunefakta Utsira. Hentet 31. mai 2022 fra
<https://www.ssb.no/kommunefakta/utsira>
- Stavanger kommune. (u.å.). Living Lab. Hvordan kan vi utvikle byen sammen? Hentet 18. april 2022 fra
<https://www.stavanger.kommune.no/samfunnsutvikling/smartbyen-stavanger/smartby-prosjekter/living-lab/>
- Strang, D. & Meyer, J. W. (1993). Institutional conditions for diffusion. *Theory and Society*, 22(4), s. 487-511. <https://doi.org/10.1007/BF00993595>
- Ståhlbröst, A. (2012). A Set of Key-Principles to Assess the Impact of Living Labs. *International Journal of Product Development*, 17, s. 1-18.
<https://doi.org/10.1504/IJPD.2012.051154>
- Svensen, H. H., Eriksen, T. H. & Hessen, D. O. (2016). En røff guide til antropocen. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 33(1-02), s. 71-83.
<https://doi.org/10.18261/issn.1504-3053-2016-01-02-07>
- Taylor, L. (2021). Exploitation as innovation: research ethics and the governance of experimentation in the urban living lab. *Regional Studies*, 55(12), s. 1902-1912.
<https://doi.org/10.1080/00343404.2020.1826421>
- Tennås Holmen, A.-K. (2021). “Mellom-organisasjoner” som besluttende og samstyrte ordener. I B.-T. Blindheim, L. Klemsdal & K. A. Røvik (Red.), *Design av organisasjon* (s. 168-183). Oslo: Universitetsforlaget.
- Thorsnæs, G. & Lauritzen, P. R. (2022, 18 mars). Utsira. I *Store norske leksikon* Hentet 31 mai 2022 fra <https://snl.no/Utsira>
- Ulla-Førrefondet Rogaland. (2021, 21. oktober). Seks søkere får totalt 36 millioner fra Ulla-Førrefondet. Hentet 30. mai 2022 fra
<https://www.ullaforrefondet.no/aktuelt/seks-sokere-far-totalt-36-millioner-fra-ulla-forrefondet.112840.aspx>
- Utsira Kommune. (2013). *Kommuneplan for Utsira 2012-2022. Del 1 Samfunnsdelen. Visjon, verdier, status, mål og strategier for Utsira kommune som samfunn og Utsira kommune sin virksomhet*. Utsira: Utsira Kommune. Hentet fra
<https://issuu.com/utsirakommune/docs/vedtatt-samfunnsdel>
- Utsira Kommune. (2020). *Åpen innovasjonskonkurranse: Utsira – et levende testsenter*. [Brosjyre] Hentet fra https://doga.no/globalassets/pdf/konkurranseprogram_utsira.pdf

- Utsira Kommune. (u.å.-a). *Havområder Utsira kommune - Inntekspotensialer i større perspektiv*. [Brosjyre] Hentet fra <http://www.utsira.kommune.no/tema/naering/naeringsutvikling/det-gronne-og-smarte-oysamfunnet/utsira-levende-testsenter-living-lab/utsiras-havomrader/view>
- Utsira Kommune. (u.å.-b). *Smarte Utsira*. Hentet 31. mai 2022 fra <https://www.utsira.no/smarte-utsira/>
- Utsira Kommune. (u.å.-c). *Utsira Nord*. Hentet 31. mai 2022 fra <https://www.utsira.no/utsira-nord/>
- Veeckman, C., Schuurman, D., Leminen, S. & Westerlund, M. (2013). Linking Living Lab Characteristics and Their Outcomes: Towards a Conceptual Framework. *Technology innovation management review*, 3(12), s. 6-15. <https://doi.org/10.22215/timreview/748>
- Vervoort, K. & De Los Rios White, M. (2022). *Smart Control of the Climate Resilience in European Coastal Cities. The Coastal Cities Living Lab Framework & Methodology*. [Elektronisk presentasjon]. European Network of Living Labs (ENoLL). Hentet fra <https://score-eu-project.eu/2022/03/10/watch-the-score-webinar-on-coastal-city-living-labs/>
- Vorre Hansen, A., Fuglsang, L., Liefoghe, C., Rubalcaba, L., Gago, D., Mergel, I., ... Mureddu, F. (2021). Living Labs for Public Sector Innovation: insights from a European case study. *Technology innovation management review*, 11(9/10), s. 47-58. <https://doi.org/10.22215/timreview/1464>
- Wedlin, L. & Sahlin, K. (2017). The Imitation and Translation of Management Ideas IR. Greenwood, C. Oliver, T. B. Lawrence & R. E. Meyer (Red.), *The SAGE Handbook of Organizational Institutionalism* (2. utg., s. 102-127). London: SAGE Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781526415066>
- Westerlund, M. & Leminen, S. (2011). Managing the Challenges of Becoming an Open Innovation Company: Experiences from Living Labs. *Technology innovation management review*, s. 19-25. <https://doi.org/10.22215/timreview/489>
- Westerlund, M., Leminen, S. & Habib, C. (2018). Key Constructs and a Definition of Living Labs as Innovation Platforms. *Technology innovation management review*, 8(12), s. 51-62. <https://doi.org/10.22215/timreview/1205>
- Wright, C., Nyberg, D., Rickards, L. & Freund, J. (2018). Organizing in the Anthropocene. *Organization*, 25, 455-471. <https://doi.org/10.1177/1350508418779649>
- Aasebø, H. (2020, 2. mars). *Nokia Corporation I Store norske leksikon*. Hentet 24. april 2022 fra https://snl.no/Nokia_Corporation

VEDLEGG

Intervjuguide

1. Kan du fortelle litt om energiprojektet på Utsira og hva det handler om?
2. Har du hørt om living lab?
  - a. Hvem har du hørt det fra eller hvordan fikk du høre om det? (Gjennom litteratur, konferanser, gjennom andre, internett etc.)
  - b. Hvem mener du var først til å snakke om living lab på Utsira?
  - c. Når var det? (tidspunkt, hendelse)
3. Kan du fortelle hva living lab er for noe?
  - a. Hva oppfatter du som sentrale element i (og for) begrepet living lab? (hva er det viktigste i begrepet/konseptet)
  - b. Har du lest noe eller på annen måte satt deg inn i begrepet living lab?
4. Har living lab noen tilknytning til (eller forbindelse med) energi-prosjektet på Utsira?
  - a. Hvis ja - Hvordan henger det sammen?
  - b. Hvis nei - Har living lab noen annen forbindelser med Utsira?
5. Hvorfor, ifølge deg, har det blitt valgt å implementere living lab på Utsira?
  - a. Hva er det konseptet skal hjelpe med?
6. Hvem er etter din mening de sentrale, eller aktive, aktørene for utvikling av living lab på Utsira?
  - a. Hvorfor mener du de er sentrale? På hvilken måte engasjerer de seg?
7. Vet du om noen andre steder som er eller kaller seg for living lab?
  - a. I så fall: er noen av disse stedene et slags forbilde for dere som dere inspireres av, eller etterstreber dere å lage en annen vri på det?
8. Hva er prosjektets hensikt? (hvorfor har dere valgt å satse på det?)
  - a. Er living lab en del av en langsiktig plan på øya/ for selskapet?
  - b. Hvis ja: på hvilken måte?
9. Hvem er det living lab er for?
10. Hvem skal benytte seg av living lab
11. Mener du at dere (Utsira/Haugaland Kraft) mener det samme eller ulike ting når dere snakker om living lab?